

EESTI OMARIIKLUSE PÕHIDOKUMENDID

Vabadusrist II/3
Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum

EESTI OMARIIKLUSE PÕHIDOKUMENDID

**EELKONSTITUTSIOONILISED AKTID
JA PÕHISEADUSED
LÜHIKOMMENTAARIDEGA**

**EESTI TEADUSTE AKADEEMIA
RIIGIÕIGUSE SIHTKAPITAL**

Koostanud ja kommenteerinud Rait Maruste
Keeletoimetanud Killu Mei
Kujundanud Endla Toots

Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital
Tallinn 2020
ISBN 978-9949-7354-1-9

© Rait Maruste ja Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapital

Kõik õigused on kaitstud. Ilma autoriõiguse omanike
eelneva kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle teose osa
paljundada ei elektroonilisel, mehaanilisel ega muul viisil.

Trükikoda Greif

SISSEJUHATUS

Iga riik rajaneb rahva püüdlusi toetavatel sündmustel ja otsustel. Viimased, vormistatuna õigusaktideks, saavad riigi vundamendiks ning ühte koondatult omakorda põhiseaduseks ehk konstitutsiooniks. Põhiseadus on riigi telg, selgroog, millel põhineb kogu riigikorraldus ja ühiskondlik elu.

Riikluse kujunemine on protsess – pikaajalise ja pingelise kultuurilise, sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise arengu ning geopoliitiliste võimaluste tulem. Rahva saamine riigirahvaks on ainukordne. Maailmas on tuhandeid rahvaid, sh neid, kes on eestlastest kümneid kordi suurema rahvaarvuga, kuid kel puudub oma riik¹.

Oma riigi saamisluugu on rahva kultuuri, eneseteadvuse ja identiteedi lahutamatu osa. Me peame seda teadma ja tundma ning selle eest hoolt kandma. Kui seda ei tee me ise, siis teevad seda meie eest teised ning siis juba enda arusaamiste kohaselt.

---

¹ 2020. aasta seisuga on ÜRO-l 193 liikmesriiki.

Eesti omariikluse kujunemise kultuuriline, sotsiaalne ja poliitiline käekäik on praeguseks päris hästi uuritud ja dokumenteeritud, peamiselt on seda teinud ajaloolased ja sotsiaalteadlased. Omariikluse kujunemise uurimise mõne näitena võib tuua 1937. aastal ilmunud teose „Põhiseadus ja rahvuskogu“, milles ilmus muuhulgas ka Jüri Uluotsa ajalooline ülevaade „Eesti Vabariigi konstitutsioonilised aktid“, ning Rahvusrhiivi väljaandmisel Tõnu Tannbergi ja Ago Pajuri koostatud „Iseisvusmanifest. Artikleid, dokumente ja mälestusi“ (Tartu, 2014). Samuti olgu välja toodud Ago Pajuri koostatud ja Rahvusrhiivis välja antud „Eesti! Sa seisad lootusrikka tuleviku lävel, kus sa vabalt ja iseseisvalt oma saatust määrata ja juhtida võid. Eesti riikluse alusdokumendid 1917–1920“ (Tartu, 2008). Eesti Vabariigi kujunemise riigiõiguslikku arengut on dokumentide ja materjalide põhjal selgitanud Eerik-Juhan Truuväli teoses „Põhiseaduse teel“ (Ilo, 2008).

Eeltoodud allikad on ilma kahtluseta heal tasemel tööd. Need on materjalirohked, eeskujulikud vormistuses, suunatud peamiselt asjahuvilistele, kuigi mitte ainult. Teiselt poolt on need aga eksklusiivsed väljaanded, mida tavaliste raamatupoodide lettidelt ei leia. Samas peaksid Eesti Vabariigi riigiõiguslikud tüvitekid² olema laialdaselt kättesaadavad, neis oluline esile toodud ning selgitused kergesti loetavad. Riikluse ajaloo põhjaliku tundmise toel saab tugevam ka ühiskond ja riik.

Poliitiliste ja sotsiaalsete protsesside kulgu aitavad mõista kõik asjakohased (õigus)tekstid. Selle kogumiku eesmärk on tuua esile neist kõige olulisemad. Peab tegema valiku ning mõistagi on iga valik subjektiivne ja hinnanguline. Siin esitatud

tekstide valik on autoripoolne ja esitatud Eesti Teaduste Akadeemia riigiõiguse sihtkapitali teadmisel.

Justiitsministeeriumi poolt loodud ja Teaduste Akadeemia egiidi all toimiv riigiõiguse sihtkapital peab üheks oma kohuseks ja eesmärgiks edendada Eesti riigiõiguse uurimist, tundmist ja arendamist. Seda üldsuunda aitab teenida ka rahvahariduslik tegevus, mille tarvis on sinne kogumik peamiselt kokku seatud. Raamat ilmub Eesti esimese põhiseaduse vastuvõtmise ja jõustumise 100. aastapäeval ning on sihtkapitali väljaanne.

Kuigi kogumiku ainevaldkond on riigiõiguse, ei ole see ei riigiõiguse õpik ega riigiõiguse tüvitekid kogumik. Viimased hõlmavad küll konstitutsioonilisi akte, kuid on mahult laiemad, tutvustades näiteks ka riigiõigust suurel määral mõjustanud poliitilise sisuga akte, sündmusi, deklaratsioone, kaalukaid uurimusi ja kirjutisi.

Siinsesse kogumikku valitud riikluse tüvitekid ning nende lühikommentaarid aitavad selgitada aktide olulisemat sisu, mõju ja ajaloolis-poliitilist konteksti, milles need sündisid. See on kokkuvõttev teekond sellest, kuidas Eesti sai võimu objektist võimu subjektiks, võimuriigist iseseisvaks õigusriigiks, valitsetavast valitsejaks.

Eesti saamine riigiks on olnud raske tee, kus ühe põlvkonna sees on riigiks saadud, siis kõik 50 aastaks kaotatud ning jälle uuesti alustatud. See on jätnud jälje meie riikluse ajalukku.

Kommentaarid tekstide juurde on koostaja subjektiivsed valikud, hinnangud ja arvamused. Nende esitamisel on taotluslikult jäädud lakoonilises ja lihtsas keeles esitusviisi juurde, et esitatu oleks mõistetav ka erialase ettevalmistuseta asjahuvilisele. Materjaliga tutvumisel on asjakohane jälgida ajatelge, konteksti ning sündmuste kulgemist Eestis ja mujal Euroopas.

² Alus- ehk kõige olulisemad, määravamad tekstid.

Väljaande eesmärk on koondada Eesti omariikluse tüvitekstid ühtede kaante vahele ning esitada ja seostada need laiemale lugejaskonnale mõeldud selgitustega. Õigusaktide puhul toetuti tekstide ametlikule esitusele Riigi Teatajas³. Tekstidele lisatud pildid on illustratiivse tähendusega ega pruugi olla tüvitekstidega vahetult seotud.

Meie bioloogilist elu uurivad ja selgitavad loodusteadused: bioloogia, keemia, füüsika jm. Sotsiaalset elu uurivad ja selgitavad õigus-, riigi- jt sotsiaalteadused. Mahu poolest kõrvutatuna on riigiõiguse, rahvusvaheliste lepingute ja õiguse teooria osakaal väike, kuigi just need kujundavad ja määravad meie ühiskondliku elu üldise raamistiku ning annavad võtme, kuidas ühiskond toimib ja kuidas seda mõista.

Selgituste ja kommentaaridega tekstid võiksid olla kasutatavad gümnaasiumite ühiskonna- ja riigiõpetuse abimaterjalina, samuti keskastme avalike teenistujate, avaliku halduse ja riigiteaduste üliõpilaste ettevalmistuses ja töös ning mõistagi kõigile asjahuvilistele, kellele Eesti riiklus huvi pakub ja korda läheb.

Kogumiku ettevalmistamisel olid abiks mitmed head inimesed, kellele tahan siinjuures tänu avaldada. Teksti sisu aitasid parandada Priit Kama, Ago Pajur ja Hesi Siimets-Gross, illustratsioonide ja fotode leidmisel aitas Toomas Anepaio, keeletoimetamist tegi Killu Mei ja kogumiku kujundas Endla Toots. Suur tänu teile!

Rait Maruste

³ Riigi Teatajas (RT) on avaldatud enamik, kuid siiski mitte kõik siinses kogumikus kasutatud aktid. Üleminekuajaga segaduste tõttu on mõned aktid avaldatud Ülemnõukogu ja Valitsuse Teatajas (ÜVT). Ka Eesti Kongressi kõik dokumendid pole Riigi Teatajas avaldatud, need tuli leida teistest avalikest allikatest.

SISUKORD

I OSA

RIIKLUSE TEKE 15

EELKONSTITUTSIONILISED AKTID 18

1. Maanõukogu otsus kõrgemast võimust. 15. november 1917 24
2. Manifest kõigile Eestimaa rahvastele (Iseseisvusmanifest). 24. veebruar 1918 32
3. Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord. 4. juuni 1919 40
4. Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel (Tartu rahu). 2. veebruar 1920 52

PÕHISEADUSED

5. Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920 vastu võetud (esimene) Eesti Vabariigi põhiseadus 66
6. Eesti Vabariigi (1920) põhiseaduse muutmise seadus ehk nn 1934. aasta põhiseadus 86
7. Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseadus 118

II OSA

OMARIIKLUSE KAOTAMINE NING EESTI RIIKLIK KORRALDUS NÕUKOGUDE VÕIMU AASTATEL 179

III OSA

OMARIIKLUSE TAASTAMINE JA KEHTIV PÕHISEADUSLIK KORD 189

OMARIIKLUSE TAASTAMISE EELKONSTITUTSIOONILISED AKTID

8. ENSV Ülemnõukogu 16. novembri 1988 deklaratsioon
Eesti NSV suveräänsusest 196
9. Eesti Kongressi 11. märtsi 1990 deklaratsioon seadusliku
riigivõimu taastamisest Eesti Vabariigi maa-alal 205
10. Eesti NSV Ülemnõukogu 30. märtsi 1990 otsus
Eesti riiklikust staatusest 214

11. Eesti NSV Ülemnõukogu 8. mai 1990 seadus
Eesti sümboolikast 216
12. Eesti Vabariigi 16. mai 1990 seadus Eesti valitsemise
ajutise korra alustest 219
13. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 20. augusti 1991 otsus
Eesti riiklikust iseseisvusest 228

PÕHISEADUS

14. Eesti Vabariigi 1992. aasta põhiseadus 246

ÜHINEMINE EUROOPA LIIDUGA

15. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus 290

I OSA

RIIKLUSE TEKE

Maailmas on sadu ja sadu rahvaid, kuid ainult mõnisada neist on saanud riigirahvaks. Riigi tekkeks on vaja mitu eeldust. Keskseim ja enim tunnustatud eelduste kogum on Georg Jellineki kolme elemendi õpetus. Jellineki õpetus sai aluseks ka 1933. aasta Montevideo riikide õiguste ja kohustuste konventsioonile⁴. Jellineki järgi on riigile omased kolm tunnust:

- rahvas,
- territoorium,
- riigivõim.

Arendatud kujul kuulub riigi juurde veel maa ja rahva ühine majanduslik tegevus, ühine transpordivõrgustik ja muu taristu, oma raha ja maksusüsteem, rahvuslik sotsiaalkaitse ja haridussüsteem ning tegelik võim valitsusasutuste, kohtu ja politseiga. Hiljem on määrava tegurina lisandunud tunnustus teiste, eriti suurriikide poolt.

---

⁴ Uruguais Montevideos toimunud 7. Ameerika riikide rahvusvaheline konverents käsitles valdavalt kolooniate riikidena tunnustamist ning pani selle jaoks paika kriteeriumid.

Riikluse kujunemine on poliitiline protsess, mille keskne sündmus on riigi põhikorra kujundamine (konstitutsionaliseerimine). Riigi loob rahva poliitiline tahe, riigiks vormistatakse see põhiseaduse ning teiste (riigi)õiguslike aktide vastuvõtmise ja kehtestamisega.

Riiklus on küsimus suveräänsest poliitilisest võimust. Suveräänsus tähendab ülimat, kõrgeimat. Suverään on see, kellel on tegelik võimekus end kehtestada, seda avaliku võimuna riigi sees ja suhetes teiste riikidega. Suveräänsuse mõiste on ajas ja oludes teisenenud, kuid selle põhiolemus on jäänud samaks.

Põhiseaduses fikseeritakse riigile olulised tunnused, sh võimu organisatsioon, teostamise viisid ning riigi ja kodanike õigused ja vabadused. See on õiguslik skelett, mille toel ja piires riik toimib. Õnnestunud põhiseadus ja selle alusel loodud õiguskord toimib igapäevaelus märkamatuks.

Konstitutsionalismi olemuslik mõte on, et avalik võim (riigi valitsus) on oma võimus õiguslikult põhiseadusega ja seadustega piiratud. Õigusriigis teostatakse võimu ainult põhiseaduse ja teiste seaduste alusel. Võimu autoriteet ja rahva usaldus riigi ja avaliku võimu suhtes sõltub sellest, kuivõrd riigivõim neid kokku lepitud ja kirja pandud põhiseaduslikke piire järgib. Tavapäraseid õigusakte saab riigivõim muuta, kuid seda ainult põhiseadusega kooskõla järgides.

Põhiseadus on leping, millega rahvas loovutab võimule kas otse või kaude osa neile kuuluvatest võõrandamatutest õigustest⁵ selleks, et võim kaitseks neid õiguste teostamisel ning austaks igapäevast vabadust ja tagaks üldise sotsiaalse korra ning ühiste rahvuslike huvide järgimise.

Iseenesest, formaalselt, on põhiseadus ainult sõnad paberil, deklaratsioon. Tema jõud tuleneb rahva heakskiidust ja omaksvõtust ning põhiseaduse toeks loodud õigusraamistikust ja institutsioonide võrgustikust, aga ka ühiskondlikest tavadest ja praktikast.

Põhiseadust, nagu ka muid seadusi, on võim läbi aegade püüdnud oma huvides ära kasutada, õigust eirata ja väänata. Et võimu kuritarvitamist takistada, on demokraatlikus maailmas aegade jooksul välja kujundatud kolmikvõimu süsteem – seadusandlik (parlament), täidesaatev (valitsus) ja kohtuvõim ning nende vastastikuse tasakaalustamise ja kontrolli süsteem.

Põhiseaduslikkuse kohtulik järelevalve sai neutraalse ja iseseisva kohtuvõimu laiemalt levinud ülesandeks 20. sajandi esimeses pooles. Alguses seisnes see küll valdavalt seaduste põhiseaduslikkuse kontrollis. Suurem ja laiem konstitutsioonilise jurisdiktsiooni levik Euroopas toimus pärast II maailmasõja kataklüsmi.

Et kaitsta inimesi ja ühiskondi võimude omavoli eest, võeti ÜRO-s ja Euroopas vastu hulk inimõigusi ja -vabadusi kaitsvaid lepinguid. Põhiõiguste ja -vabaduste ning demokraatlike põhiseaduslike printsiipide kaitse sai konstitutsioonikohtute ülesandeks. Sellel perioodil loodi arenenud ja tugevad põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve süsteemid totalitarismi üle elanud riikides, nagu Saksamaal, Hispaanias jm. Teine ja viimane laine Euroopa konstitutsioonilise jurisdiktsiooni arengus toimus kommunistlike režiimide kokkuvarisemisel Ida-Euroopas, sh Eestis.

⁵ Tänapäeval on need õigused kokkuvõtlikult kirjas inimõiguste konventsioonides ja ka Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükis.

EELKONSTITUTSIOONILISED AKTID

Riigiks saamine ei ole ühekordne akt või sündmus. See on sammsammuline areng, mis sõltub paljudest teguritest ja otsustest: oludest, võimalustest, liidritest, rahva meelsusest jmt. Nende otsuste ja tegude kaudu luuakse eeldused riigiks saamisel ning iga riigi puhul on see protsess ainukordne ja -omane⁶.

Murrangulise tähendusega poliitilised sammud riigiks saamisel enne põhiseaduse vastuvõtmist vormistatakse üldjuhul õigusaktidena, mida riigiõiguses tuntakse eelkonstitutsiooniliste aktidena. Millist akti või sündmust lugeda eelkonstitutsiooniliseks aktiks, on valiku, hindamise ja otsustamise küsimus. See sõltub akadeemilisest eksperdi hinnangust, poliitilisest praktikast ning ka avalikkuse arusaamadest ja hoiakutest. Ühe või teise sündmuse või akti tähendust ja staatust mõjutab ka nende kasutamine kohtupraktikas, erialakirjanduses ja õppetöös.

Rahva saamist riigirahvaks ei ole võimalik täielikult mõista, tundmata selleni viinud kaalukamaid poliitilisi protsesse ja nende tulemina sündinud riigiõiguslikke akte. Riigiõigus ja riigiõiguslikud aktid, eriti põhiseadused, võivad esmapilgul vaadeldes tunduda üldsõnalisena ning seeläbi otsese praktilise väärtuseta, erinevalt näiteks eraõigusest, perekonna- või haldusõigusest. Seda siiski ainult pealiskaudsel vaatamisel.

Selleks, et paremini mõista meid omariikluseni viinud protsesse, ühiskondlikku konteksti ja akti sisu, on tekstidele lisatud lühikommentaariid.

⁶ Eesti riikluses on ajaloosündmuste tõttu kaks riikluse kujundamise perioodi: omariikluse loomine ja omariikluse taastamine.

Kogu ühiskonna ja riigi elu toimub põhiseaduses määratletud eesmärkide, printsiipide ning riigiehituslike normide ja protseduuride alusel. Hästi koostatud ja toimiva põhiseaduse puhul me seda tavaliselt ei märka ega peagi märkama. See ei tähenda aga sugugi, et põhiseadus oleks ebaoluline. Vastupidi, põhiseadus tagab, et inimeste ja ühiskonna igapäevaelu toimuks kindlate kokkulepitud reeglite järgi ning oleks ettearvata ja annaks seeläbi inimestele kindlustunde. Põhiseadus aitab mõista, miks meie elu reguleerivad seadused on kirjutatud ja institutsioonid on korraldatud just niiviisi, nagu need on.

Põhiseaduslik regulatsioon tõuseb nähtavaks, oluliseks ja määravaks eriti siis, kui riik või ühiskond satub ebatavalisse olukorda, murdepunkti või on mingil põhjusel kriisis, vastakuti uue olukorraga ja/või väljumas tavapärasest kokkulepitud riigiehituse ja toimimise rutiinist ja praktikast.

Eesti Vabariigi loomise eelkonstitutsiooniliste aktide hulka peaks kuuluma vähemalt kolm akti:

- Maanõukogu 15. novembri 1917 otsus kõrgemast võimust,
- 24. veebruari 1918 manifest kõigile Eestimaa rahvastele (Iseseisvusmanifest),
- Asutava Kogu 4. juuni 1919 Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord.

Eri autorid on pakkunud ka teisi akte ja tekste, millel kindlasti on oma tähendus ja roll Eesti iseseisvumisel või taasiseisvumisel. Need tekstid kuuluvad kaheldamatult meie üld- ja õigusajaloo juurde ning on akadeemilise analüüsi ning juristika ja politoloogialoogia analüüside ja eriteadmise osaks. Siinkohal on püütud esitada riigiõiguslikult ainult kõige määravamad neist.

Rahvusvahelisõiguslikuks taustaks omariikluse loomise arengutele Eestis ja Ida-Euroopas laiemalt oli I maailmasõja järgne olukord – Ameerika Ühendriikide presidendi Woodrow Wilsoni propageeritud rahvaste enesemääramise õiguse doktriin⁷, Brest-Litovski 3. märtsi 1918 rahuleping ning sellele järgnenud Versailles' rahuleping, mis kohustasid Venemaad ja Saksamaad tunnustama Vene keisririigi varemetele loodud uusi riike ning nende piire.

Lisaks Eesti ja Vene poole püüdlustele olid Eesti ja Liivi aladel arvestatavaks jõuks ka baltisakslased ja nende taotlused. Impeeriumite lagunemise aegadel püüti päästa oma sajandeid kestnud privileege, autonoomiat ja vara. Nii saatsid 12. aprillil 1918 Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa rüütelkonnad ühise palvekirja Saksa keisrile Wilhelm II-le Balti hertsogiriigi loomiseks. Hertsogiriigi meelt olid eriti need baltisakslased, keda tsaarivõim oli venestamise aegadel vaenanud ja taga kiusanud, sh Siberisse saatmisega. Saksa keiser tunnustas 22. septembril samal aastal Balti hertsogiriigi iseseisvust ning 5. novembril moodustati hertsogiriigi valitsemiseks regentnõukogu. Enamikul Balti aadlist polnud usku iseseisva Eesti Vabariigi tekkimisse ja elujõusse. Et Wilhelm II kukutati 9. novembril ja Saksa keisririik kadus, siis jäi ellu rakendamata ka hertsogiriik.

Londoni Geograafiaseltsi 1920. aasta „Rahvuste atlas“ näitab Eesti ja Läti olukorda pärast Versailles' ja Brest-Litovski rahulepingut. Vikipeedia

⁷ Toonastes riikluse käsitlustes uuenduslik rahvaste enesemääramise õiguse doktriin kujundati välja koloniaalimpeeriumite lagunemise järgse olukorra tarvis.

Punaväe sissetungimine Põhja-Eestisse 1918a detsembris ja 1919a jaanuaril algul.

Eesti väed: väevi siniseks
Väenlaste väed: väevi punaseks

10 5 0 5 10 15 km.

S O O M E L A H T

Punaarmee Põhja-Eestis 1918. aasta detsembris ja 1919. aasta jaanuari algul. Rahvusrahiiv.

1. Maanõukogu otsus kõrgemast võimust.

15. november 1917^{8,9}

Eesti Maanõukogu otsustas 15/28. novembril 1917:

- 1) Eesti Maanõukogu tunnistab ennast Eestimaa ainsaks kõrgema võimu kandjaks, kelle määruste ja korralduste järele Eestimaal tuleb käia, kuni Maanõukogu poolt demokraatilise walimiseaaduse põhjal wiibimata kokku kutsutaw Eesti Asutaw Kogu kokku astub, et Eestimaa riiklist korda kindlaks määrates maal lõpulikku seadusandlist ja walituslist võimu luua.
- 2) Igasugused määrused, käsud ja dekreedid, tulgu nemad kelle poolt tahes, on Eestimaal kuni Eesti Asutawa Kogu kokkuastumiseni makswad ainuüksi siis, kui Eesti Maanõukogu nemad wälja on kuulutanud, kuna wastasel korral neid mitte ei tule täita.
- 3) Seks ajaks, kui Eesti Maanõukogu mitte koos ei ole, antakse Maanõukogu juhatusele ja Wanematekogule ühes Maawalitsustega, kui Eestimaa kõrgema võimu esitajale, õigus rutulikku määrusi ja käskusid Eestimaa elu korraldamiseks wälja kuulutada ja maksuma panna, kuni Maanõukogu kokku astudes nende määruste kohta oma otsuse annab.

KOMMENTAAR

Omariikluse tekkeaegadel oli Eesti riigiõiguslikult Venemaa 1906. aasta põhiseaduse toimeväljas. Ärkamisaeg Eesti aladel ja 1905. aasta sündmused Tsaari-Venemaal, mille osaks Eesti oli, kujundasid rahva meelsust autonoomiaks ehk osaliseks iseisvuseks.

Autonoomiapüüdlustele tuli vastu Vene Ajutise Valitsuse määrus Eestimaa kubermangu ajutise valitsemise korra kohta, mis lõi Eesti ala valitsemiseks sisuliselt rahvuskubermangu ja sätestas kubermangu maanõukogu ja maavalitsuse loomise¹⁰. See samm tõstis eestlaste eneseteadvust ja -kindlust enesest kui rahvast, kes on valmis iseenda valitsemiseks, ning andis võimaluse praktiseerida valitsemist asjakohaste omavalitsusorganite kaudu.

Venemaa Ajutine Valitsus nimetas kubermangu valitsejaks (komissariks) Jaan Poska, kelle juurde loodi valimiste teel nõuandva pädevusega Ajutine Maanõukogu.

Üldvalimistel said osaleda kõik vähemalt 21 aastat vanad Eesti mehed ja naised. Kuigi valimised olid mitmeastmelised – valiti valdade ja seejärel maakondade valijamehed –, ei vähendanud see asja demokraatlikku olemust. Maanõukogu (rahvapärased Maapäev) oli Eestis esimene uusaegne demokraatliku

⁸ RT 27.11.1918, 1.

⁹ Tekstid on avaldatud muutmata kujul.

¹⁰ Praegune Eesti ala oli siis jagatud (poolitatud) administratiivselt kaheks: Eestimaa ja Liivimaa kubermanguks. Liivimaa hõlmas praeguse Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti.

legitimatsiooniga¹¹ rahvaesindus iseenda valitsemiseks. Maanõukogu esimene koosolek toimus 1./14. juulil 1917¹².

Maanõukogu koosolekust 15./28. novembril 1917 Toompea lossi Valges saalis võtsid osa 48 valitud Maapäeva liiget. Koosolek kujunes lühikeseks ja konkreetseks, sest oli korralikult ette valmistatud. Koosoleku päevakorras oli kuus küsimust.

Esimesed neist olid Eesti omariiklusele teedrajava riigiõigusliku tähendusega – küsimus kõrgeimast võimust ja otsustus võimukorraldusest kuni Asutava Kogu kokkukutsumiseni.

Vanematekogu ettevalmistamisel¹³ ja „rahvaste enesemääramise põhimõtet aluseks võttes“, otsustas Maanõukogu „*Riiklise korra äramääramiseks, demokraatilise ja täieõiguslise võimu loomiseks Eestimaal ja teiste küsimuste otsustamiseks Eesti Asutavat Kogu kokku kutsuda*“. Maanõukogu käsitas Asutavat Kogu tulevase riikliku korra ja riigivormi kindlaksmäärajana, samuti võimuparaadi ja selle õigusliku baasi loojana. Eesti Maanõukogu otsustas kuni Asutava Kogu kokkuastumiseni „*tunnistada end Eestimaa ainsaks kõrgema võimu kandjaks, kelle määruste ja korralduste järele kõikidel Eestimaal tuleb käia...*“.

Protsessis osalenud toonased juhtivad juristid, Tartu Ülikooli eraõiguse professor ja hilisem Eesti Vabariigi peaminister Jüri Uluots (1890–1945) ning

hilisem Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse professor ja Eesti Vabariigi välisminister Ants Piip (1884–1942) tõdesid põhjendatult, et tollel ajal valitsenud arusaamade kohaselt riikluse tunnustest oli Maapäeva 15. novembri 1917 otsus Eesti riigi esimene (eel)konstitutsiooniline akt – Eesti riigi loomise akt¹⁴.

Maapäeva otsusega loodi legaalsel ja demokraatlikul viisil uus (riigi)õiguslik olukord – määratleti rahvas, territoorium ja demokraatlikul viisil loodud kõrgem võim ning fikseeriti viis võimu teostamiseks. See otsus katkestas olulised riigiõiguslikud sidemed laguneva impeeriumiga, mille osaks Eesti oli olnud. Sisuliselt oli see rahva riikliku enesemääramise akt.

Rahva esinduskogu võttis vastutuse maa ja rahva eest hoolitsemiseks ning avaliku võimu riigisiseste ja rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks. Tormilisele ajale vaatamata määrasid need õigusotsustused ära raamistiku, milles edasine Eesti elu toimuma hakkas.

Riiklus on esmajoonel küsimus võimust. Maapäeva otsus kõrgemast võimust tähendas üheselt selle deklareerimist, kellele kuulub kõrgem võim Eesti rahva ja maa üle. Maapäev määratles end faktiliselt võimu ainukandjaks rahvusliku autonoomiana Vene riigi koosseisus. Praktilist võimu pidi edasiselt teostama asuma Asutav Kogu.

Seega on nii omaaegsete kui ka tänapäevaste riigiõiguslike arusaamade vaatepunktist põhjendatud arvata, et Eesti riigi tegelikuks sünnikuupäevaks peaks

¹¹ Demokraatlikul viisil valimiste teel ja õiguspärasel korral loodud.

¹² Kaldkriipsuga kuupäevad tähistavad ajaarvamist vana ja uue kalendri järgi.

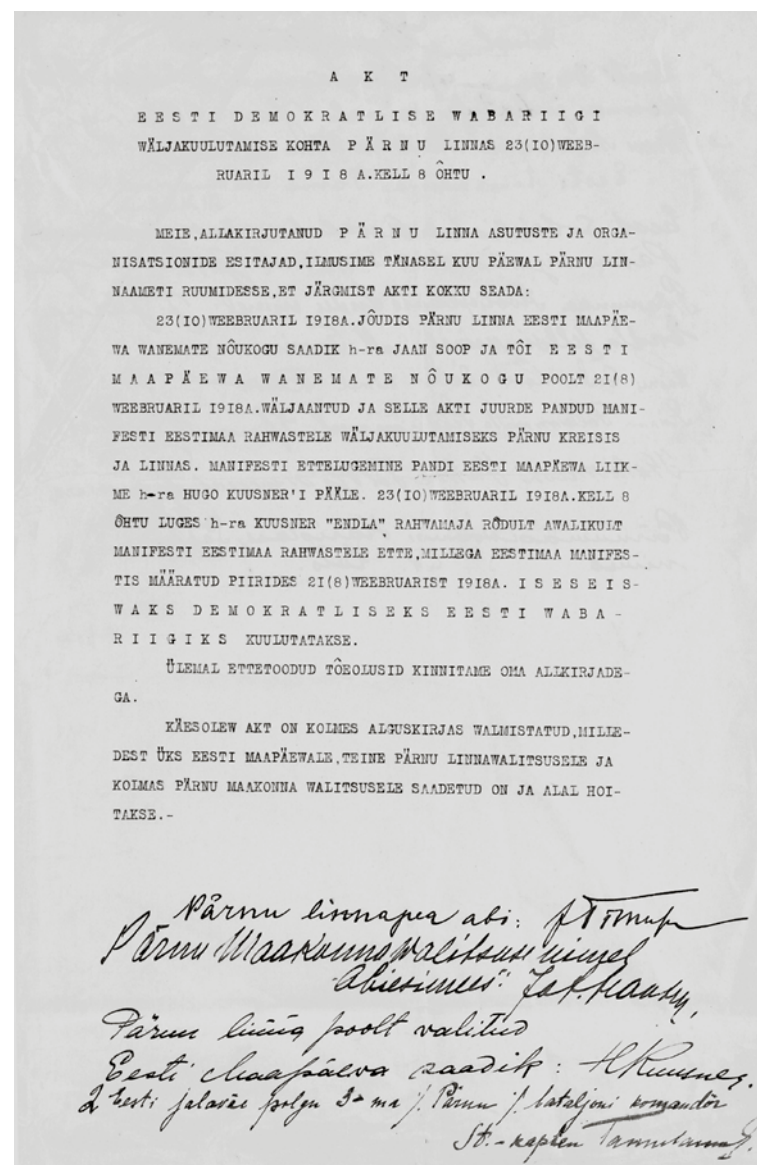
¹³ Ants Piibu ettekandel.

¹⁴ Eesti riigi väljakuulutamise toimus hiljem, 23. veebruaril 1918 Pärnus ja 24. veebruaril 1918 Tallinnas.

olema 15. november 1917, kuigi sõnaselgelt jäi Eesti Vabariik iseseisva riigina siis välja kuulutamata ja riikluse vorm määratlemata.

Eesti rahvas ja tema tollased juhid kasutasid oskuliikult ja vastutustundlikult ära senise (tsaari)valitsuse ja üldise maailmakorra vankumise, impeeriumite lagunemise ning löid eeldused omariikluseks¹⁵. Kummatigi ei võimaldanud ajastu segane poliitiline olustik, I maailmasõda Eesti aladel jmt riiklust kohe üles ehitama asuda. Selleks tuli läbida veel hulk katsumusi, teha olulisi otsuseid ja saavutada kindlus riikluse väljaarendamiseks.

I maailmasõja järgne geopoliitiline ümberkorraldus Euroopas tõi kaasa paljude uute riikide tekke. (Väike) rahvad said võimaluse otsustada ise oma saatuse üle, kuid uute riikide tunnustamise otsustasid ikkagi suurriigid, nii nagu see on enam-vähem tänini.

Kirjavahetus Riigiarhiivi ja isikutega Eesti Vabariigi loomise daatumis selgitamise kohta. Rahvusarhiiv.

¹⁵ Teist korda avanes sarnane võimalus Nõukogude Liidu lagunemisel augustis 1991.

2. Manifest kõigile Eestimaa rahvastele (Iseseisvusmanifest).

24. veebruar 1918¹⁶

Manifest kõigile Eestimaa rahvastele

Eesti rahvas ei ole aastasadade jooksul kaotanud tungi iseseiswuse järele. Põlwest põlwe on temas kestnud salajane lootus, et hoolimata pimedast orjaööst ja wõorast rahwaste wägiwallalitsusest, weel kord Eestis aeg tuleb, mil „kõik piirud kahel otsal lausa lööwad lõkendama“ ja et „kord Kalew koju jõuab oma lastel õnne tooma.“

Nüüd on see aeg käes.

Ennekuulmata rahwaste heitlus on Wene tsaaririigi pehastanud alustoed põhjani purustanud. Üle Sarmatia lagendiku laiutab end häwitaw korralagedus, ähvardades oma alla matta kõiki rahwaid, kes endise Wene riigi piirides asuwad. Lääne poolt lähenevad Saksamaa wõidukad wäed, et Wenemaa pärandusest omale osa nõuda ja kõige pealt just Balti mere rannamaid oma alla wõtta.

Sel saatuslikul tunnil on Eesti Maapäew kui maa ja rahwa seaduslik esitaja ühemeelsele otsusele jõudes rahwawolituse alusel seiswate Eesti poliitiliste parteidega ja organisatsioonidega, toetades rahwaste enesemääramise õiguse peale, tarwilikuks tunnistanud, Eesti maa ja rahwa saatuse määramiseks järgmisi otsustawaid samme astuda:

Eestimaa tema ajaloolistes ja etnografilistes piirides kuulutatakse tänasest peale iseseiswaks demokraatlikuks wabariigiks.

Iseseiswa Eesti wabariigi piiridesse kuuluvad: Harjumaa, Läänemaa, Järwamaa, Wirumaa ühes Narwa linna ja tema ümbruskonnaga, Tartumaa, Wõrumaa, Wiljandimaa ja Pärnumaa

ühes Lääne mere saartega – Saare-, Hiiu- ja Muhumaaga ja teistega, kus Eesti rahwas suures enamuses põliselt asumas. Wabariigi piiride lõplik kindlaksmääramine Lätimaa ja Wene riigi piiriäärsetes maakohtades sünnib rahvahääletamise teel, kui praegune ilmasõda lõppenud.

Eeltähendatud maakohtades on ainsamaks kõrgemaks ja korraldawaks wõimuks Eesti Maapäewa poolt loodud rahwawõim **Eestimaa Päästmise Komitee** näol.

Kõigi naabririikide ja rahwaste wastu tahab Eesti wabariik täielikku poliitilist erapooletust pidada, ja loodab ühtlasi kindlasti, et tema erapooletus nende poolt niisama ka täieliku erapooletusega wastatakse.

Eesti sõjawägi vähendatakse selle määran, mis sisemise korra alalhoidmiseks tarwilik. Eesti sõjamehed, kes Wene wägedes teenivad, kutsutakse koju ja demobiliseritakse.

Kuni Eesti Asutaw Kogu, kes üleüldise, otsekohese, salajase ja proportsionalse hääletamise põhjal kokku astub, maa walitsemise korra lõplikult kindlaks määrab, jääb kõik walitsemise ja seaduseandmise wõim Eesti Maapäewa ja selle poolt loodud Eesti Ajutise Walitsuse kätte, kes oma tegewuses järgmiste juhtmõtete järele peab käima:

- 1) Kõik Eesti wabariigi kodanikud, usu, rahwuse ja poliitilise ilmawaate peale waatamata, leiavad ühtlast kaitset wabariigi seaduste ja kohtute ees.
- 2) Wabariigi piirides elawatele rahwuslistele vähemustele, wenelastele, sakslastele, rootslastele, juutidele ja teistele kindlustatakse nende rahwuskultuurilised autonomia õigused.
- 3) Kõik kodanikuwabadused, sõna-, trüki-, usu, koosolekute-, ühisuste-, liitude- ja streikidewabadused, niisama isiku ja kodukolde puutumatus peawad kogu Eesti riigi piirides

¹⁶ RT 27.11.1918, 1.

wääramata maksma seaduste alusel, mida walitsus wiibimata peab wälja töötama.

- 4) Ajutisele Walitsusele tehtakse ülesandeks wiibimata kohtuasutusi sisse seada kodanikkude julgeoleku kaitseks. Kõik poliitilised wangid tulewad otsekohe wabastada.
- 5) Linna-, maakonna- ja wallaomavalitsuse asutused kutsutakse wiibimata oma wägiwaldselt katkestatud tööd jatkama.
- 6) Omawalitsuse all seisew rahwamiilits tuleb awaliku korra alalhoidmiseks otsekohe elusse kutsuda, niisama ka kodanikkude enesekaitse organisatsioonid linnades ja maal.
- 7) Ajutisele Walitsusele tehtakse ülesandeks wiibimata seaduse-eelnõu wälja töötada maaküsimuse, tööliste küsimuse, toitusasjanduse ja rahaasjanduse küsimuste lahendamiseks laialistel demokratistel alustel.

Eesti! Sa seisad lootusrikka tulewiku läwel, kus sa wabalt ja iseseiswalt oma saatust wõid määrata ja juhtida! Asu ehitama oma kodu, kus kord ja õigus walitseks, et olla wääriliseks liikmeks kulturarahvaste peres! Kõik kodumaa pojad ja tütreid, ühinegem kui üks mees kodumaa ehitamise pühas töös! Meie esiwanemate higi ja weri, mis selle maa eest walatud, nõuab seda, meie järeltulewad põlwed kohustavad meid selleks.

**Su üle Jumal walwaku
Ja wõtku rohkest õnnista
Mis iial ette wõtad sa,
Mu kallis isamaa!**

Elagu iseseisew demokratiline Eesti wabariik!
Elagu rahwaste rahu!

Eesti Maapäewa Wanemate Nõukogu.

Tallinnas, 24. weebr. 1918.

KOMMENTAAR

Iseseisvusmanifest on riigiõiguslikust vaatepunktist deklaratiivne ja samal ajal väga tähtis dokument. Iseseisvusmanifestis deklareeriti see, mida Maapäev oli varem sisuliselt otsustanud, kuid mitte otsesõnu deklareerinud – Eesti riiklik iseseisvus. Seda tehti „Manifestiga kõigile Eestimaa rahvastele“.

Tegelikuks, oma võimu kehtestavaks riigiks saamine nõudis tõsist pingutamist, sh relvavõitlust Vabadussõjas. Enamlaste väed vallutasid suure osa Eesti territooriumist ja olid ainult mõnekümne kilomeetri kaugusel Tallinnast. Eesti suutis end koguda ning Inglise eskaadri, Soome, Rootsi ja Taani vabatahtlike ning Vene valgete abiga Vabadussõja võita ning saavutada kontroll oma territooriumi üle.

Omariiklust deklareerima sundis üldine olukord Euroopas, sh I maailmasõja jõudmine Eesti aladele ning Lääne-Eesti saarte langemine Saksa vägede kätte. Tuli kiiresti reageerida ning tegelik riiklik olukord fikseerida.

Manifestis võib täheldada Prantsuse ja Ameerika sarnaste deklaratsioonide jooni. Manifestile eelnes kõikide Eesti erakondade, v.a enamlased (bolševikud), nõupidamine ja ühishinnang olukorrale. Erakonnad kinnitasid, et Eesti rahvas on vastu Saksamaa vägede poolt Eestimaa okupeerimisele, ning pidasid tarvilikuks asuda Eesti iseseisvuse kuulutamise võimalikult peatsele teostamisele ning kutsuda selleks üles kõiki Eesti rahvakihte ja elanikke.

Nõupidamisel väljendati selget hoiakut Eesti neutraalsuse suhtes. Neutraalsuse deklareerimises väljendus soov taotleda kiiresti rahvusvahelist tunnustust, mis oli ja on üheks, kuigi mitte määravaks riikluse tunnuseks¹⁷.

Olukorda analüüsides leidsid erakonnad, et Eesti on tingimata vaja iseseisvaks neutraalseks riigiks saada, sest „siis ei ole Eesti sõjamehel Vene-Saksa heitlemises vaja verd valada, et üle Narova kusagile minna, olgu see kas püha sõda germanismi hävitamise või sotsialistilise utopismi nimel välja kuulutatud“¹⁸. Manifestile eelnes Maanõukogu vanematekogu mitu nõupidamist ja otsustused teksti koostamiseks.

19. veebruaril 1918 otsustas Maanõukogu vanematekogu asutada kolmeliikmelise Eestimaa Päästekomitee, kellele anti normaalsete olude loomiseni „kõik riiklik võim“¹⁹. Päästekomitee liikmeteks nimetati Konstantin Päts, Jüri Vilms ja Konstantin Konik.

Valitsenud heitlikes oludes oli see poliitiliselt ettenägelik ja vajalik samm, kuid riikluse loomise seisukohalt puudus sel oluline riigiõiguslik tähendus. See oli samm, et tagada riigivõimu järjepidevus ka kõige halvemate arengute puhuks.

¹⁷ Neutraalsuse hoiak võib olla üks selgitusi, miks 1930ndate lõpus, II maailmasõja lävel, kinnitasid Eesti toonased juhid kord juba väljendatud ja edu toonud teesi Eesti erapooletusest ja neutraalsusest.

¹⁸ Seletuskiri Eesti poliitilise seisukorra kohta. Tsiteeritud Maanõukogu vanematekogu seletuskiri avaldati esimest korda ajalehes Eesti Sõjamees nr 1–2, mis ilmus 05./18.01.1918.

¹⁹ Ka see samm viitab, et oli olemas Eesti riiklus, mida päästma asuti. Kui seda poleks olnud, siis poleks ka midagi päästa olnud.

Iseseisvusmanifest, vaatamata oma pateetilisele ja deklaratiivsele iseloomule, oli siiski oluline samm omariikluse konstitutsionaliseerumisel, sest sellega

- kuulutati Eestimaa tema ajaloolistes ja etnilistes piirides iseseisvaks,
- määratleti loodava riigi vormina vabariik ja valitsemisviisina demokraatia,
- deklareeriti riigi kodanike võrdsust seaduse ja kohtu ees,
- deklareeriti kõik tol ajal tuntud kodaniku-vabadused ehk sõna-, trüki-, usu-, koosolekute-, ühisuste-, liitude- ja streikidevabadus, samuti isiku ja kodu puutumatus. Erandlikult tolleaegsest riigiõiguslikust tavast kindlustati rahvusvähemustele kultuuriautonoomia,
- asuti looma demokraatlikule vabariigile omast kolmandat võimu ehk kohtuasutusi, kutsuti taastama demokraatia juurde kuuluvate omavalitsuste katkenud tööd ning lahendama omandi- ehk maaküsimust.

Iseseisva vabariigi deklareerimisele järgnes üheksa kuud kestnud osaline Saksa okupatsioon (nn landesveeri sõda), mis võimaldas alustada omariikluse tege-likku ülesehitamist alles novembris 1918. Kohe seejärel (28. novembril 1918) puhkes Vabadussõda, mis seadis Eesti riikluse püsijäämise taas tõsise kahtluse alla. Vabadussõja lahingutele vaatamata korraldati 5.–7. aprillil 1919 Eesti Asutava Kogu valimised ning uus demokraatlikult valitud rahvaesindus alustas tööd jüripäeval 1919.

Riigielu edasise korraldamisega tegeles Asutav Kogu, mis oli Eesti rahva esinduskogu, seadusandliku võimu organ ehk parlament. Asutav Kogu toimus 23. aprillist 1919 kuni 20. detsembrini 1920 ning võttis selle aja jooksul vastu 88 seadust ja määrust, asudes nii looma Eesti oma õiguskeskkonda.

19. mail 1919 võttis Asutav Kogu vastu seletuse Eesti riiklikust iseseisvusest ja rippumatusest²⁰. Seletus oli esmajoonel suunatud välisilmale. Seda levitati laialdaselt ka riigi sees, selgitati Eesti olukorda ja kinnitati Eesti lõplikku eraldumist Venemaast, toetades seeläbi rahvuslikku eneseteadvust omariiklusest. Seletuse riigiõiguslik tähendus seisnes asjaolus, et selles väljendati ja kirjeldati veel kord selgelt Eesti omariikluseni jõudmise protsessi demokraatlikku legitiimsust.

Asutav Kogu määras ametisse valitsusi ja võttis vastu nende tagasiastumispalveid, määras riigi eelarve ning otsustas sõja- ja rahuküsimusi. Seega tegutses Asutav Kogu kui parlament.

Asutava Kogu aktidest olulisimad on lisaks eelmainitud seletusele 4. juunil 1919 vastu võetud Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord, 10. oktoobril 1919 vastu võetud maaseadus, 13. veebruaril 1920 Tartu rahu ratifitseerimine ning 15. juunil 1920 vastu võetud esimene Eesti Vabariigi põhiseadus.

Eesti ühiskondliku iseolemise üldise aktiivsuse ja majandustegevuse vallandas 1919. aastal alanud maa-

reform, millega riigistati suurmaaomandus, esmajoonel mõisad, mis moodustasid ca 60% kogu põllumajanduslikust maast. Maareformi käigus loodi kümneid tuhandeid uusi talusid. Maad said teiste hulgas ka kõik Vabadussõjas osalenud, kes seda soovisid. Reformid loid eelduse Eesti majanduselu kiireks igakülgseks edenemiseks ja riikluse tugevnemiseks.

---

²⁰ RT 1919, 47, 97.

3. Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord. 4. juuni 1919²¹

I. Üleüldised määrused.

- § 1. Eesti on iseseisev rippumata demokraatlik vabariik.
- § 2. [Eesti maa-ala piiride kirjeldus...]
- § 3. Eesti vabariigi riigikeeleks on Eesti keel.

Nendes kohtades, kus elanikkude enamus mitte Eesti, vaid kohalisel vähemus-rahvusel on, võib kohaliku oma valitsuseasutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemus-rahvuse keel, kusjuures igaühel õigus on neis asutustes riigikeelt tarvitada. Kohalikud omavalitsusasutused, kus vähemus-rahvuse keel tarvitusel on, peavad riigikeelt tarvitama omas läbikäimises riikliste asutustega, kui ka nende teiste omavalitsusasutustega, kus mitte sama vähemus-rahvuse keel tarvitusel ei ole.

Kohalikkudest vähemusrahvustest kodanikkudel on õigus riiklistesse keskasutustesse kirjalikult omas keeles pöörata. Vähemus-rahvuste keelte tarvitamine kohtu ja kohalikkudes riiklistes asutustes määratakse ligemalt eriseadustes.

Märkus: Kohalikkudeks vähemus-rahvusteks peetakse sakslasi, venelasi, rootslasi ja lätlasi.

II. Kodaniku õigustest ja kohustustest.

- § 4. Kõik Eesti vabariigi kodanikud on seaduse ees ühetasulised. Seisuslisi eesõigusi ja tiitleid Eesti vabariigis ei ole.
- § 5. Eesti vabariigis on algharidus kõikidele kooliealistele sunduslik ja maksuta. Iga vabariigi kodanik võib omas emakeeles haridust saada.

§ 6. Ühegi Eesti vabariigi kodaniku isiku- ja korteripuutumast, kirjavahetuse saladust, südametunnistuse-, usutunnistamise-, sõna-, keeletarvitamise-, trüki-, koosoleku-, ühinemise- ja liikumisevabadust ei või kitsendada muidu, kui tingimustel, mis seadustes määratakse.

§ 7. Eesti vabariigis tuleb kindlustada igale kodanikule inimväärilise ülespidamise õigus sellekohases seaduses määratud korras; selle õiguse teostamiseks tuleb kindlustada kodanikkudele õigus maad saada harimiseks ja eluasemeks ning võimalus tööd saada, samuti ema- ja tööjookaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse ja õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamine riigilt.

§ 8. Eesti kodanikkude vabadusi ja õigusi kitsendada ning iseäralisi kohustusi määrata võib ainult seaduslikus korras väljakuulutatud sõjaseisukorra põhjal ja sellekohaste seaduste piirides.

III. Võimudest.

§ 9. Eesti vabariigi kõrgem võim kuulub Eesti vabariigi rahvale. Rahva nimel ja tema valikul teostab kõrgemat võimu Asutav Kogu. Vabariigi seaduslikuks esitajaks on Asutava Kogu esimees; riigiesituse küsimustes on Asutava Kogu esimehel õigus saada vabariigi valitsuselt vastavat informatsiooni.

Asutava Kogu volitusel ja valve all teostab üleemat valitsuslist võimu vabariigi valitsus. Asutava Kogu volitusel ja vabariigi nimel teostab üleemat kohtulist võimu riigikohus.

Asutav Kogu, vabariigi valitsus ja riigikohus teostavad nendele antud võimu, alalõpmata hoides ja kaitstes vabariigi välist rippumatust ja puutumatumust, rahva õigusi ja head käekäiku, sisemist avalikku korda ja julgeolekut, ning kodanikkude õigusi ning vabadusi.

²¹ RT 1919, 44, 91 / RT 1919, 109, 199.

IV. Asutav Kogu.

§ 10. Asutav Kogu seab oma ülesandeks:

Välja anda Eesti vabariigi põhiseadus ühes kodanikkude õiguste ja vabaduste aluste kindlaksmääramisega; ühtlasi kindlaks määrata maakorralduse ja tähtsamate ühiskondlike uuenduste alused.

§ 11. Kuni jäädavas põhiseaduses ettenähtud seadusandline asutus oma tegevust ei ole alganud, teostab Asutav Kogu riigi seadusandlist ja juhtivat võimu; tema

- a) annab välja seadusi;
- b) määrab vabariigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, kinnitab vabariigi kontrolöri aruanded, otsustab laenude ja raha tegemist;
- d) valib vabariigi valitsuse liikmed ehk ministrid ja nende kohuste täitjad ja vabariigi valitsuse esimehe ehk peaministri ja tema asemiku, riigikohtu liikmed ja esimehe ja riigikontrolöri ja kinnitab ametisse riigi kontrollnõukogu liikmed;
- e) arutab ja kinnitab võõraste riikidega tehtavad lepingud ja liidud, volitab sõda kuulutama ja rahu tegema, kuulutab välja sõjaseisukorra;
- g) teostab ülemvalvet vabariigi valitsuse tegevuse üle ja võib temalt ja tema liikmetelt aru pärida ja neid vastutusele võtta ning juhtnõore ja ülesandeid valitsusele anda.

§ 12. [---]

§ 13. Asutava Kogu seadused, millel edasilükkamatuse iseloom puudub, peab ette pandama rahvale vastuvõtmiseks ehk tagasilükkamiseks, kui 25.000 hääleõiguslist kodanikku ehk 1/3 Asutava Kogu liikmetest seda nõuavad. Asutav

Kogu määrab tingimused ja tähtajad, mis rahvahääletamisel täitmisele võtta.

Eesti kodanikkudele kindlustatakse seaduste algatusõigus, kui sellekohane ettepanek tehtakse vähemalt 3000 hääleõigusliku kodaniku poolt, korras, mis lähemalt määratakse sellekohases seaduses.

§ 14. Asutava Kogu kutsub erakorraliselt kokku A. K. juhatus, kas enda algatusel, vabariigi valitsuse ehk 20 Asutava Kogu liikme nõudmisel.

Hädaseisukorras võib Asutava Kogu kokku kutsuda vabariigi valitsus.

V. Vabariigi valitsus.

§ 15. Eesti vabariigi ülemat korraldavat ja täidesaatvat võimu teostab vabariigi valitsus. Tema valitseb kõigi vabariigi sise- ja välisasjade üle, kokkukõlas seadustega ja määrustega, mis Eestis maksavad, samuti ka juhtnõõridega ja ülesannetega, mis Asutava Kogu poolt temale antakse:

- a) hoolitseb vabariigi sisemise ja välise julgeoleku ja kaitse eest. Hädaseisukorras võib vabariigi valitsus Asutava Kogu istangute vaheajal kogu riigi ehk tema üksikud osad sõjaseisukorda kuulutada. Niisugusel korral kutsutakse Asutav Kogu viibimata kokku;
- b) määrab sõjaministri ettepanekul vabariigi rahvaväe ülemjuhataja;
- d) hoolitseb vabariigi rahaasjade eest, paneb Asutavale Kogule ette riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarved ja aruanded;
- e) paneb Asutavale Kogule ette seaduste eelnõud;

f) annab Asutavale Kogule aru omast tegevusest ja kavatsustest.

§ 16. Vabariigi Valitsus valitakse üheks aastaks ehk, kui jäädav põhiseadus varemalt välja töötatakse ja maksma pannakse, selle põhjal moodustatud valitsuse tegevusse astumiseni.

§ 17. Vabariigi valitsuse tegevust ühtlustab ja valitsuse koosolekuid juhatab valitsuse esimees, ehk tema äraolekul tema asemik, kes mõlemad valitakse valitsuse ametikestvuse ajaks.

Valitsus on otsusevõimeline, kui vähemalt pool tema liikmeid koos on. Valitsuse koosolekud on kinnised.

Vabariigi Valitsuse esimehe ja liikmete vahekorra ja Valitsuse tegevuse korraldamise kohta pannakse maksma lähemad määrused eriseaduse väljaandmise teel.

§ 18. Asjad, mis Vabariigi valitsusele alluvad, jagatakse Asutava Kogu poolt ametkondade ehk ministeriumite järele Valitsuse liikmete vahel ära. Ministeriumid on: 1) haridus-, 2) kaubandus- ja tööstus-, 3) kohtu-, 4) põllutöö-, 5) raha-, 6) sise-, 7) sõja-, 8) teede-, 9) tootlus-, 10) töö- ja hoolekande- ja 11) välisministerium.

Märkus 1.: Asutaval Kogul on õigus kaks ehk rohkem ametkonda ühe valitsusliikme juhatada anda.

Märkus 2.: Kohalikkude vähemusrahvuste kultuurhuvide kaitseks luuakse haridusministeriumi juure kulturosakonnad, kelle juhatajad (rahvusekretärid) vähemusrahvuste organisatsioonide ettepanekul vabariigi valitsuse poolt ametisse määratakse. Küsimustes, milles osakondade juhatajad (rahvusekretärid) haridusministri otsusega nõus ei ole, on neil õigus esineda referentidena vabariigi valitsuses.

VI. Asutava Kogu ja vabariigi valitsuse liikmete õigustest.

§ 19. Asutava Kogu ja vabariigi valitsuse liikmed vastutavad üleüldisel alusel niihästi harilikkude süütegude eest, mis nende poolt korda saadetud Asutava Kogu ehk valitsuse liikmeks olemise ajal, kui ka süütegude eest, mis nende poolt korda saadetud ametikohuste täitmisel ehk täitmise puhul.

Asutavas Kogus ehk tema komisjonides ettekantud mõtteavalduste ja seletuste eest ei või kedagi vastutusele võtta.

§ 20. Asutava Kogu ja vabariigi valitsuse liikmeid võib nende poolt kordasaadetud süütegude pärast vastutusele võtta ehk aresteerida ja nende korterid läbi otsida ainult Asutava Kogu ehk, kui A. K. koos ei ole, § 12. ettenähtud seadusandlise delegatsiooni otsuse põhjal. Eitav otsus on lõpulik. Jaatava otsuse põhjal vastutusele võtmise asjus lahkub kaebealune ametikohuste täitmiselt ning asja arutamine allub riigikohtule.

§ 21. Asutava Kogu ja valitsuse liikmed on vabastatud riigikaitse teenistuse kohustest.

VII. Seaduste ja määruste jõud.

§ 22. Kõik senised seadused ja seaduslised määrused jäävad maksma, kuni Asutav Kogu, vabariigi valitsus, ehk muud sellekohased seaduslikud võimud neid seaduslikes korras ei kaota, ei muuda, ega täienda, ehk kui see valitsemise ajutine kord neid ei ole juba kaotanud, muutnud ehk täiendanud.

§ 23. Vabariigi seadused omandavad seadusliku jõu nende vastuvõtmisega Asutava Kogu ehk vabariigi seadusandluse asutuse poolt ja hakkavad maksma «Riigi Teatajas» avaldamise ja kohalejõudmise päevast, kui mitte teist tähtaega ja teistsugust avaldamise korda A. K. poolt ei ole ettenähtud.

VIII. Valitsemise ajutise korra elusseviimine ja muutmise.

§ 24. Seda valitsemise ajutist korda võib muuta ainult siis, kui vähemalt pool Asutava Kogu liikmete üleüldisest arvust sellega nõus on.

§ 25. Vabariigi ajutine kord hakkab maksma tema avaldamise päevast «Riigi Teatajas» ja maksab kuni Eesti vabariigi põhiseaduse väljakuulutamiseni.

Asutava Kogu esimees: A. Rei.
Sekretär: H. Martna.

KOMMENTAAR

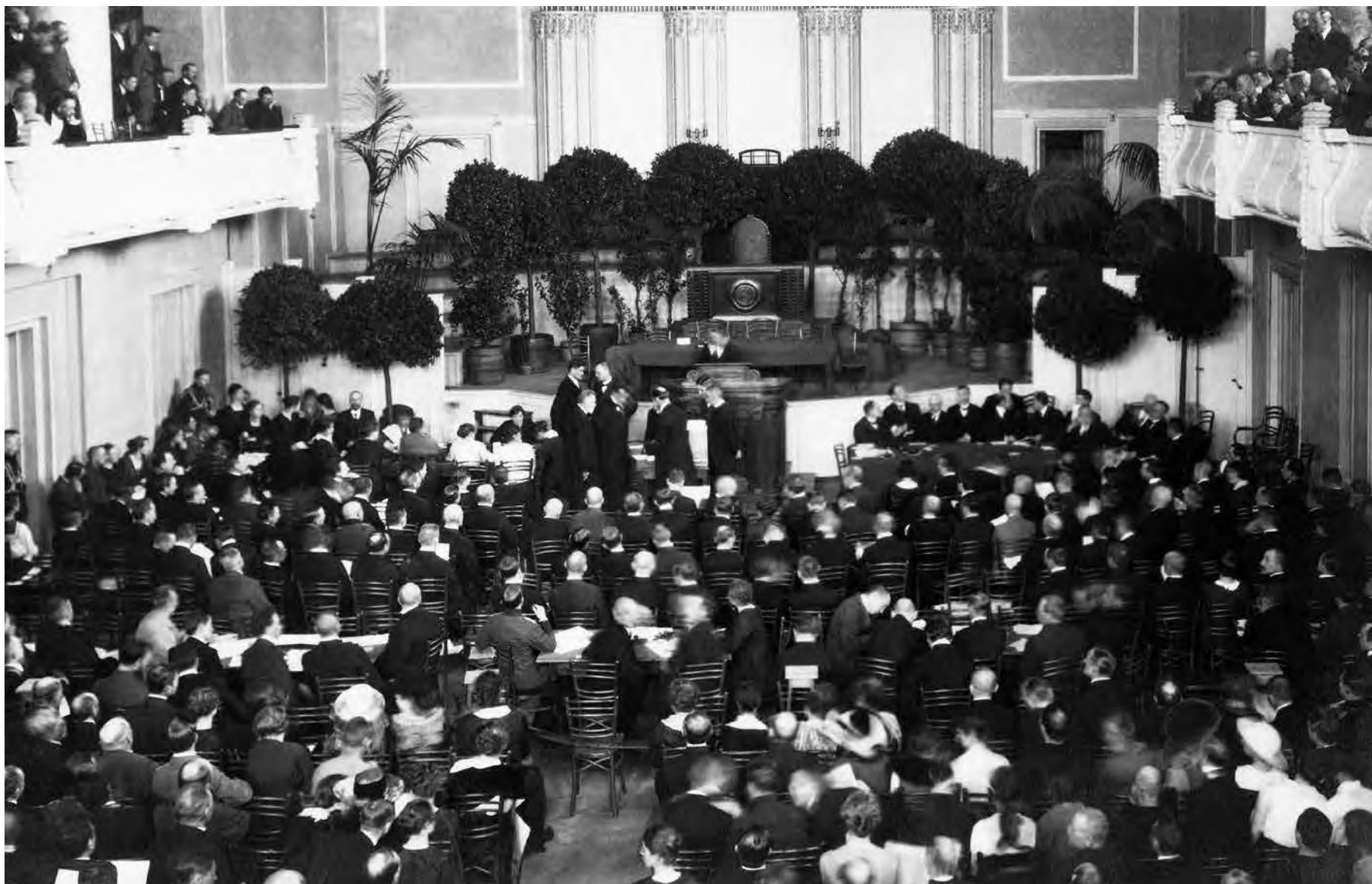
Asutav Kogu oli põhiseaduse eelne, kuid legitiimne rahva esinduskogu. Põhikorra mõttes (eel)parlament, mis oli Eesti vastloodud omariikluse praktilise ülesehitamise ja korraldamise keskne organ. Riiklus tuli õiguspäraselt „käima saada“ ning valitsemise ajutine kord määras lühidalt ja kokkuvõtlikult kindlaks loodud riigi korralduse ja toimimise põhiskeemi.

Valitsemise ajutise korra töötas välja Asutava Kogu teisel koosolekul loodud 15-liikmeline põhiseaduskomisjon kuu aja jooksul ja seda Eestile väga keerulistel aegadel (I maailmasõda, impeeriumite kokkuvõtte ja käimasolev Vabadussõda). Kord võeti Asutava Kogu poolt vastu 4. mail 1919.

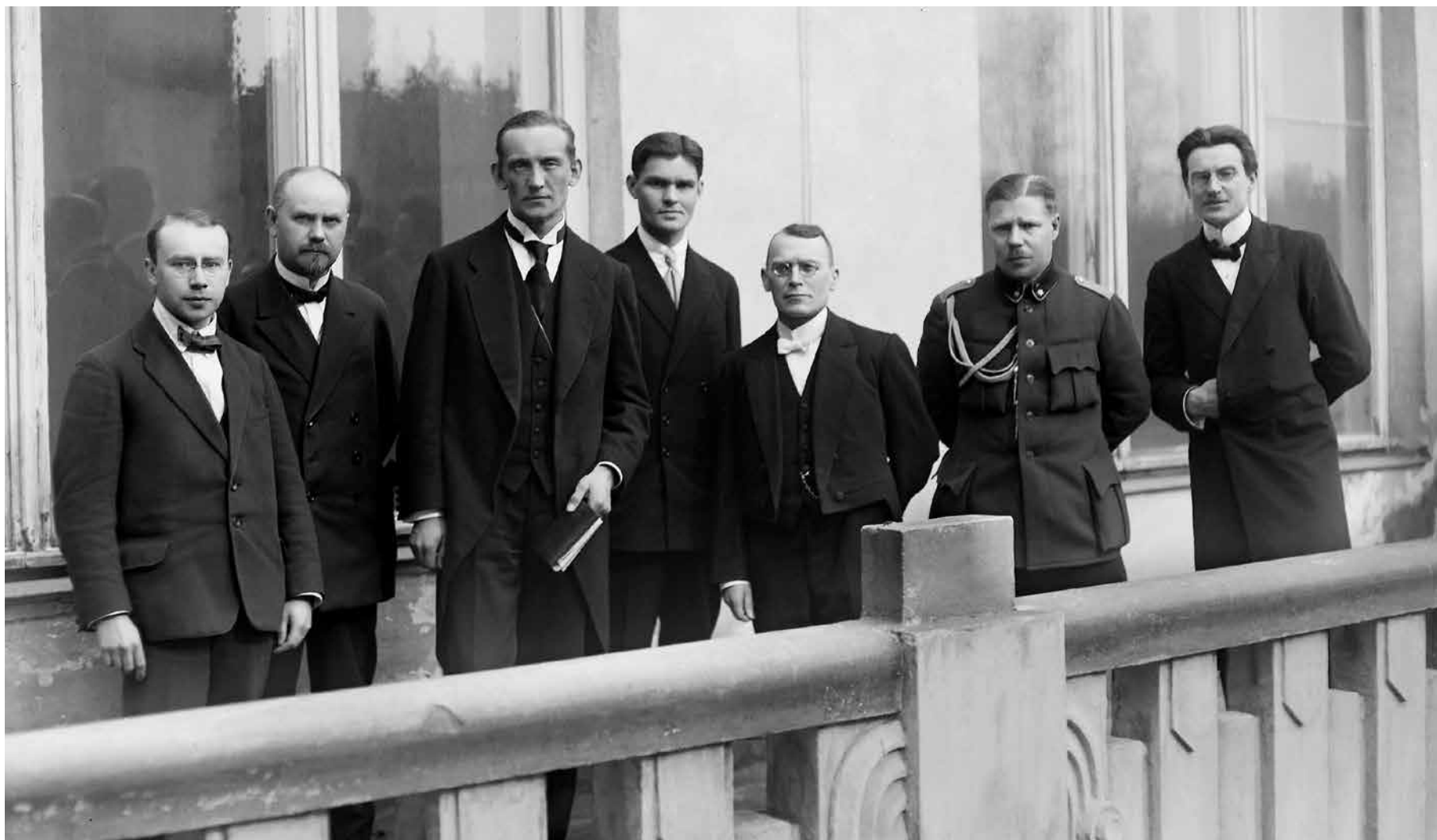
Ajutine kord kuulutas kõrgeimaks võimuks ja rahva nimel võimu teostajaks Asutava Kogu. Valitsemise ajutisse korda kirjutati sisse enamik seniseid riigiõiguslikke otsustusi ja akte, millest olulisimad olid järgmised:

- Asutava Kogu pädevuse kindlaksmääramine,
- Eesti territooriumi fikseerimine (kirjeldamine),
- Eesti elanike põhiõiguste ja -kohustuste ning nende kaitse tagamise üldaluste sätestamine,
- Vabariigi Valitsuse nimetamine täidesaatva võimu juhiks ning tema pädevuse kindlaksmääramine,
- seniste õigusaktide kehtivuse määratlemine,
- Riigikohtu määramine kõrgeimaks kohtuvõimu instantsiks,
- eesti keele riigikeeleks tunnistamine ning vähemuskeelte kasutamise üle otsustamine.

Asutava Kogu avamine „Estonias“ 23. aprillil 1919 Tallinnas.
Rahvusarhiiv. Foto: Parikas

Asutava Kogu kokkukutsumist korraldanud komitee. Vasakult haridus-
ministeeriumi kunstiosakonna juhataja Hanno Kompus, Maanõukogu liige
Karl Johannes Virma, insener E. Haberman, Asutava Kogu valimiste
peakomitee sekretär J. Teiman, Maapäeva esimees Kaarel Parts,
sõjainistri adjutant leitnant Vildenau, Maanõukogu liige Ado Birk.
Rahvusarhiiv. Foto: A. Vannas

4. Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel (Tartu rahu).

2. veebruar 1920²²

EESTI ühelt poolt ning VENEMAA teiselt, juhitud kindlast tahtmisest nende vahel tekkinud sõda lõpetada, otsustasid rahuläbirääkimistesse astuda ning võimalikult pea kindla, ausa ja õiglase rahu teha ja määrasid selleks oma volinikkudeks:

EESTI DEMOKRAATLIKU VABARIIGI VALITSUS

Asutava Kogu liikme Jaan Jaani poja POSKA,

Asutava Kogu liikme Ants Jaani poja PIIP'i,

Asutava Kogu liikme Mait Aleksandri poja PÜÜMANN'i,

Asutava Kogu liikme Julius Jüri poja SELJAMAA ja

Kindral-Staabi kindralmajori Jaan Heinrichi poja SOOTS'i

ja

VENEMAA SOTSIALISTLIKU FÖDERATIIVSE

NÕUKOGUDE VABARIIGI RAHVAKOMISSARIDE

NÕUKOGU

Ülevenemaalise Tööliste, Talupoegade, Punaväeliste ja Kasakate Saadikute Nõukogude Täidesaatva Kesk-Komitee liikme Adolf Abrami poja JOFFE ja

Riigikontrolli Rahvakomissariaadi Kolleegiumi liikme Isidor Emmanueli poja GUKOVSKY.

Nimetatud volinikud, kokku tulnud Tartus, leppisid, pärast vastastikust volituste ettenäitamist, mis tarvilikus vormis kokkuseatuteks ning täitsa korras olevateks tunnistati, järgnevas kokku:

Artikkel I

Selle rahulepingu jõusse astumise päevast arvates lõpeb lepinguosaliste vahel sõja seisukord.

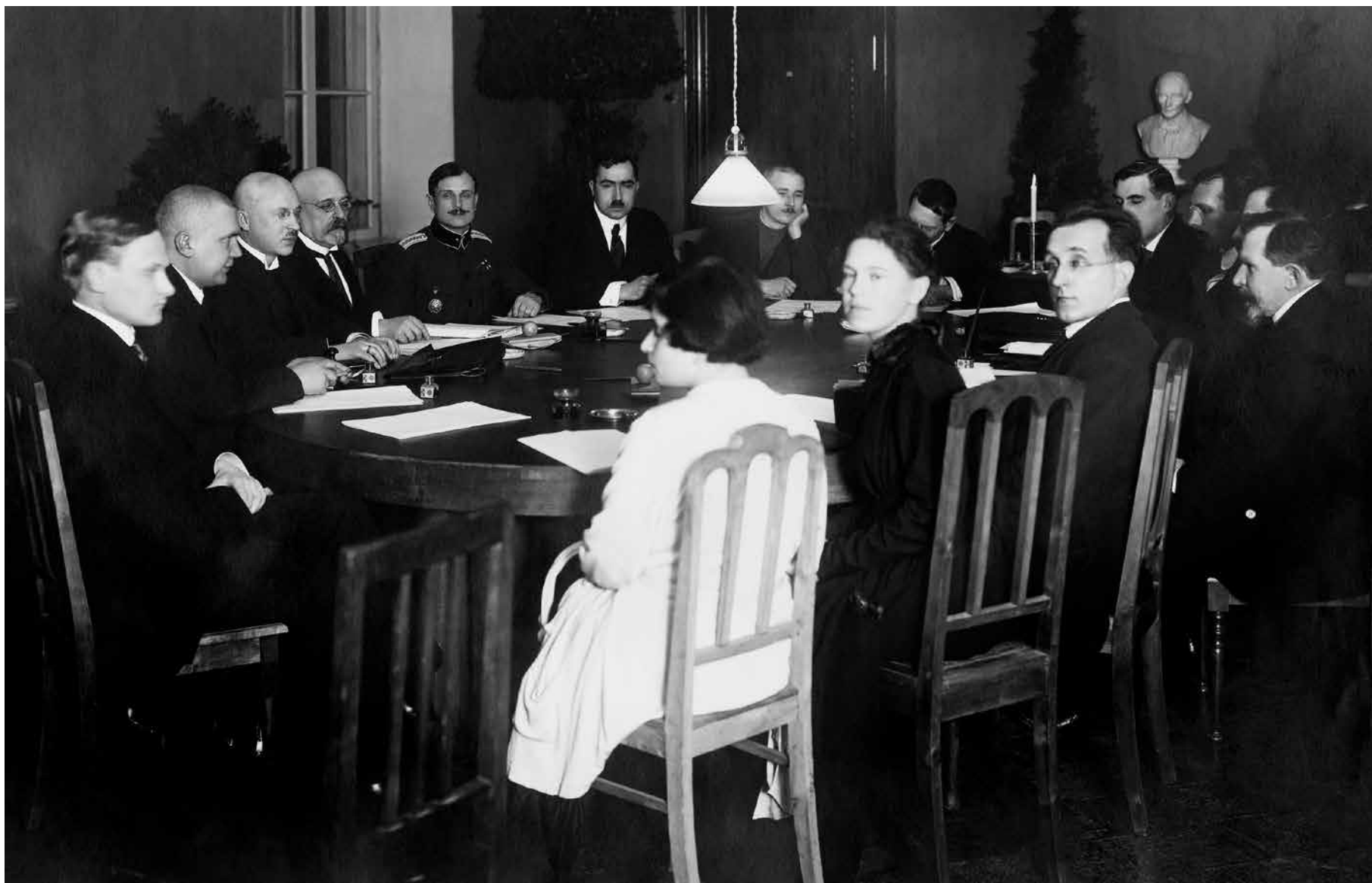
Artikkel II

Minnes välja Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi poolt kuulutatud kõigi rahvaste vabast, kuni täieliku lahtilöömiseni riigist, mille hulka nad kuuluvad, enesemääramise õigusest, tunnustab Venemaa ilmingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvuselt olnud riigiõiguslike korra, kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad.

Eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu.

[--]

²² RT 1920, 24/25.

Tartu rahu läbirääkimiste Eesti ja Vene delegatsioonid. Vasakul Eesti, paremal Vene delegatsioon. Rahvusarhiiv. Foto: A. Lomp

Eesti Vabariigi esindajad Tartu rahu sõlmimisel. Vasakult Ants Piip, Jaan Soots, Jaan Poska, Julius Seljamäe, Mait Püümann (Püümet).
Rahvusarhiiv. Foto: Parikas

KOMMENTAAR

Tartu rahu eelduseks ja eduks löi aluse võidukas Vabadussõda.

Tartu rahu lepingut on nimetatud (nt Lennart Meri) ka Eesti Vabariigi sünnitunnistuseks²³. Selles sümbolises võrdluses on mõistetav eluline tagapõhi – elujõulisele sündinule kirjutatakse välja sünnitunnistus. Siiski on selles ütluses rohkem sümbolismi ja rahvuslikku uhkust kui otsest riigiõiguslikku tähendust.

Iseenesest ei ole kahepoolne leping kahe riigi vahel üldjuhul konstitutsioonilist tähendust omav akt. Lisaks oli Eesti oma riik nii *de facto* kui *de jure* juba olemas. Tüvitekstide hulka on see valitud omariiklusele suure sümbolise tähenduse pärast, kuid mitte ainult.

Tartu rahu võimaldas saavutada riikluse sellist olulist omadust nagu rahvusvaheline tunnustus teiste riikide poolt. Nii tunnustas Soome valitsus Eesti Vabariiki *de jure* 7. juulil 1920, Poola valitsus 31. detsembril 1920 ja Entente'i Ülemnõukogu 26. jaanuaril 1921. See ei läinud siiski kergelt, mida näitas ka Eesti Rahvasteliitu astumise palve tagasilükkamine 1920. aasta detsembris. Tunnustus sõltus paljus lääne-riikide hoiakust enamliku Venemaa suhtes.

²³ Vene Föderatsiooni välisministeeriumi ametliku seiskoha järgi, mis esitati Tartu rahu 100. aastapäeva eelõhtul, on Tartu rahuleping kehtetu ja kuulub ajalukku. Venemaa seisukoha järgi kaotas Eesti kui riik subjektsuse Eesti astumisel Nõukogude Liitu 1940. aastal ning on uus riik, mis tekkis NSV Liidu lagunemisel. See tõlgendus on nn „kolmanda vabariigi“ tee, mida püüti teostada Eesti taasiseseisvumisel (vt taasiseseisvumise aegsete aktide kommentaare). Eesti Vabariik peab Tartu rahu endiselt kehtivaks ning üheks aluseks riikluse järjepidevusele.

Eesti rahvale ja riigile põhjanevalt tähtsaks aktiks tuleb Tartu rahu pidada selle sõlmimise kontekstis – see oli sajanditepikkuse suverääni (Venemaa) ja vasalli (Eesti) vaheline leping, millega esimene tunnistas *expressis verbis* ehk otsesõnaliselt ja ühemõtteliselt teise (Eesti) eraldumist iseseisva riigina ning loobus igavesti oma suveräänivõimust tema üle. Praktikaks oli see Vene poole jaoks päevapoliitiline, näiline ja ajutine samm, mida näitasid Nõukogude Venemaa edasised sammud Eesti Vabariigi suhtes.

Rahuleping oli esimene rahvusvaheline leping osapoolte vahel. Huvitatud olid sellest mõlemad pooled, nii Eesti kui ka Venemaa. Tartu rahule järgnesid teised lepingud teiste riikidega, mis oli I maailmasõja järgse impeeriumite lagunemise ja uute riikide tekkimise osa. Rahuleping soodustas riikkondsete ehk Eesti kodanikkonna koondumist ning määratles täpselt Eesti Vabariigi riigipiiri ehk territooriumi, kus kehtib vastloodud riigi suveräänne võim.

Rahuleping oli tunduvalt mahukam kui eespool esitatud tekstiosa. See sisaldas lisaks suure hulga tehnilisi-praktilisi norme, millel puudus otsene ja oluline riigiõiguslik tähendus. Näiteks oli selles palju korralduslikke norme sõjavägede, varade, repatrieerimise, piiri jmt kohta.

Muu hulgas anti I ilmasõja järel impeeriumite lagunemise käigus tekkinud riikidele sõjasegadustes laiali paisatud rahvaste opteerumise õigus²⁴. Ühe aasta jooksul oli õigus Eestisse naasta Nõukogude Venemaal

²⁴ Õigus teatud aja jooksul valida, millises riigis soovitakse elada.

elavatel Eesti elanikel, samamoodi said Eestis elavad Venemaa alamad tagasi pöörduda Venemaale.

Kokkuvõtvalt oli Tartu rahulepingu olulisemad riigiõiguslikud tulemused sellised:

- lõpetati kahe riigi vaheline sõjategevus, tunnistati rahvaste vaba tahet enesemääramiseks²⁵,
- Venemaa tunnustas tingimusteta Eesti riigi rippumatust²⁶ ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ja igaveseks ajaks kõigist suverääniõigustest Eesti rahva ja maa üle,
- fikseeriti kahe riigi vaheline piir²⁷,
- määratleti mõlema riigi alamate (kodanike) opteerumise ehk kodakondsuse valimise kord.

Tartu rahulepingus olevad kokkulepped aitasid Eesti riigil kinnistada omariiklust. Rahuleping ratifitseeriti Asutavas Kogus 13. veebruaril 1920²⁸.

²⁵ See oli üks esimesi rahva enesemääramise õiguse praktilisi teostamisi selle nüüdisaegses tähenduses.

²⁶ *Rippumatus* tolelaegses kõnepruugis tähendas *sõltumatust*.

²⁷ Nõukogude Venemaa (NSV Liit) loobus Tartu rahulepingus fikseeritud piirist ning muutis seda mitmel korral ühepoolset. Viimane ehk nn ENSV administratiivpiir on saanud praeguse Eesti Vabariigi *de facto* riigipiiriks, mis ei ole aga senini kinnitatud praeguste riikide vahelise uue ratifitseeritud piirilepinguga.

²⁸ Eesti annekteerimise ja okupeerimise aegadel viidi Tartu rahu originaaltekst 1940. aastal Rootsi Riigiarhiivi varjule ning toodi vabasse Eestisse tagasi 2002. aastal.

ARTIKKEL I.

Selle rahulepingu jõusse astumise päevast arvates lõpeb lepinguosaliste vahel sõja seisukord.

ARTIKKEL II.

Minnes välja Venemaa Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi poolt kuulutatud kõigi rahvaste vabast, kuni täieliku lahtilöömiseni riigist, mille hulka nad kuuluvad, enesemääramise õigusest, tunnustab Venemaa ilmingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvusel olnud riigiõiguslise korra, kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad.

Eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest mingisuguseid kohustusi Venemaa vastu.

ARTIKKEL III.

1. Riigi piir Eesti ja Venemaa vahel läheb:

Narva lahest üks verst lõuna pool Kalameeste majast Ropscha küla peale, edasi Mertvitskaja jõekest ning Rossoni jõge mööda Ilkino külani, Ilkino külast ühe versta kaugusest lääne pool Keikino küla, poole versta kaugusest lääne pool Isvosti küla Kobõljaki küla peale, Schtschutschka jõesuu, Krivaja Luka küla, Petschurki karjamõis, Vtroja jõe kolme algharu kokkujooksu-koht, Kuritscheki küla lõunapoolne serv ühes selle maadega, sirge joon Peipsi järve keskkoha, kesk Peipsi järve ühe versta kaugusest ida pool Piirisaart (Porka), edasi järve kitsuste keskkoha mööda kuni Salu saareni; kitsuse keskkohalt Salu saare juurest edasi Talabski saarte ja Kamenka saare vahelise kitsuse keskkoha, lääne poolt Poddubje küla (Pihkva järve lõunakaldal),

— 3 —

Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. Rahudelegatsiooni liikmete poolt allkirjastatud eksemplar. Riigiarhiiv.

СТАТЬЯ I.

Со дня вступления в силу настоящего мирного договора состояние войны между договаривающимися сторонами прекращается.

СТАТЬЯ II.

Исходя из провозглашенного Российской Социалистической Федеративной Советской Республикой права всех народов на свободное самоопределение вплоть до полного отделения от государства, а состав которого они входят, Россия признает безоговорочно независимость и самостоятельность Эстонского Государства и отказывается добровольно и на вечные времена от всяких суверенных прав, кои принадлежали России в отношении к Эстонскому народу и земле в силу существовавшего государственно-правового порядка, а равно на основании международных договоров, которые в указанном здесь смысле теряют силу на будущее времена.

Из прежней принадлежности к России для Эстонского народа и земли не возникает никаких обязательств в отношении к России.

СТАТЬЯ III.

1. Государственная граница между Россией и Эстонией проходит:

От Нарского залива в одной версте южнее Дома рыбаков на д. Ропша, далее по речке Мертвицкая и реке Россонь до д. Илькино, от д. Илькино в одной версте западнее д. Кейяно, в полуверсте западнее д. Извоз на д. Кобыляки, устье реки Щучка, д. Кривая Лука, полум. Печурки, слияние трех истоков реки Втрой, южная окраина д. Куричек с ее угодьями, прямая линия к середине Чудского озера, по середине Чудского озера, в одной версте восточнее острова Порка (Пирисар), далее по середине проливов до острова Салло, от середины пролива у острова Салло к середине пролива между Талабскими островами и островом Каменка, западнее деревни Поддубье (на южном берегу Псковского озера), железнодорож-

Rahuleping astub seaduslikku jõusse tema ratifitseerimise silmapilgust.

Igal pool, kus käesolevas lepingus algtähtajana nimetatakse rahulepingu ratifitseerimise silmapilku, mõistetakse selle all aega, mil mõlemad lepinguosalsed tolmepandud ratifikatsioonist vastastikku teatavad.

Selle tõendamiseks kirjutasid mõlema poole volinikud käesolevale rahulepingule oma käega alla ja kinnitasid tema oma pitseritega.

Algkiri tehtud ning alla kirjutatud kahes eksemplaaris Tartus, veebruarikuu *teisel* päeval aastal ükstehat üheksasada kakskümmend.

J. Põlka
Ant. Piip
M. Põlman
J. Lejmitse
K. M. S. Saks
A. Luopajarvi
N. Põrnov

Eesti delegatsiooni liikmed Tartu rahu sõlmimisel.
Vasakult: delegatsiooni juht Jaan Poska, kindral Jaan Soots,
kolonel Victor Mutt. Tagaplaanil allkirjastab lepingut Ants Piip.
Eesti Ajaloomuuseum. Foto: A. Lomp

PÕHISEADUSED

5. Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920 vastu võetud (esimene) Eesti Vabariigi põhiseadus

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS.

Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920 a. vastuvõetud

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu kaudu järgmise põhiseaduse:

Peatükk I.

Üleüldised määrused.

- § 1. Eesti on iseseisev, rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes.
- § 2. Eesti maa-allas kuuluvad Harjumaa, Läänemaa, Järvamaa, Virumaa ühes Narva linna ja ümbruskonnaga, Tartumaa, Viljandimaa, Pärnumaa, Valga linn, Võrumaa, Petserimaa ja muud piiriäärsed mannermaa kohad, kus Eesti rahvast asumas, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa ja muud Eesti vetes olevad saared ja leetseljakud.
- Eesti piiride kindlaksmääramine sünnib rahvusvaheliste lepingute läbi.
- § 3. Eesti riigivõimu ei saa keegi teostada muidu, kui põhiseaduse või põhiseaduse alusel antud seaduste põhjal.
- § 4. Eestis maksavad tema enese asutuste poolt antud või tunnustatud seadused. Rahvusvahelise õiguse üld-

tunnustatud määrused maksavad Eestis tema õigusliku korra lahutamatuina osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.

- § 5. Eesti Vabariigi riigikeeleks on Eesti keel.

Peatükk II.

Eesti kodanikkude põhiõigustest.

- § 6. Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetaolised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.
- § 7. Eesti Vabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanikkudele, väljaarvatud kaitseväelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti.
- § 8. Isikupuutumatus on Eestis kindlustatud.
- Kedagi ei või jälgida muidu kui seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.
- Välja arvatud kuriteolt tabamisel, ei või kedagi vangistada või kitsendada isikulisel vabaduses muidu kui kohtu-võimude otsusel, kus juures see otsus põhjendatuna peab olema kuulutatud vangistatule mitte hiljemalt kui 3 päeva peale vangistamise. Otsuse kuulutamist vangistatule on õigus nõuda igal kodanikul, kui kuulamine mitte sündinud ei ole eelnimetatud tähtajal.
- Ühtki kodanikku ei või vastu tema tahtmist temale seaduse poolt määratud kohtu alt üle viia teise alla.
- § 9. Eestis ei või karistada kedagi tema teo pärast ilma, et see tegu karistusvääriliseks oleks tunnustatud seaduses, mis enne selle teo kordasaatmist maksmata hakanud.

§ 10. Kodu on puutumatu. Ei või olla tungimist eluasemesse või selle läbiotsimist muidu kui juhtumistel ja nõuete täitmisel, mis on seaduses tähendatud.

§ 11. Eestis on usu ja südametunnistuse vabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks avalikke kohustusi.

Usuliste talituste täitmine on takistamatu, kui see ei käi avaliku korra ja kõlbluse vastu.

Usutunnistus ega ilmavaade ei või vabanduseks olla kuriteo kordasaatmisele või kodaniku kohuste täitmisest kõrvalehoidmisele.

Riigiusku Eestis ei ole.

§ 12. Teadus, kunst ja nende õpetus on Eestis vaba. Õpetus on kooliealistele lastele sunduslik ja rahvakoolides maksuta. Vähemusrahvustele kindlustatakse emakeele õpetus. Õpetusandmine seisab riigi ülevalve all.

Kõrgemaile õppeasutustele kindlustatakse autonoomia neis piirides nagu seda ette näeb nende asutuste seadusandlikul teel kinnitatud põhikiri.

§ 13. Eestis on vabadus omi mõtteid avaldada sõnas, trükis, kirjas, pildis või kujutuses. Seda vabadust võib kitsendada ainult kõlbuse ja riigi kaitseks.

Tsensuuri Eestis ei ole.

§ 14. Eestis on kindlustatud sõnumite ja kirjade saladus, mis edasi antakse posti, telegrahvi ja telefoni või mõnel muul üldtarvitataval teel. Erandeid teha on õigus kohtuvõimudel seadustes ettenähtud juhtumistel.

§ 15. Eestis on kindlustatud õigus pöörata kaebustega ja palvetega vastavate avalikkude asutuste poole. Pöördumiste kaasas ei tohi käia mingi surveabinõu.

Vastavad asutused on kohustatud asjale andma seadusliku käigu.

§ 16. Ei ole tarvis mingisugust eelluba riigiametnikkude kohtulikule vastutusele võtmiseks.

§ 17. Liikumine ja elukoha muutmine on Eestis vaba. Selles vabaduses ei või kitsendada ega takistada kedagi muidu kui kohtuvõimude poolt.

Tervishoidlikkel põhjustel võivad seda vabadust kitsendada või takistada ka teised võimud vastavais seadustes ettenähtud juhtumistel ja korras.

§ 18. Kõigil Eesti kodanikkudel on õigus avalikku rahu rikkumata koosolekuid pidada sõjariistadeta.

Ühinguisse ja liitudesse koondumine on Eestis vaba.

Streigi vabadus on Eestis kindlustatud.

Neid õigusi võib seadus piirata ainult avaliku julgeoleku huvides.

§ 19. Eestis on kindlustatud vabadus elukutset valida ja ettevõtteid avada ning kasutada põllutöös, kaubanduses, tööstuses, samuti muil majandusaladel. Selles vabaduses ei või kedagi kitsendada või takistada muidu kui seaduste põhjal ja piirides.

§ 20. Iga Eesti kodanik on vaba oma rahvuse määramises. Juhtumistel, mil isiklik määramine mitte võimalik ei ole, sünnib see seaduses ettenähtud korras.

§ 21. Eesti piirides elavate vähemusrahvuste liikmed võivad ellu kutsuda oma rahvuskultuurilistes ja hoolekande huvides sellekohaseid autonoomseid asutusi, nii palju kui nad vastu ei käi riigihuvidele.

§ 22. Neis kohtades, kus elanikkude enamus ei ole Eesti, vaid kohalikul vähemusrahvusel, võib kohalikkude

omavalitsusasutuste asjaajamise keeleks olla selle vähemusrahvuse keel, kus juures igal ühel õigus on tarvitada neis asutustes riigikeelt. Kohalikud omavalitsusasutused, kus vähemusrahvuse keel tarvitusel, peavad riigikeelt tarvitama läbikäimises riiklikkude asutustega, kui ka nende teiste omavalitsusasutustega, kus ei ole tarvitusel sama vähemusrahvuse keel.

§ 23. Saksa, Vene ja Rootsi rahvusest kodanikkudel on õigus pöörata riiklikkudesse keskasutustesse kirjalikult oma keeli. Eriseaduses määratakse ligemalt nende rahvuste keelte tarvitamine kohtus ja kohalikkudes riiklikkudes asutustes, kui ka omavalitsusasutustes.

§ 24. Eraomandus on Eestis igale kodanikule kindlustatud. Ilma omaniku nõusolekuta võib seda võõrandada ainult üleüldistes huvides seaduste põhjal ja seadustes ettenähtud korras.

§ 25. Majandusliku elu korraldamine Eestis peab vastama õigluse põhimõttele, mille sihiks on inimeseväärilise ülespidamise kindlustamine sellekohaste seaduste läbi, mis käivad harimiseks maasaamise, eluaseme- ja töösaamise, samuti emakaitse, töjõukaitse ning nooruse, vanaduse, töövõimetuse või õnnetuste puhul tarviliku toetuse saamise kohta.

§ 26. Kodanikkude õiguste ja vabaduste üleslugemine eelseisvais §§ (6-24) ei kõrvalda mitte teisi õigusi, mis järgnevad selle põhiseaduse mõttest ehk on temaga kokkukõlas.

Kodanikkude vabaduse ja põhiõiguste erakorralised kitsendused astuvad jõusse seaduslikus korras kindla tähtjani väljakuulutatud kaitseesisekorra puhul vastavate seaduste põhjal ja piirides.

Peatükk III.

Rahvast.

§ 27. Riigivõimu kõrgemaks teostajaks Eestis on rahvas ise oma hääleõiguslike kodanikkude näol. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aasta vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsuses.

§ 28. Hääleõiguslikud ei ole kodanikud: 1) kes seadusandlikus korras on tunnistatud nõdra- või hullumeelseks ja 2) pimedad, kurtummad ja pillajad, kui nad on eestkostmise all. Hääleõigusest jäetakse ilma mõned liigid kuritegijaid Riigikogu valimisseaduse põhjal.

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise ja 3) Riigikogu valimise teel.

§ 30. Iga Riigikogu poolt vastuvõetud seadus jääb väljakuulutamata kahe kuu kestes tema vastuvõtmise päevast arvates, kui seda nõuab kolmas osa Riigikogu seaduslikust koosseisust. Kui selle aja jooksul kakskümmendviis tuhat hääleõiguslikku kodanikku nõuab, et nimetatud seadus esitakse rahvale vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks, siis onoleb pärastine väljakuulutus rahvahääletuse tagajärgedest.

§ 31. Rahvaalgatamise korras on kahelkümnelviiel tuhandel hääleõiguslikul kodanikul õigus nõuda, et seadus antakse, muudetakse või tunnistatakse maksvusetuks. Sellekohane nõudmine antakse väljatöötatud seaduseelnõuna Riigikogule. Riigikogu võib eelnõu seadusena välja anda või tagasi lükata. Viimasel juhtumisel pannakse eelnõu rahvale ette vastuvõtmiseks või tagasilükkamiseks rahvahääletamise korras. Tunnistab rahvahääletusest osavõtjate enamus eelnõu vastuvõetuks, omandab ta seadusliku jõu.

- § 32.** Kui rahvas lükkab tagasi Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse või võtab vastu Riigikogu poolt tagasilükatud seaduse, kuulutatakse välja uued Riigikogu valimised, mis võetakse ette hiljemalt seitsekümmendviis päeva pärast rahvahääletamist.
- § 33.** Rahvahääletused sünnivad Riigikogu juhatuse ülevalvel. Rahvahääletamise alused ja kord määratakse eriseaduses.
- § 34.** Rahvahääletamisele ei kuulu ega või rahvaalgatamise teel otsustamisele tulla eelarve ja laenude tegemine, maksuseadused, sõjakuulutamise ja rahutegemine, kaitseseisukorra väljakuulutamise ja lõpetamine, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamise, samuti ka lepingud võõraste riikidega.

Peatükk IV. Riigikogu.

- § 35.** Rahvaesitajana teostab riigi seadusandlikku võimu Riigikogu.
- § 36.** Riigikogus on sada liiget, kes valitakse üleüldisel, ühtaolisel, otsekohesel ja salasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel.
- Riigikogul on õigus oma liigete arvu suurendada; sellekohane seadus hakkab maksma järgmistel Riigikogu valimistel.
- Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.
- § 37.** Õigus Riigikogu liigete valimisest osa võtta või ennast Riigikogu liikmeks valida lasta on igal Eesti kodanikul, kes on hääleõiguslik.
- § 38.** Riigikogu liikmed, väljaarvatud Vabariigi Valitsuse liigete abid, ei või olla Vabariigi Valitsuse ega tema asutuste poolt nimetatud ametites.

- § 39.** Iga kolme aasta järele võetakse ette uued Riigikogu valimised. Riigikogu liigete volituste algus arvatakse Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast.
- § 40.** Juhtumisel, kui Riigikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, astub tema asemele valimisseaduse korras uus liige eelmises paragrahvis ettenähtud tähtajani.
- § 41.** Riigikogu astub kokku korraliseks istungjärguks igal aastal oktoobri esimesel esmaspäeval.
- § 42.** Riigikogu Juhatuse võib Riigikogu kokku kutsuda ka erakorralisteks istungiteks, kui asjaolud seda nõuavad. Ta peab seda tegema, kui seda nõuab Vabariigi Valitsus või 1/4 Riigikogu seaduslikust koosseisust.
- § 43.** Riigikogu valib oma esimesel peale valimist istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab kuni esimehe valimiseni eelmise Riigikogu esimees.
- § 44.** Riigikogu annab välja oma kodukorra, mis avaldatakse seadusena.
- § 45.** Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaatide läbi.
- § 46.** Riigikogu on otsustusvõimeline, kui on koos vähemalt pooled liikmed tema seaduslikust koosseisust.
- § 47.** Riigikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtumistel, kui sellega on nõus 2/3 koosolijaist liigetest võib kuulutada Riigikogu koosoleku kinniseks.
- § 48.** Riigikogu liige ei kannu mingisugust vastutust peale kodukorras ettenähtu poliitiliste avalduste eest, mis ta on teinud Riigikogus ja tema komisjonides.
- § 49.** Ilma Riigikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhtumised, mil ta on tabatud kuriteolt.

Niisugusel juhtumisel antakse vangistusest teada ühes selle põhjustega mitte hiljemini kui 48 tunni kestes Riigikogu Juhatusel, kes paneb selle ette Riigikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigikogul on õigus oma liigetele määratud vangistust või teist kitsendust edasi lükata kuni Riigikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

- § 50. Riigikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestusel riigikaitseteenistusest.
- § 51. Riigikogu liikmed saavad sõiduraha ja tasu, mille suurus määratakse kindlaks seaduses ja mida Riigikogu võib muuta ainult järgnevate Riigikogu koosseisude kohta.
- § 52. Riigikogu annab välja seadusi, määrab riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve, otsustab laenude tegemise ja muid asju põhiseaduse alusel.
- § 53. Riigikogu poolt vastuvõetud seadused kuulutab välja Riigikogu Juhatus.
- § 54. Kui seaduses eneses muud korda ja tähtaega ei ole ette nähtud, hakkab ta maksma kümnendal päeval peale avaldamist "Riigi Teatajas".
- § 55. Riigikogu teostab riigi asutuste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli tema poolt ametisse seatavate vastavate asutuste kaudu.
- § 56. Igal Riigikogu liikmel on õigus Riigikogu koosolekul küsimustega Valitsuse poole pöörata. Ühel neljandikul Riigikogu seaduslikust koosseisust on õigus Valitsuselt aru pärida, mille peale tuleb seletus anda.

Peatükk V. Valitsusest.

- § 57. Valitsemise võimu teostab Eestis Vabariigi Valitsus.
- § 58. Valitsus seisab koos Riigivanemast ja ministritest. Viimaste arv, tööjaotus nende vahel, kui ka lähem asjaajamise kord määratakse kindlaks eriseaduses.
- § 59. Vabariigi Valitsuse kutsub ametisse ja vabastab sellest Riigikogu. Üksiku ministri lahkumise puhul täidab tema kohuseid uue ametisse astumiseni üks Vabariigi Valitsuse liigetest Valitsuse määramisel.
- § 60. Vabariigi Valitsus juhib riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitseb riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest. Tema
  - 1) seab kokku riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;
  - 2) nimetab ametisse ja vabastab sellest kaitseväelisi ja kodanlisi ametnikke, kuivõrd see ülesanne ei ole usaldatud seaduste järele teiste ametasutuste kätte;
  - 3) teeb Eesti Vabariigi nimel lepinguid võõraste riikidega ja esitab need Riigikogule kinnitamiseks;
  - 4) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu vastava otsuse põhjal;
  - 5) kuulutab välja kaitse seisukorra nii üksikuis riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle Riigikogule kinnitamiseks;
  - 6) esitab seaduseelnõusid Riigikogule;
  - 7) annab välja seadustega kokkukõlas määrusi ja korraldusi ja
  - 8) otsustab armuandmise palved.

- § 61.** Riigivanem esitab Eesti Vabariiki, juhib ja ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Valitsuse istungeid ja võib aru pärida üksikuilt ministritelt nende tegevuse kohta.
- § 62.** Riigivanemale määrab Vabariigi Valitsus oma liigete hulgast asetäitja.
- § 63.** Valitsuse istungid on kinnised. Ainult iseäralistel pidulik- kel juhtumistel võib neid lahtisteks kuulutada.
- § 64.** Vabariigi Valitsusel peab olema Riigikogu usaldus. Valitsus või tema üksikud liikmed lahkuvad ametist, kui Riigikogu neile avaldab otsekohest umbusaldust.
- § 65.** Vabariigi Valitsuse juures on Riigikantselei, mis seisab Riigivanema valve all. Riigikantseleid juhatab Riigi- sekretäär, kelle nimetab ametisse Vabariigi Valitsus.
- § 66.** Kõik valitsemise aktid, mis antakse Valitsuse poolt peavad kandma Riigivanema, vastava ministri ja Riigisekretääri allkirja.
- § 67.** Riigivanema ja ministrite kohtulikule vastutusele võtmine ametalaste süütegude eest võib sündida üksnes Riigi- kogu sellekohase otsuse põhjal. Asja arutamine allub Riigikohtule.

**Peatükk VI.
Kohtust.**

- § 68.** Õiguse mõistmist Eestis teostavad omas tegevuses rippumatud kohtud.
- § 69.** Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab Riigikogu poolt valitud riigikohtunikudest koosseisev Riigikohus.
- § 70.** Kohtunikke, kui nad seaduse järele ei ole valitavad, nimetab ametisse Riigikohus.

- § 71.** Kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtu teel. Kohtunikke võib vastu nende tahtmist paigutada ühest kohast teise ainult seaduse täitmisest tingitud juhtu- mistel.
- § 72.** Kohtunikud ei või pidada peale seadustes ettenähtud juhtumiste kõrvalist palgalist ametit.
- § 73.** Sellekohaste seaduste alusel ja korras alluvad üksikud liigid kriminaalasju vandekohtule. Vandekohtunikke ei seo eelmise paragrahvi nõuded.
- § 74.** Erakorralised kohtud on lubatud sellekohase seaduse piirides ainult sõjaajal, kaitseseisukorras ja sõjalaevadel.

**Peatükk VII.
Omavalitsusest.**

- § 75.** Omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.
- § 76.** Omavalitsusüksuste esituskogud valitakse üleüldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salasel hääletamisel proport- sionaalsuse põhimõtete alusel.
- § 77.** Omavalitsusüksustel on õigus oma ülesannete täitmiseks maksusid võtta ja koormatusi peale panna seaduses kindlaks määratud piirides ja korras.

**Peatükk VIII.
Riigikaitsest.**

- § 78.** Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma Vabariigi kaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.
- § 79.** Vabariigi kaitseks moodustatakse kaitsevæed, mille korraldus määratakse kindlaks eriseaduses.

§ 80. Mobilisatsiooni väljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb Vabariigi kaitseväge juhatamine Vabariigi Valitsuselt tema poolt määratud iseäralise kaitseväge Ülemjuhataja kätte, kelle võimupiirid on kindlaks määratud eriseaduses.

§ 81. Vabariigi Valitsusel on õigus välja anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsevägedesse puudutavaid seadlusi ja määrusi.

§ 82. Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Vabariigi Valitsusel on õigus ilma Riigikogu otsust ootamata mobilisatsiooni välja kuulutada, kui võõras riik on kuulutanud Vabariigile sõja, alanud sõjalise tegevuse või välja kuulutanud Vabariigi vastu mobilisatsiooni.

Peatükk IX.

Riigi maksudest ja eelarvest.

§ 83. Ühtegi avalikku maksu või koormatust ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

§ 84. Ei tohi kellelegi riigi kulul paiukit, vaevatasu või muud tasu määrata muidu kui sellekohase seaduse põhjal.

§ 85. Iga aasta jaoks seatakse riigi sissetulekute ja väljaminekute üldine eelarve kokku. Seadusandlikul teel võib selle maksvust jaoliselt pikendada kunni uue eelarve vastuvõtmiseni.

Peatükk X.

Põhiseaduse jõust ja muutmisest.

§ 86. Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu ning kohtu ja valitsuse asutuste tegevuses.

§ 87. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on rahval rahvaalgatuse korras, kui ka Riigikogul harilikus korras.

§ 88. Rahvas otsustab rahvahääletusel põhiseaduse muutmise, olgu see algatatud kas rahvaalgatuse korras või Riigikogu poolt.

§ 89. Põhiseaduse muutmise eelnõu peab rahvale teada antama vähemalt kolm kuud enne rahvahääletuse päeva.

Asutava Kogu esimees: A. REI

Sekretär: H. MARTNA

KOMMENTAAR

Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadus oli esimene omariiklik põhiseadus. Põhiseaduse väljatöötamine sai Asutava Kogu riigiõiguslikuks peaülesandeks. Selle tarvis moodustati 4. juunil 1919 alaline 15-liikmeline põhiseaduse komisjon. Keeruliste olude tõttu olid komisjoni töö ja selle teemakäsitlused hüplikud.

Tegu oli Eesti ajaloos esmakordse oma iseseisva riigi põhikorra, selle struktuuri ja sisu kindlaksmääramisega. Polnud just palju riigiõigust sügavuti tundjaid, samuti puudus omariikluse kogemus. Ka tollane riigiõiguslik/poliitiline olustik mujal Euroopas ei pakkunud palju sobivaid eeskujusid. Pinget lisasid tole aja olud.

Põhiseaduskomisjoni esitatud eelnõu esimene lugemine Asutavas Kogus toimus 27. mail 1920. Lõpphääletus toimus 15. juunil 1920. Asutava Kogu protokollil kohaselt 90 rahvaesindaja osalusel toimunud hääletamisel ja „3 hääle wastuseismisel on Eesti wabariigi põhiseadus III lugemisel vastu võetud“. Eestist sai põhiseadusega riik.

Põhiseadus jõustus pool aastat hiljem ehk 21. detsembril 1920 ja see kehtis muudatusteta 13 aastat.

Põhiseadusele kõrgeima võimaliku autoriteedi ja legitiimsiooni andmiseks kasutatakse üldjuhul selle vastuvõtmist vahetult rahva poolt ehk rahvahääletust. Kui põhiseaduse on heaks kiitnud rahva enamus, siis on põhjust eeldada, et rahvas võtab selle põhiseaduse omaks.

Kasutatakse ka kaudset viisi ehk põhiseaduse kehtestamist rahva esinduskogu (parlamendi) poolt. 1920. aastal oli kaudse viisi kasutamine seletatav ajasurve ning omariikluse vähese praktiseerimise ja korralduse kogemusega. Eesti järgmised põhiseadused (1933 ja 1992) kiideti heaks rahva poolt, v.a 1938. aasta põhiseadus, mille võttis vastu Rahvuskogu ja millele rahva heakskiitu ei küsitud.

Eesti esimene põhiseadus kandis endas selgeid ajastu mõjustusi. Selles peegeldus Prantsuse valgustusaaja, eriti Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) parlamentarismi aade ja Weimari Vabariigi²⁹ põhiseaduse ideed: vabariiklus, parlamentaarne riigikord, proportsionaalne valimissüsteem jmt. Riigi tegelikus korralduses avaldas tugevat mõju ka Vene impeeriumi riigiõiguslik doktriin ja praktika. Viimane oli juurdunud nii avalikus elus kui ka tollaste juhtivate juristide õigusettevalmistuses.

Põhiseaduse 10 peatükki ja 89 paragrahvi koos Riigikogu valimiste, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse maksmapaneku seadusega andis kõik vältimatult vajaliku riikluse korraldamiseks. Põhiseadus ei olnud ülevoolavalt pateetiline või loosunglik, pigem pragmaatiline ja asjalik.

Eesti ajaloo esimese omariikliku põhiseaduse vaieldamatu saavutus oli kinnitus sellest, et kõrgeim võim kuulub rahvale. Põhiseaduses sätestati kodanike

²⁹ Weimari Vabariigiks nimetatakse Saksa Riiki ajajärgul, mil Weimari linnas vastuvõetud põhiseaduse alusel kehtis selles 1919–1933 demokraatlik riigikorraldus ja vabariik, ühtlasi oli põhiseaduslik eesmärk kodanike sotsiaalse kindlustuse tagamine, sisuliselt heoluriigi loomine.

põhiõigused ja -vabadused, võimude lahususe ja õigusriikluse printsiip ning selge kohtute sõltumatus põhimõte.

Valimissüsteemis nähti ette üldised, ühetaolised ja proportsionaalsed valimised salajase hääletamise teel. Valida võisid nii mehed kui ka naised, kes olid vähemalt 20 aastat vanad. Nähti ette ka rahvaalgatus ja rahvahääletus. Tolles ajas olid need väga uuendusmeelsed põhimõtted.

Põhiseaduse preambul määratles omariikluse lähtealused ja taotlused, mis on jäänud väikeste muudatustega kehtima ka praeguses põhiseaduses ning näitab sõnastuse aegumatus kaudu selle õigsust.

1920. aasta põhiseadust on õigusega nimetatud demokraatlikuks põhiseaduseks. Selle kokkuvõtivateks väljendusteks on eespool viidatud ja tänapäevani tunnustatud demokraatliku riigimudeli põhimõtted. Kindlasti väärib eraldi esiletõstmist omas ajas põhjalik ja kaugeleulatuv põhiõiguste ja -vabaduste kataloog. Sellega mindi kaasa Euroopa teiste riikide uuema trendiga. Samas, põhiõigused ja -vabadused küll deklareeriti, kuid nõrgaks jäi nende tegeliku teostamise mehhanism, täpsemalt puudus ametkondlik järelevalve nende kaitse üle ja kohtulik järelevalve oli piiratud. Seda ei seatud ühegi ametiisiku ega institutsiooni otseseks ülesandeks.

Põhiseaduse nõrkuseks oli vähe läbimõeldud võimude vastastikune kontroll ja tasakaal, mis andis laiad volitused seaduseandjale ning viis sellega täitevõimu (valitsuse) nõrkusele. See riigiõiguslik puudujääk tõi kaasa sagedased valitsuskriisid ja avalikkuse

pettumuse demokraatia toimimisest ning kahtluse riigi juhtimise usaldusvärsuses. Oma osa selles oli ka praegu tuntud valimiskünnise (5%) puudumine, mis võimaldas Riigikokku pääseda ka ühe koha saanud nimekirjal. 1926. aastast pidi nimekiri saama küll kaks kohta, kuid üldpilti see oluliselt ei muutnud. Poliitiline killustatus tõi kaasa seaduseandja poliitiliselt väga kirju ja seeläbi raskelt juhitava koosseisu. Rolli mängis ka parlamentarismikultuuri üldine nõrkus.

Riigihalduses avaldas mõju ka tolaeagne, vähemalt juristkonnas valitsev arusaamine seaduslikkusest ning inimese ja võimu vahekorra. Tsaariajast oldi harjunud, vähemalt riigiaparaadis, et võim määrab reeglid ja võimuga ei vaielda. Seadusest tuleb kinni pidada ning võimudelt ei nõuta, vaid võime palutakse. Samas väärib tunnustust see, et võimude tegevusele püstitati selge seaduslikkuse nõue³⁰.

Üldiselt demokraatliku riigivalitsemise varjukül oli paljude tsaariaegsete õigusaktide ja praktikate kestmine pikki aastaid pärast iseseisvumist ja põhiseaduse kehtestamist. Nii näiteks kehtis pealinnas, piiriäärsetel aladel ja raudteel sõjaseisukord (kaitseisukord) ning siseministril olid kuni 1930. aastani veneaegse kindralkuberneri õigused.

Kuigi Asutava Kogu põhiseaduskomisjon nägi ette poolpresidentaalset riigikorraldust, jäi see lahendus napilt põhiseadusest välja ja esimeses põhiseaduses puudus riigipea institutsioon. Üks põhjusi selleks oli

³⁰ Tõe huvides tuleb märkida, et sarnased õigused ja vabadused olid kirjas ka Venemaa 1906. aasta põhiseaduses.

soov eitada monarhistlikku valitsemisvormi. Põhiseaduse koostamisel oli suuri vaidlusi nii parlamendi kahekojalisuse kui ka parlamentaarse või presidentaalse valitsemismudeli suhtes. Vastavalt vaieldi ka presidendi rolli ja võimupädevuse üle. Presidendi institutsioonile esitasid teravat vastuseisu Asutavas Kogus domineerinud sotsid ning komisjoni esimees, tolle aja suur autoriteet Jaan Poska andis sellele järele. Presidendi institutsiooni ei peetud parlamentaarsele riigile kohaseks ja sellest loobuti.

Tasakaalustava pädevusega riigipea puudumist võib pidada ka riigiõiguslikuks nõrkuseks ja praktikas ette tulnud valitsuskriiside üheks põhjuseks. Riigipea funktsioonid olid ära jagatud parlamendi (Riigikogu) ning täitevvõimu ehk valitsuse ja selle juhi (keda nimetati riigivanemaks) vahel. Muu hulgas viis parlamendi võimutäius ja tasakaalustavate mehhanismide puudulikkus mitmel puhul seaduseandja põhiseadusjärgsete volituste ületamiseni.

Esiletoomist väärivad riigivalitsemises rahva osaluse ettenägemine, vähemusrahvustele keeleautonoomia võimaldamine ja kohalike omavalitsuste määratlemine. § 29 sätestas, et *“rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise ja 3) Riigikogu valimise teel”*.

Tavaseaduse rahvahääletust katsetati 1923. aastal koolides usuõpetuse asjus. Riigikogu lükkas rahvaalgatuse korras esitatud eelnõu tagasi. Rahvaalgatuseks oli vaja 25 000 inimese toetust. Järgnes rahvahääletus, mis kiitis eelnõu heaks. Riigikogu pidi seejärel ennetähtaegselt laiali minema, sest Riigikogu ettepanek ei saanud rahva toetust. Võimule valus rahvariikluse

kogemus pani neid edaspidi rahvahääletustest hoiduma³¹. Samas ei muudetud ka sätet, millega toetuse mittedaamisel oleks Riigikogul kohustus laiali minna.

Eesti piirides elavatele vähemusrahvustele nähti ette Euroopas uuenduslik ja edumeelne kultuurautonoomia võimalus. Asjakohane seadus võeti vastu 1925. aastal ning seda kasutasid Eestis elavad sakslased ja juudid.

Põhiseaduse § 75 tähendas Eestis kogukondlikust omavalitsusmudelilt üleminekut ühtsele riigihalduslikule mudelile, kus omavalitsust käsitati riigihalduse osana. Sellises asjakorralduses, mis kehtib ka tänapäeval, valitseb riigiõiguslik vastuolu, sest nii kõrgemat esinduskogu (Riigikogu) kui ka kohaliku omavalitsuse esinduskogusid valitakse (legitimeeritakse) samal viisil ja põhimõtetel toimuvatel valimistel. See eeldab kohalike omavalitsuste olemist autonoomsed ning nende mittekäsitamist riigi käepikendusena kohtadel.

Riigi kiire areng, muutused Euroopas ja muus maailmas ning sisepoliitilised³², sh riigiõiguslikud ehk võimu ebastabiilsuse probleemid viisid 1920ndate lõpus ja 1930ndate alguses tõsistele diskussioonidele uue põhiseaduse vajaduse üle.

³¹ Sarnase probleemiga ollakse silmitsi ka praegu kehtivas põhiseaduses. Selgituseks: rahvahääletus ehk referendum võib olla kas õiguslikult siduv, mis võib kaasa tuua parlamendi laialimineku, või nõuandev, mis on valitsusele juhiseks, kuid ei too kaasa parlamendi kohustuslikku laialiminekut. Viimane on sisuliselt rahvaküsitlus.

³² Poliitiliselt domineerivaim neist oli vabadussõjalaste ehk nn vapside liikumine ja vastasseis ametliku riigivõimuga.

6. Eesti Vabariigi (1920) põhiseaduse muutmise seadus³³ ehk nn 1934. aasta põhiseadus

Rahvaalgatamise korras algatatud ning rahva poolt rahvahääletamisel 14., 15. ja 16. oktoobril 1933 vastuvõetud

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSE MUUTMISE SEADUS.

Eesti Vabariigi põhiseaduse §§ 87–89 alusel Eesti rahvas otsustas:

I osa.

Eesti Vabariigi põhiseaduse sissejuhatav osa, §§ 29, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 75, 76, 80, 81, 82, 86 ja peatükk V pealkiri muuta ja panna maksma järgmises redaktsioonis:

Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtes luua ja arendada riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadusele, kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu ning hiljem rahvahääletamise kaudu järgmise põhiseaduse:

§ 29. Rahvas teostab riigivõimu: 1) rahvahääletamise, 2) rahvaalgatamise, 3) Riigikogu valimise ja 4) Riigivanema valimise teel.

Rahvahääletamisest, Riigikogu valimisest ja Riigivanema valimisest osavõtt on vabatahtlik.

§ 36. Riigikogus on viiskümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

Riigikogu valimisseadus antakse välja eriseadusena.

§ 39. Iga nelja aasta järele võetakse ette uued Riigikogu valimised.

Riigivanemal on õigus määrata enne nelja aasta möödumist uued Riigikogu valimised, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul valimised peavad toimuma hiljemalt kuu kuu jooksul, arvates määruse väljakuulutamise päevast.

Riigikogu liigete volitused algavad Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast.

§ 41. Riigikogu korralised istungjärgud algavad igal aastal oktoobri esimesel esmaspäeval ning kestavad mitte kauem kui kuus kuud.

Riigivanemal on õigus lõpetada Riigikogu korralist istungjärku enne kuu kuu möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused.

§ 42. Riigivanema või kahekümneviie Riigikogu liikme kirjalikul nõudel on Riigikogu juhatus kohustatud kutsuma kokku Riigikogu erakorralisteks istungjärgudeks.

Vaheajal, Riigikogu nelja-aastase kestvuse möödumisest või Riigivanema poolt Riigikogu uute valimiste määramisest, kuni Riigikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni võidakse Riigikogu kutsuda kokku erakorraliseks istungjärguks ainult Riigivanema nõudel.

Riigikogu erakorralise istungjärgu kestvuse määrab Riigivanem.

§ 43. Riigikogu valib oma esimesel, peale valimisi, istungil esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab seni, kuni valitud esimees, Riigikogu vanem liige.

³³ RT 1933, 86, 628.

§ 44. Riigikogu kodukord kuulutatakse välja seadusena.

§ 51. Riigikogu liikmed saavad Riigikogu liikme kohuste täitmise eest tasu Riigikogu istungjärkude kestvusel. Tasu alused ja suurus määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgnevat Riigikogu koosseisude kohta.

§ 53. Riigikogu poolt või rahvahääletamisel vastuvõetud seadused esitab Riigikogu juhatus Riigivanemale välja kuulutamiseks.

Riigivanemal on õigus riiklikkudel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadusi, andes nad uueks arutamiseks ja otsustamiseks Riigikogule. Põhiseaduse § 34 ettenähtud seadusi Riigivanem võib riiklikkudel kaalutlustel jätta väljakuulutamata seni, kuni Riigikogu nad võtnud vastu Riigivanema poolt soovitud muudatustega või kuni Riigikogu pärast järgmisi valimisi võtab vastu sama seaduse.

Oma otsuses seaduse väljakuulutamata jätmise kohta ühes asjaomaste kaalutlustega Riigivanem teatab Riigikogu juhatusel hiljemalt kolmekümne päeva jooksul, arvates seaduse kättesaamisest.

§ 54. Ükski seadus ei hakka maksma väljakuulutamisetähtaegast.

Kui seaduses eneses ei ole nähtud ette muud korda ja tähtaega, hakkab ta maksma kümnenädal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

§ 55. Riigikogu teostab riigi asutuste ja ettevõtete majandusliku tegevuse ja riigi eelarve täitmise kontrolli tema poolt seaduse alusel ellukutsutavate vastavate asutuste kaudu.

Peatükk V.

Riigivanemate ja Vabariigi Valitsusest.

§ 57. Rahva esindajana teostab riigi kõrgemat valitsemisvõimu Riigivanem. Riigivanema juures on riigi valitsemiseks Vabariigi Valitsus.

§ 58. Riigivanema valib rahvas üldise, ühetaolise, otsese ja salajase hääletamise kaudu viieks aastaks.

Kui esimesel hääletamisel ükski kandidaat ei saa osavõtjate häälte enamust, siis toimetatakse teine hääletamine hiljemalt kolme kuu jooksul. Teiseks hääletamiseks võib seada üles uusi kandidaate. Teisel hääletamisel loetakse valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui mitu kandidaati on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks see, kes on vanem.

Riigivanemaks on valitav iga hääleõiguslik kodanik, kes on vähemalt neljakümne aastane ja seatud üles kandidaadiks vähemalt kümnetuhanda hääleõigusliku kodaniku poolt. Riigivanema lähem valimiskord määratakse seadusega.

§ 59. Riigivanema volitused algavad Riigikogu ees antava pühaliku töötusega, mis on järgmine:

“Mina, N. N, rahva tahtel asudes Riigivanema kohuste täitmisele, pühalikult töotan ustavalt kaitsta Eesti Vabariigi põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule usaldatud volitusi ning nende volituste ulatuses kõigi oma võimistega ja parema arusaamisega töötada Eesti riigi ja rahva kasuks.”

Riigivanema amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesannetega. Kui Riigivanemaks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkuks pühaliku töötuse andmisega.

Riigivanemale volituste kestel maksetav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta ainult järgneval valimisel valitava Riigivanema kohta.

Kui Riigivanema amet on vaba või Riigivanem ei saa täita oma ülesandeid haiguse või muude takistuste tõttu, siis täidab tema ülesandeid peaminister. Kui Riigivanema amet on vaba või takistused on vältavat laadi, siis asutakse võimalikult ruttu uue Riigivanema valimisele.

§ 60. Riigivanem juhib riigi sise- ja välispoliitikat, hoolitseb riigi välise puutumatus, sisemise julgeoleku ja seaduste täitmise eest.

Riigivanem peale muude põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) esindab Eesti Vabariiki, määrab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad,
- 2) valvab riigivõimu teostamise üle seadusega määratud korras,
- 3) esitab Riigikogule kinnitamiseks riigi sissetulekute ja väljaminekute eelarve,
- 4) nimetab ametisse ja samuti vabastab sellest kaitseväelasi ja kodanlisi ametnikke, kuivõrt see ülesanne seadustega ei ole usaldatud teistele ametiasutustele,
- 5) sõlmib Eesti Vabariigi nimel lepinguid välisriikidega ja esitab need kinnitamiseks Riigikogule,
- 6) kuulutab sõja ja teeb rahu Riigikogu vastava otsuse põhjal,
- 7) kuulutab välja kaitseisukorra nii üksikutes riigiosades, kui ka kogu riigis ja esitab selle kinnitamiseks Riigikogule,
- 8) on kaitsevägede kõrgem juht,

- 9) otsustab armuandmise palveid kohtulikult määratud karistuse vähendamiseks või kustutamiseks,
- 10) annab seadusega kooskõlas määrusi,
- 11) esitab seaduse-eelnõusid Riigikogule,
- 12) edasilükkamatu riikliku vajaduse korral kuulutab seaduse-eelnõud välja dekreedina, millel on seaduse jõud. Dekreet ei või muuta rahvahääletamise, rahvaalgatamise, Riigikogu valimise ega Riigivanema valimise seadust. Dekreet on maksev kuni selle äramuutmiseni Riigivanema või Riigikogu poolt.

§ 61. Riigivanema otsused, et olla maksvad, peavad olema kirjutatud alla Riigivanema poolt ning – arvatud välja Vabariigi Valitsuse või selle üksiku liikme ametisse kutsumine ja ametist vabastamine, enne nelja aasta möödumist uute Riigikogu valimiste määramine, Riigikogu korraliste istungjärkude lõpetamine, Riigikogu erakorraliste istungjärkude kestvuse kindlaksmääramine ja riigikohtunikude ning kohtunikude ametisse kinnitamine, – ka peaministri või asjaomase ministri poolt, kes vastutab otsuse eest Riigikogu ees.

Kui Riigivanema otsus on põhiseaduse või seaduse vastane, siis peaminister või asjaomane minister on kohustatud keelduma otsusele kaasallakirjutamast.

§ 62. Riigivanema otsused võetakse Vabariigi Valitsuses täitmiseks peaministri või asjaomase ministri ettekandel.

Kui ettekandja minister leiab, et Riigivanema otsus on põhiseaduse või seaduse vastane, siis ta teatab sellest Vabariigi Valitsusele. Kui Vabariigi Valitsus pärast asja arutamist ühineb ettekandja ministri arvamusega, siis palub ta Riigivanemat oma otsuse võtta tagasi või muuta. Kui Riigivanem jääb oma otsuse juurde, on Vabariigi Valitsus kohustatud kuulutama temale, et otsus ei ole teostatav.

§ 63. Vabariigi Valitsus või tema üksikud liikmed lahkuvad ametist, kui Riigikogu avaldab neile otsest umbusaldust ja Riigivanem selle peale ei pea tarvilikuks määrata uusi Riigikogu valimisi.

§ 64. Vabariigi Valitsuse kutsub ametisse Riigivanem.

Vabariigi Valitsuse vabastab ametist Riigivanem kas enda algatusel, peaministri esitisel või Riigikogu umbusalduse avalduse põhjal.

Vabariigi Valitsus koosneb peaministrist ja ministritest. Peaministrile Riigivanem määrab ministrite seast asetäitja.

Peaminister ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, kui seda ei pea tarvilikuks teha Riigivanem, võib pärida aru üksikutelt ministritelt nende tegevuse kohta ja esitada üksikuid ministreid kui ka kogu Vabariigi Valitsust ametist vabastamiseks.

Iga minister on oma ministeeriumi juht. Ministrite arv, tööjaotus ministeeriumide vahel ja nende asjaajamise kord määratakse seadusega.

Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Ainult erilistel pidulikel juhtudel võib Riigivanema korraldusel neid kuulutada lahtisteks.

§ 65. Vabariigi Valitsuse võimkonda kuulub: Riigivanema otsuste teostamine põhiseaduse alusel, asjade arutamine ja otsustamine, mis temale antud seaduste alusel, muud küsimused riigi valitsemise alal, mis põhiseadusega või seadustega ei ole jäetud Riigivanemale või mõnele ministrile ministeeriumi juhina või mõnele alluvale asutusele.

Kui Vabariigi Valitsus leiab, et tema õigus mingi küsimuse lõplikuks lahendamiseks on vaieldav, siis lahendab võimkonna küsimuse Riigivanem.

§ 66. Riigivanema juures on temale ja Vabariigi Valitsusele ühine riigikantselei.

Riigikantseleid juhatab riigisekretär, kelle nimetab ametisse Riigivanem.

§ 67. Riigivanemat, peaministrit ja ministreid võib võtta kohtulikule vastutusele üksnes Riigikogu sellekohase otsuse põhjal. Asja arutamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise kord määratakse seadusega.

§ 69. Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab riigikohtunikudest koosnev Riigikohus. Riigikohtunikud kinnitab ametisse Riigivanem Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulga.

§ 70. Kohtunikke, kui nad ei ole valitavad seaduse järele, kinnitab Riigikohtu ettepanekul ametisse Riigivanem.

§ 75. Linna, alevi ja valla omavalitsuste kaudu teostab valitsemist kohal riigivõim, kuivõrd seaduses selleks ei ole loodud eriasutusi.

§ 76. Omavalitsusüksuste esitusekogud valitakse üldisel, üheaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel, kuid nõnda, et valijal oleks võimalus valida üksikuid isikuid.

§ 80. Mobilisatsiooni väljakuulutamise kui ka sõja alguse korral läheb kaitseväge ülemjuhatamine Riigivanema poolt määratud kaitseväge ülemjuhatajale, kelle võimupiirid on määratud seadusega.

§ 81. Riigivanemal on õigus anda eriseaduses ettenähtud alustel ja korras kaitsevægedesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 82. Vabariigi kaitsejõudude mobilisatsiooni väljakuulutamise otsustab Riigikogu.

Riigivanemal on õigus Riigikogu otsust ootamata kuulutada välja mobilisatsiooni, kui välisriik on kuulutanud Vabariigile sõja, alanud sõjalise tegevuse või kuulutanud välja Vabariigi vastu mobilisatsiooni.

§ 86. Põhiseadus on vankumatuks juhteks Riigikogu, Riigivanema, valitsusasutuste ja kohtute tegevuses.

II osa.

Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduse maksmapanemiseks määrata järgmist:

- § 1.** Eesti Vabariigi põhiseaduse muudatused, mis väljendatud käesoleva seaduse I osas, hakkavad maksuma sajandal päeval pärast selle seaduse vastuvõtmist rahvahääletamisel. Ühes sellega kaotavad maksvuse Eesti Vabariigi põhiseaduse (RT 113/114 – 1920) sissejuhatav osa, §§ 29, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 75, 76, 80, 81, 82, 86 ja peatükk V pealkiri, mis asendatakse käesoleva seaduse I osas ettenähtud sissejuhatava osaga, paragrahvidega ja peatükk V pealkirjaga.
- § 2.** Üheksakümneüheksa päeva jooksul, arvates käesoleva seaduse vastuvõtmisest rahvahääletamisel, Riigikogu on kohustatud panema maksuma seadused, mis on tarvilikud käesoleva seaduse I osas väljendatud Eesti Vabariigi põhiseaduse muudatuste teostamiseks pärast nende maksmahakkamist.
- § 3.** Uued Riigikogu valimised ja Riigivanema valimised võetakse ette hiljemalt saja päeva jooksul, arvates käesoleva seaduse I osas väljendatud Eesti Vabariigi põhiseaduse muudatuste maksmahakkamise päevast (käesoleva seaduse II osa § 1).

§ 4. Senise Riigikogu volitused lõpevad eelmises paragrahvis tähendatud uue Riigikogu volituste algusega.

Eesti Vabariigi põhiseaduse muudatuste maksmahakkamisel ametisolev Riigivanem loetakse peaministriks, arvates põhiseaduse muudatuste maksmahakkamise päevast kuni käesoleva seaduse I osa § 58 põhjal valitsus Riigivanema volituste alguseni.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu Esimees K. Einbund.
Sekretär J. Loosalu.
Asjadevalitseja E. Maddison.

Riigivanem Konstantin Päts Eesti Vabariigi uue põhiseaduse jõustumisotsusele alla kirjutamas (seisab riigisekretär Karl Terras) 23. jaanuaril 1934. Rahvusarhiiv.

Vabariigi Valitsuse pidulik koosolek Eesti Vabariigi uue põhiseaduse jõustumisel 24. jaanuaril 1934. Rahvusarhiiv.

KOMMENTAAR

Vormiliselt oli tegu kehtiva, s.o 1920. aasta põhiseaduse paranduste ja täiendustega. Need olid aga sisus seda-võrd ulatuslikud³⁴, et seda on hakatud nimetama Eesti Vabariigi teiseks põhiseaduseks.

Põhiseaduse uues tekstis kajastusid reaktsioonid esimese põhiseaduse puudustele – aastatel 1920–1933 vahetus valitsus 17 korral! Valitsusevahetustega kaasnesid sisepoliitilised heitlused eri leeride vahel ning mõju avaldasid ka kahe ilmasõja vahelised arengud teistes Euroopa riikides. Kokkuvõtlikult väljendus see üldise pöördena vabariiklikult, demokraatlikult parlamentarismit autokraatse valitsemisviisi poole.

Selles kontekstis väärib esiletoomist Eesti ja Saksamaa riigiõiguslike arengute suur sarnasus I maailmasõjale järgnenud 15 aasta jooksul. Saksamaal vahetus 14 aasta jooksul 16 valitsust. Sisepoliitiline ebastabiilsus tõi kaasa ootuse korra ja stabiilsuse järele. Sellele reageeris riigipea Hindenburg võimu koondamisega enda kätte ja parlamendi tasalülitamisega. Eestis toimetas sarnaselt Konstantin Päts.

Eesti ja Saksamaa arengud lahknesid natsionaalsotsialistide võimuletulekuga Saksamaal 1932. aastal. Sisepoliitilise baasi riigiõiguslikeks muutusteks Eestis lõi Riigikogu V koosseisus enamuse saanud paremtiib, mille moodustasid Põllumeeste Kogude ja Asunike ühisnimekiri.

Ettepanekuid kehtiva riigiõigusliku olukorra (põhiseaduse) muutmiseks hakati tegema juba vähem kui viie aasta möödumisel esimese põhiseaduse kehtima hakkamisest. Alates 1930ndatest aastatest tulid need valdavalt kahest leerist: ühelt poolt valitsuserakondadelt ning teiselt poolt uue tõusva ja tugeva sisepoliitilise jõu, Vabadussõjalaste Liidu ehk nn vapside poolt.

Esimene leer toimis üldjuhul läbi avaliku poliitilise võimu ja Riigikogu, teine aga rahvaliidumise ja -algatuse korras. Liikumised vastandusid üksteisele poliitiliselt, kuid mõlemale liinile ühine oli taotlus tugevdada riigipea institutsiooni ja vähendada parlamendi rolli.

Vastavalt kehtivale põhiseadusele pandi valitsuserakondades valminud eelnõud Riigikogu poolt rahvahääletusele, aga need kukkusid kahel korral läbi. Rahvaalgatuse korras esitatud Vabadussõjalaste Liidu eelnõu sai aga rahva ülekaaluka toetuse ja 1920. aasta põhiseaduse täiendused ehk Eesti teine põhiseadus jõustus 24. jaanuaril 1934.

Selleks, et vältida poliitiliste oponentide ehk vapside võimuletulekut, panid valitsusjuht Konstantin Päts ja endine, Vabadussõja-aegne sõjavägede ülemjuhataja Johan Laidoner 12. märtsil 1934 toime riigipöörde. Riigivanema dekreediga kehtestati üleriigiline kaitseseisukord.

Kaitseseisukord kui riigi julgeolekut toetav eri-režiim tähendas kodanike põhiõiguste ja -vabaduste olulist piiramist, poliitiliselt tundlike õiguserikkumiste allutamist sõjakohtutele jmt.

³⁴ Muudeti sissejuhatav osa ning kokku 30 olulist paragrahvi.

Põhiseadusliku ja õigusliku korra maksmapaneku SEADUS.

Rahvuskongress käseb:

Põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmiseks ning rahvaõiguste ja vabaduste maksmapanekuks Eesti Vabariigi, — on Põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmise Rahvuskongress, mille koosseisu kuuluvad **A.Larka, A.Sirk, J.Holland, A.Klasmann, E.Kubbo, P.Laamann, O.Luiga, O.Mitt, L.Pallion, K. Podrätshik, V.Puskar, A.Seimann, J.Teemant, J.Tõnisson, J.Uluots, ja H.Paris**, Eesti Vabariigi põhiseaduse § 1 põhjal seadusena vastuvõetud ja teostatud järgmised otsused ja määrused.

1) Rahvuskongress on rahva asetajana ajutiselt enda kätte võtnud kõrgema riigivõimu otsese teostamise Eesti Vabariigi. Kaitseväe, kaitseliidu, politsei, riigi-omavalitsuse ametkonnad ja kõigi kodanikkude tuleb muudest peale täita ainult need seadused, korraldused ja määrused, mis antakse Rahvuskongressi või Rahvuskongressi poolt ametisse nimetatud uuesti Vabariigi Valitsusele.

2) Seadusevastast peaministri ja riigivanema külastatavate ametis põlvind K. Pitsu ja tema ministrid Eerpalu, Seiler, Lill, Sierohneck, Talls, Seijamaa, Kann ja Müller on ametist tagandatud, vangistatud ja antakse kohtu alla nende poolt toimepandud põhiseaduse rikkumiste ja kuriteode eest.

Kõik K. Pitsu ja tema seadusevastase valitsuse kaitseks ja toetuseks maksmapandud korraldused, käskud, kaitse (häire) kavad jne. — tunnistatakse maksusutaks ja on keelatud sarnaste korralduste, käskude või kavade põhjal midagi ette võtta ametist tagandatud K. Pitsu ja tema ministrite toetuseks ja kaitseks.

3) Rahvuskongressi poolt kinnitati ametisse uus Vabariigi Valitsus järgmises koosseisus:

Pea-Steineri Teedeminister: **Artur Sirk**, Kaitseminister kol. **Puskar**, Välisteenistuse minister: **K. Pusta**, siseministri **J. Sammul**, Haridusminister: **Vaabel**, asend. dr. **M. Me**, Põllutöökas: agr. **H. Saar**, Handaaministri: **H. Me**, Kõrvaldusminister: **A. Buldas**.

Uus Vabariigi Valitsus on oma ametikohuste täitmiseks asunud. Uuel Vabariigi Valitsusel on kõik õigused ja kohustused, mis ette on nähtud rahva poolt 1933 a. maksmapandud põhiseaduses.

4) Põhiseadusliku ja õigusliku korra Eesti Vabariigis on järele seadud. Kõik põhiseaduses ettenähtud kodanikkude ja vabaduste, nagu isiku, sõjameestuste, ajakirjanduse, trüki, koostöö, kuu ja organisatsioonivabadused, on uuesti maksma pandud.

5) Ülenähtavate kaitseväeüksuste, mis väljakuulutatud 12 märtil 1934 a., loetakse 48 tunni jooksul.

Põhiseaduses ettenähtud riigivanema ja riigikogu valimised viiakse läbi hiljemalt 3 kuu jooksul.

6) Hiljemalt 3 nädala jooksul esitatakse rahvale kinnitamiseks rahvahääletuse teel vahelpäine riigivõimuse kord kuni riigivanema ja riigikogu valimiste läbiviimiseni.

7) Rahva poolt seaduslikult vahitud omavalitsuste ehituskogude koosseisud enistatakse kujul, nagu nad olid 12 märtil 1934 a.

8) Kõik seni seaduslikult teel väljaandud seadused ja määrused, mis põhiseaduse vastases pole ja kasutatakse on tühistatud p. 4, — jäävad maksma kuni nende äärmuslikult seaduslikus korras.

Samalet jäävad maksma kõik väliriikidega sõlmitud lepingud ja kohustused.

9) Kaitseväe, kaitseliidu, politsei ja riigi-omavalitsuse ametkond on kohustatud kasutama põhiseadusliku korra järeleandmiseks, ning selleks viitavata täiema kõik Rahvuskongressi ja tema poolt ametisse kinnitatud Vabariigi valitsuse käskude ja korralduste.

Igatihe, kes püüab midagi ette võtta ametist tagandatud K. Pitsu ja tema seadusevastase valitsuse toetamiseks, tuleb kohe kohalviijate poolt vangistada kohtu alla andmiseks.

Jõuga vastuhakkamise korral likvideerida vastuhakkamine kiirelt ja otsustavalt jõuga.

10) Kõigile isikutele, kes ametist tagandatud K. Pitsu ja tema seadusevastase valitsuse poolt pealoomitud korralduste täitmiseks vastu on saanud seadusega, — KUIJUTATAKSE AMNESTIA ning nende vastu ei alustata mingisugust jälgitust, kui nad neid tekitusi ei püüa teha põhiseadusliku ja õigusliku korra uuesti maksmapanemiseks.

Samalet ei ole keegi võetud karistada ega tagakiusamist teenituse, majanduse ja muudel aladel ta teinise poliitilise meeluse ja vaadete pärast. Iga kodanik teab järele oma huvide kaitset valitsusvõimude ja kohas poolt.

11) Käesolev korraldus on Rahvuskongressi poolt seadusena vastuvõetud, väljakuulutatud ja kohustatakse jõusse astumiseks tunnistatud. Rahvuskongressi ja tema poolt ametisse kinnitatud Vabariigi Valitsuse ja teiste valitsusvõimude korralduste ja käskude mittemititjad langevad sõjakohtu alla ja neid kasutatakse täie valitusega kui riigivõimule vastuhakkajaid kaitseväeüksuste korras.

Põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmise
Rahvuskongressi nimel: **A.Larka, A.Sirk, A.Seimann.**

Eesti Rahvale.

Kätejäetud on sõlmisid, kus Eesti Rahvas peab lo kõrgema riigivõimu teostamise ajutiselt otsustama enda kätte võtma. Ei püüdi seadusevastase võimuharjuse, K. Pitsu ja tema kaitse, põhiseadusevastase, riikivõimu teostamise läbiotsimise ja kaitsemise õigustavõimude. Et tegelikult ole viis rahva poolt 1933 a. sõlmitud vastuvõetud põhiseaduse ning teostata selle põhiseaduse kohaselt riigivanema ja riigikogu valimised.

Alates 5. mail 1934 a. on meilised järele hõlpsad K. Pitsu ja tema valitsuse võimud. Selle õigustavõimude poolt 1933 a. sõlmitud kus rahvahääletusega maksmapandud põhiseaduse kohaselt teostatud otsus, kus riigivanema ja riigikogu valimised.

Sel ajal ametis oleva K. Pitsu ja tema valitsuse ühendades oli selle õigustavõimude, et sõlmitud teinise kuni rahva otsuse kohaselt seaduse otsustatud läbiotsimise.

Peaministri ametis oleva K. Pitsu ära, vahelpäine ärastituse, et rahvas tein riigivanema ja val. kaitseväe võimule abi võtma, kuulata välja kaitseväeüksuste ja teinise põhiseadusevastast järele andmist võimude valimised, valitades rahvale, süga ühendades riigi järeleotsimise teinise lõpetada.

Sellel võimule rajatud otsustatud otsust K. Pitsu põhiseadusevastast võimule andmist, tallele jäägu alla rahva poolt suurel lõpetades maksmapandud põhiseaduse, hävitas põhiseadusega sõlmitud rahva õigused ja vabadused: isikuvabaduse, sõjameestuste, trüki, kuu ja organisatsioonivabadused.

K. Pitsu ja tema valitsus teinise Eesti rahvas, muudatus rahva kaitseks ja õigustavõimudeks. Vahetuse, kelle kaitseks on rahva su ja ta tein nime kirjelõpetades, — see tallele rahva su pööre, roivata ja teinise Eesti rahvast kuni ja välismaal.

Septembris 1935 a. avaldas K. Pitsu põhiseadusevastase dekreedid rahvaõigustamise ja rahvahääletamise kohta, millega ta rahvahääletuse kaitseks teinise lõpetada teinise teinise lõpetada. Selle dekreedid põhjal väitama ja rahvahääletuse korras esimest põhiseaduse muutmise ja täiendamise võimule rahvahääletusele püüamist ning selle eestlova kande rahvalikult ja vapustatult tagasiöördumise põhiseaduslike ja õiguslike korra ja riigivanema ja riigikogu valimise teostamist.

Selle järjekorras põhiseaduse rikkumistega süües K. Pitsu kogu õigustavõimude kehtesse ajaks rahvale kuni tein Eesti Vabariigi põhiseadusliku ja õigusliku korra järele seada harilikult korras rahvahääletuse ja valimise kaudu.

5. mail 1934 a. avaldas hõlpsad K. Pitsu ja tema ministrid seadusevastase võimule abi võtma oma kätte teinise põhiseaduse ja rahva rahvuse vastuse. Nad on kardavalt jämedalt rikkunud põhiseaduse ning see avalikult kinnitatud, et nad rahva poolt maksmapandud põhiseaduse kohaselt valimise ja teinise teinise, ning et nad ka tein võimule vahetõimude su talle.

Eesti vab iseseisva vabariigina püüda ainult siis, kui riigis maksab rahva poolt muudatus teinise põhiseadusliku korra, ja kui kodanikkude vabadust ja õigusi muudatusid ja järeleotsimise seadusevastast ja sõlmitud kaudu.

Et süga K. Pitsu ja tema valitsus on järjekindalt kuritegelikult muudatusid Eesti põhiseaduslike ja õiguslike korra ning hõlpsad rahva õigused ja vabadused ja süga ärastitult muudatusid Eesti Vabariigi iseseisvuse alused peab Eesti rahvas võtma tarvisse erakorralised abinõud Pitsu seadusevastase valitsuse kõrvaldamiseks ja põhiseadusliku korra järeleandmiseks. Selleks on rahval tallele õigus põhiseaduse § 1 põhjal, mille kohaselt „Eesti on iseseisv rippumatu vabariik, kus riigivõim on rahva käes.“

Et rahvas teinise kõrgema riigivõimu otseselt teostamiseks, astunud kuni, talle rahvahääletuse võimule vabadust ja teinise kaitseks, kaitseliidu, riigivõimude, põllumeestuste, trüki, koostöö, kuu ja organisatsioonivabadused, ja teinise rahvahääletuse, lõpetades kinnised, kaupmeestuste, ja teinise rahvahääletuse, kelle poolt muudatusid

Põhiseadusliku ja õigusliku Korra Järeleandmise Rahvuskongress.

Rahvuskongress on tunnistatud ainaks rahvast asendavaks kõrgema riigivõimu otseseks teotajaks Eesti Vabariigi, kuni kõige lähemal ajal korraldata rahvahääletuse kaudu kindlasti määrata Vabariigi valitsusekohalt riigivanema ja riigikogu valimise läbiviimiseni.

Rahvuskongressil on kõik võimused, mis tarvilikud põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmiseks, rahva õiguste ja vabaduste uuesti maksmapanemiseks ning riigivanema ja riigikogu valimise läbiviimiseks. Kõik Rahvuskongressi poolt väljaandvad seadused, määrused ja korraldused on sõlmitud peale kohustuslikud kõigile riigi asutustele, kaitseväele, kaitseliidule, politseile, riigimetnikkudele ja kõigile kodanikkudele.

Rahvuskongressi koosseisu kuuluvad ealajalt:

Andres Larka, kindral, vabaturviti kavaler, esimest Eesti Sõjaminister ;

Artur Sirk, vab-risti kav.; J. Holland, kapten, vab-ristide kav.; A. Klasmann, kapten, vab-risti kav.; E. Kubbo, kolonel, vab-ristide kav., end. 2 div. üh. P. Laamann, kapten, vab-risti kav.; O. Luiga, kolonel-üm., vab-ristide kav., vabaturviti soomusrongi üh. O. Mitt, vab-risti kav.; L. Pallion, kapten, vab-risti kav.; K. Podrätshik, vab-risti kav.; V. Puskar, kolonel, vab-risti kav., vabaturviti 2 div. üh. ja lõuna väerinna juhataja, A. Seimann, kolonel, vab-ristide kav., rügemendi üh. vabaturviti, J. Teemant, end. riigivanem, J. Tõnisson, end. riigivanem, vab-risti kav.; J. Uluots, prof.; H. Paris, vann. adv.

Rahvuskongressi koosseisu täiendatakse kindlasti teinise põhiseaduse järele.

ESTI M E H E D I : E S T I N A I S E D I Meie lõhvide põhikaks õiguseks ja sõjameestuste kohustuseks on võimule põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmiseks Eesti. Käesolev vahetõimule põhiseaduse kaitseleide kõigile riigivõimude, muudades selleks määratud kaupmeestuste.

Argum teinise endid tagasihoida poliitiliste vaadete läbimõeldust. Ühineg suureks rahvahääletuse teinise — Eesti rahva vabaduse ja õiguste järeleandmiseks ja põhiseaduse uuesti teiniseks.

Eesti rahvas on jagu saanud võimustate rõhujatest. Eesti rahvas võtab ka oma enese kaitsele teinise võimuharjused.

Võimuse õiguse, vabaduse, su ja põhiseaduse eest !

Purustame võimuharjuse võimuleandmise !

Põhiseadusliku ja õigusliku korra järeleandmise Rahvuskongressi nimel:

A. Larka, A. Sirk, A. Seimann.

Vapsidelt äravõetud põhiseadusliku ja õigusliku korra maksmapaneku seaduse tekst. Rahvusarhiiv.

Vapsidelt äravõetud pöördumine Eesti rahva poole. Rahvusarhiiv.

Tallinn, Pilti...
 aadressid...
 telefonid...
 Peatoimetaja...
 Peatoimetaja...
 Peatoimetaja...

KOOL

Põhikoolide...
 Laste...
 Ühiskool...
 Laste...

Nr. 62. Kolmapäeval, 14. märtsil 1934. a. 16. aastapäev.

Kaitseseisukord kogu riigis.

Kindral Laidoner määrati vägede ülemjuhatajaks. Wabadussõjalaste liidud suleti. Kõik nende ajalehed pandi kinni. Wabadussõjalaste juhid wangistatud. Poliitilised koosolekud keelati. Kogu riigis walitseb rahu.

Härra Riigivanema kõrge kaitse all seisva

EESTI RAAMATU 400-AASTA JUUBELI AKTUS

pühapäeval, 27. oktoobril 1935. a.
 Võrus, Eesti seltsi „Kandle“ saalis.
 Algas kell 4 pär. lõunat

Ajaleht Kaja esileht 14. märtsist 1934.

1934–1940 said tuntuks kui vaikiva oleku aastad. Opositsioonilise vabadussõjalaste liikumise vastu rakendati karme repressioone, riigis kehtestati tsensuur, ellu kutsuti Riiklik Propagandatalitus, poliitilised parteid keelustati, moodustati valitsust toetav organisatsioon Isamaaliit jmt.

Kaitseseisukorda pikendati korduvalt ja tegelikult jäi kaitseseisukord kehtima Eesti okupeerimiseni 1940. aastal. Riigi ainujuhtimine koondus Konstantin Pätsi kätte. Rahva esinduskogu – Riigikogu – ei saadetud küll laiali, kuid selle tegevus halvati aastateks. Pööre presidentaalsuse poole väljendus kokkuvõtvalt järgmises.

1. Riigipea muutumine täitevvõimu tegevjuhiks.

- Riigivanema (riigipea ehk presidendi) institutsioon lahutati Vabariigi Valitsuse juhist ning valitsus eesotsas peaministriga muutus riigivanema juures olevaks, tema poolt ellu kutsutavaks ja kontrollitavaks koguks; Vabariigi Valitsuse võimkond määratleti riigivanema otsuste elluviimisenä.
- Edasilükkamatu riikliku vajaduse korral, mille määras riigivanem ise, võis ta anda seadusejõulisi dekreete ehk valitseda riigipea dekreetide alusel; aastatel 1935–1936 toimus kogu seadusandlus, sh riigieelarve vastuvõtmine, ainuisikulistele dekreetide alusel.
- Ainuisikuline otsustamine pädevusvaidluste üle³⁵.

³⁵ Täielikum nimekiri riigivanema pädevustest on esitatud põhiseaduse §-s 60.

2. Kontroll rahva esinduskogu valimiste ja tegevuse üle.

- Riigivanem sai õiguse määrata erakorralisi üldvalimisi ehk Riigikogu uue koosseisu valimisi enne nelja aasta möödumist ning lõpetada parlamendi (Riigikogu) korralisi istungjärke enne tähtaega; sisuliselt oli see täielik kontroll parlamendi üle.
- Seaduse järgi ümbervalimisele kuuluv Riigikogu kutsuti küll kokku, kuid istungjärg lõpetati ja parlament jäi formaalselt, kuid samas sisulise töö ja võimuta ametisse kuni uue põhiseaduse jõustumiseni 1. jaanuaril 1938.
- Rahvaesinduse ehk Riigikogu liikmete arvu vähendati sajalt viiekümnele ning valimisperioodi suurendati kolmelt aastalt neljale.

3. Suurem kontroll kohtunikonna koosseisu ja ametisse nimetamise üle.

- Riigivanem nimetas ametisse kõik kohtunikud, sh riigikohtunikud.
- Lisaks Riigikohtu poolt esitatud kohtunike kandidaatidele võis riigivanem esitada ka enda valitud kandidaate.
- Riigivanem nimetas ametisse riigiprokuröri ja teised prokurörid.

4. Täitevvõimu sekkumine põhiõiguste ja vabaduste kasutamisse ning haridus- ja teadusellu.

- Autonoomia piiramine asutuste juhtide ametisse nimetamises.

Eesti teist põhiseadust ei rakendatud kunagi täies ulatuses. Riigivanema ja Riigikogu järgmise, VI koosseisu valimised pidid uue põhiseaduse alusel toimuma 29. ja 30. aprillil 1934. Riigivanema 19. märtsi 1934 dekreediga lükati need kaitseisukorra kehtivuse lõpuni siiski edasi. Põhiseaduses ette nähtud valimised jäid toimumata.

Riigivanem otsustas ainuisikuliselt, küll valikuliselt ja formaalselt põhiseadusele ja seadustele toetudes, normaalse demokraatliku protsessi peatada. Riigipea ja parlament olid küll algselt demokraatlikult valitud, ent demokraatlikus ühiskonnas peaks mõlema legitiimsiooni uuendama, seda aga ei tehtud. Põhiseadusliku korra kohase legitiimsioonita riigipea juhtis riiki kolme ja poole aasta jooksul oma (ainuisikulist) dekreetidega.

Aastatel 1934–1938 kehtinud põhiseaduslikku korda mõjustasid oluliselt kaks akti. Nendeks olid Riigikogu poolt 10. juulil 1930 vastu võetud kaitseisukorra seadus³⁶ ja 19. jaanuaril 1934 vastu võetud valitsemise korraldamise seadus³⁷. Need avasid lähemalt ja detailides võimu koondumise täitevvõimu ja selle juhi kätte ning rahva, kodanikuühiskonna ja nende esindajate kõrvaletõrjumise. Riigivanem Päts kasutas olukorra vältimatuse selgitamisel isegi väljendit „rahvas on haige“, sestap peab ta karmil käel ise asju otsustama.

³⁶ RT 1930, 61, 423.

³⁷ RT 1934, 5, 36.

Riigi Teataja

Nr. 61.
5. augustil 1930.
Nr. 61.

Art. 423. Kaitseisukorra seadus.

424. Otsus Mäksa mõisa, Mäksa vallas asuva „Kaagvere“ ja Elistvere vallas asuva endise Elistvere mõisa pargi tervishoiu-kaitse alla võtmiseks.

425. Teedeministeriumi ülemääraste riigiteenijate koosseisu muudatus.

426. Määrus arstlikeemiliste vahendite lühendatud nimetuste kohta.

427. Esimese järgu mürgiste ja kangemõjuliste ainete nimekiri.

428. Teise järgu mürgiste ja kangemõjuliste ainete nimekiri.

429. Kolmanda järgu mürgiste ja kangemõjuliste ainete nimekiri.

430. Neljanda järgu mürgiste ja kangemõjuliste ainete nimekiri.

431. Jõgeva alevimaksumäärad 1930/1931 a. peale.

Riigikogu poolt 10. juulil 1930 vastu võetud

423. Kaitseisukorra seadus.

§ 1. Kaitseisukorra võib Vabariigi Valitsus kuulutada välja kogu vabariigis või ta mõnes osas sõja ja sõjahädaohu puhul kui ka neil juhtudel, kui maksva riigikorra ja julgeoleku vastu sihitud kuritegevus omandab ähvardava iseloomu.

§ 2. Kaitseisukorra väljakuulutamise otsuse esitab Vabariigi Valitsus viivitamata Riigikogule kinnitamiseks.

§ 3. Kaitseisukorra väljakuulutamise otsuses peab tähendatama kaitseisukorra kestuse aeg ja kaitseisukorra piirkonda arvatud vabariigi-osad.

Kaitseisukord hakkab maksma järgmisel päeval pärast Vabariigi Valitsuse otsuse avaldamist Riigi Teatajas, kui otsuses ei ole nähtud ette teist tähtaega või avaldamise viisi.

§ 4. Kaitseisukord kestab väljakuulutamise otsuses määratud tähtajani või ta muutmiseni Vabariigi Valitsuse poolt enne seda tähtaega. Sõja puhul väljakuulutatud kaitseisukord lõpeb sajandal päeval pärast rahulepingu ratifitseerimist.

Kui Riigikogu jätab kinnitamata Vabariigi Valitsuse esitise kaitseisukorra väljakuulutamise kohta, siis Vabariigi Valitsus teeb viivitamata korralduse kaitseisukorra lõpetamiseks.

§ 5. Kaitseisukorra kestus võib pikendada §§ 1–4 ettenähtud korras.

§ 6. Kaitseisukorda kuulutatud maa-alal alluvad sõjakohtutele ning kuuluvad karistamisele sõjaväe seaduste järgi järgmised kaitseväge tegelikkude teenistusse mittekuuluvate isikute poolt kaitseisukorra ajal kordasaadatud süüteoed:

- 1) süüteoed kõrgema riigivõimu vastu ja riigi äraandmine;
- 2) kaitsevähelisele tegevusele, kaitsevähelisele liikumisele, varustuse- ja moonamuretsemisele ning sidedepidamisele tahtlikult takistuste sünnitamine, samuti kaitseväge varustuse, kaitseabinõude ning üldtarvilikkude toidu- ja moonatagavarade tahtlikult kõlbmatuks tegemine või hävitamine;
- 3) sildade, tammide, veevärkide, kaevude ja muude veesamamise kohtade, teede ja muude liikumiseks määratud vahendite, samuti gaasi- ja elektriseadiste tahtlik hävitamine või tähtis rikkumine;
- 4) telegraafi, telefoni ja teadete edasiandmiseks tarvitavate muude vahendite, raudtee liikuvate abinõude, samuti ka laevade ning rongide hädaohutuks liikumiseks ülesseatud hoiatusemärkide tahtlik hävitamine või tähtis rikkumine;
- 5) kaitseväge või kaitseliidu tunnimehele, vahtkonnale, kaitseväge, kaitseliidu või politsei võimudele ja muule ametisikuile sõjariis- tus kallaletungimine nende kohuste täitmise

Kaitseisukorra seadus. Riigi Teataja, 05.08.1930.

1934. aasta põhiseadus sai juba koostamise ja vastu võtmise ajal erialainimeste kriitika osaliseks³⁸. See põhiseadus peegeldas Eesti sisepoliitilisi arenguid, võimuvõitlust ja piirkondlikke mõjustusi ning kaudselt trende mujal Euroopas. Kuigi põhiseaduslikkuse kohtulik järelevalve Euroopas (näiteks Austrias) oli juba osati tuntud, piirdus see siiski kelsenliku³⁹ seaduslikkuse kontrolliga. Seda peegeldab ka Eestis käibinud õiguskäsitlus.

Põhiseaduslikkuse kohtulik järelevalve, võimude lahusus ja tasakaalustamine ning vastastikune kontroll, nii nagu see toimus Ameerikas ja on laiemalt tuntud tänapäeval, ei olnud omaaegses Eestis ja Euroopaski kuigi ulatusliku mõjuga. Võimalik, et riigiõiguslike põhitõdede parem avalik tundmine ja printsiipide austamine ning sisuline ja sõltumatu, mitte formaalne, põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve olemasolu aidanuks ebademokraatlikke arenguid vältida.

Demokraatia puudumist pidanuks tajuma lõpuks ka Konstantin Päts, kuid selle asemel esitas ta oma ainuvõimu tugevdamiseks ja legitimeerimiseks 8. jaanuaril 1936 rahvale rahvahääletusel otsustamiseks Rahvuskogu kokkukutsumise otsuse kava. Kava kohaselt oli Rahvuskogu ülesanne välja töötada ja vastu võtta vajalikud

³⁸ Põllumeeste Kogude kongressil 18. veebruaril 1934 kritiseeris põhiseadust ka Konstantin Päts, kuid arvas, et „eelnõu tuli siiski vastu võtta, kuna paremat polnud“. See ei takistanud teda vähimalgi määral põhiseadust kasutades edaspidi ainuvalitseda. Kummatigi tunnistas Riigikohus 12. märtsi 1934 riigipöörde ja kaitseseisukorra kehtestamise oma 5. detsembri 1934 otsusega seadusele vastavaks.

³⁹ Hans Kelsen – Austria õigusfilosoof ja teoreetik, Austria põhiseaduse autor, positiivse õiguse, seaduslikkuse ja õiguse range hierarhilisuse ja sellepõhise põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve edendaja.

parandused Eesti Vabariigi põhiseaduses või vajaduse korral välja töötada ja vastu võtta uus põhiseadus.

Rahvuskogu kavandati kahekojalisena. Esimesel kojal oli 80 liiget, kes pidi valitama rahva poolt üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel isikuvälimise põhimõtte alusel. Teisel kojal oli 40 liiget. See pidi koosnema kohtute, omavalitsuste, majanduslike ja kutsete omavalitsuste, vähemusrahvuste kultuur-omavalitsuste, Tartu Ülikooli, kaitseliidu ja kirikute esindajaist riigivanema poolt määratavatel alustel ja korras. Lisaks nähti teises kojas ette riigivanema poolt valitud ja nimetatud kümme liiget, kellel oli põhiseaduse väljatöötamiseks vajalikud teadmised ja kogemused.

Rahvuskogu esimene ja teine koda pidid töötama eraldi, erimeelsuste puhul tuli moodustada Rahvuskogu üldkoosolek, kus küsimus otsustatakse hääleteenamusega. Põhiseaduse väljatöötamiseks nähti ette kuus kuud alates Rahvuskogu kokkutulekust. 23.–25. veebruaril 1936 toimunud rahvahääletus kiitis heaks Rahvuskogu moodustamise uue põhiseaduse väljatöötamiseks. Rahvuskogu põhiseaduse väljatöötamise ülesandega oli teatud määral võrreldav 1992. aasta Põhiseaduse Assambleega. 1937. aasta Rahvuskogu oli demokraatlik ainult osaliselt (esimeses kojas oli ainult üks opositsiooni esindaja), kandes endas selgelt suunatud ja kontrollitud demokraatia jooni.

Rahvuskogu alustas tööd 18. veebruaril 1937 ning kiitis 28. juulil 1937 uue põhiseaduse teksti heaks. Põhiseaduse vastuvõtmine Rahvuskogu poolt toimus kehtivat põhiseadust rikkudes, sest see nägi ette muutmise rahvahääletusel.

Rahvuskogu avakoosolek, valitsuse loožis. Esiplaanil Kaarel Parts, Johan Laidoner ja Konstantin Päts.

Rahvuskogu juhatus. Esimene rida vasakult: Mihkel Pung (teise koja esimees), Jüri Uluots (esimese koja esimees), Jakob Kristelstein (esimese koja esimene abiesimees). Teine rida vasakult: Heinrich-Eduard Lauri (esimese koja teine abiesimees), Aleksander Tõnisson (teise koja esimene abiesimees), Anton Palvadre (teise koja teine abiesimees). Rahvusarhiiv. Foto: Parikas

Eesti Vabariigi uue põhiseaduse kava väljatöötamiseks moodustatud erikomisjon. Vasakult: riigivanema esindaja Rahvuskogus ja kohtuministeriumi nõunik Johannes Klesment, Rahvuskogu teise koja liige ja üldaruandja vandeadvokaat Ado Anderkopp, riigisekretär Karl Terras, Rahvuskogu teise koja liige ja ajalehe Vaba Maa peatoimetaja Eduard Laaman, Rahvuskogu teise koja liige riigikohtunik Anton Palvadre, Rahvuskogu teise koja liige ja Riikliku Propagandatalituse juhataja Hugo Villi Kukke. Rahvusarhiiv. Foto: Parikas

7. Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseadus⁴⁰

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS.

Eesti rahva otsuse Rahvuskogu kokkukutsumiseks 23., 24. ja 25. veebruarist 1936 p. 1 põhjal on Rahvuskogu vastu võtnud oma Esimese Koja poolt 19. juunil 1937, 15. juulil 1937 ja 22. juulil 1937, oma Teise Koja poolt 8. juulil 1937 ja 22. juulil 1937 ja oma üldkoosoleku poolt 28. juulil 1937 alljärgneva seaduse,

mille käesolevaga Eesti Vabariigi Põhiseaduse § 53 esimese lõike alusel kuulutan välja.

Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku endamääramise kustumatul õigusel, mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis jääb rahvalavalitsuslikul alusel valitsetavaks vabariigiks, kus kõrgeim võim on rahva käes, ja mida juhivvalitav riigipea tema poolt ametisse kutsutava valitsuse ning kahekojalise rahvaesinduse tasakaalustatud koostööl, volitas rahvahääletusega kokku kutsuma Rahvuskogu, kes samal rahvahääletusel antud ülesande täitmiseks võttis vastu järgmise Põhiseaduse:

1. peatükk. Üldeeskirjad.

- § 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.
- § 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.

§ 3. Riigivõimu ei saa keegi teostada muidu kui Põhiseaduse ja sellega kokkukõlas olevate seaduste alusel.

Põhiseadus on vankumatuks juhteks Vabariigi Presidendi, Riigikogu, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevuses.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtimispandud seadused.

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiseiga.

§ 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.

§ 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge.

Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.

2. peatükk.

Eesti kodanikkude õigused ja kohused.

§ 7. Eesti kodanikuks saadakse sündimisega või hilisema seadusliku toiminguga.

Kodakondsuse omandamise ja kaotamise lähemad tingimused määrab seadus.

§ 8. Iga kodaniku ülimaks kohuseks on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale.

Kuulumusest riiklikku ühiskonda tulenevad kodaniku seaduslikud kohused ja koormatised.

Samast kuulumusest võrsuvad kodaniku seaduslikud õigused ja vabadused.

§ 9. Kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed. Ei või olla sündimisest, usust, soost ega rahvusest sõltuvaid avalik-õiguslikke eesõigusi ega õiguste kitsendusi.

⁴⁰ RT 1937, 71, 590.

Seisusi ja seisuslikke tiitleid ei ole. Seaduses ettenähtud aluseil ja korras võidakse määrata tiitleid ainult ameti, kutse ja teadusliku astme tähistamiseks.

§ 10. Isikupuutumatus on kindlustatud.

Kedagi ei või jälitada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras.

Kedagi ei või vahistada ega isikulisel vabaduses kitsendada muidu kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras. Vahi all ei või kedagi pidada üle seitsmekümne kahe tunni ilma kohtuvõimude sellekohase korralduseta. Vastav kohtuvõimude korraldus peab vahistatule avaldatama järgneva kahekümne nelja tunni jooksul.

Ühtki kodaniku ei või vastu tema tahtmist üle viia temale seaduse poolt määratud kohtu alt teise alla.

§ 11. Kedagi ei või karistada tema teo pärast, kui see tegu ei ole karistatavaks tunnustatud seaduses, mis jõustunud enne selle teo toimepanemist.

§ 12. Kodu on puutumatu.

Ei tohi tungida elamusse ega seda läbi otsida muidu kui juhtudel ja nõuete täitmisel, mis on ette nähtud seaduses.

§ 13. Liikumine ja elukoha muutmine on vaba.

Seda vabadust võidakse kitsendada seaduses ettenähtud alusel ja korras.

§ 14. Südametunnistuse- ja usuvabadus on kindlustatud.

Kuulumine kirikusse ja usuühingusse on vaba.

Suuremaile kirikuile võidakse seadusega anda avalik-õiguslikke aluseid. Riigikirikut ei ole.

Usuliste talituste täitmine on vaba, kui see ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust.

Usutunnistus ei või olla süüteo toimepanemise ega kodaniku kohuste täitmisest keeldumise vabanduseks.

§ 15. Mõtete avaldamine sõnas, trükis, kirjas, pildis ja kujutises on vaba. Seda vabadust võib seadusega kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse ja kodaniku hea nime kaitseks.

Trükitoodete tsensuuri ei ole.

§ 16. Posti, telegraafi, telefoni või mõnel muul üldtarvituslikul teel edasiantavate sõnumite ja kirjade saladus on kindlustatud. Erandeid võidakse teha kuritegevuse vastu võitlemiseks seaduses ettenähtud aluseil ja korras.

§ 17. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras pidada koosolekuid avaliku rahu ja julgeoleku nõudeid rikkumata.

§ 18. Kodanikel on õigus seaduses ettenähtud aluseil ja korras koonduda kultuurilistesse, teaduslikesse, üldkasulikesse, kutselistesse, poliitilistesse ja muisse ühinguisse ning liitudesse.

Seadusega võidakse seda õigust kitsendada riigi julgeoleku, avaliku korra ja kõlbluse huvides.

§ 19. Iga kodanik on õigustatud säilitama oma rahvusse kuuluvuse.

Rahvusse kuuluvuse lähemad alused määrab seadus.

§ 20. Vähemusrahvuste liikmed võivad seaduse alusel ja korras ellu kutsuda kultuurilistes ja hoolekande huvides omavalitsuslikke asutisi.

§ 21. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning riigi elu alusena on riigi kaitse all.

Abielu korraldavad seadused tugenevad abikaasade ühe õigusluse põhimõttele, kuivõrd see on kokkukõlastatav perekonna ühise hüvega, järelkasvu huvidega ja vastastikuse toetamisega. Abikaasade varavahekorrad määrata-

takse seadusega, kusjuures seadusjärgne varavahekord ei või kitsendada ühe abikaasa varaõiguslikku teovõimet. Seadusega korraldatakse emade ja laste kaitse. Lasterikaste perekondade eest hoolitsetakse eriti.

§ 22. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ja rahvakoolis maksuta.

Riik ja omavalitsused peavad ülal vajalikul arvul rahvakoole. Hariduse vahetuks jätkamiseks vastavalt riiklikele huvidele ja rahva eluliste vajadustele peetakse ülal ka üld- ja kutsehariduslikke õppeasutisi.

Seaduse alusel võidakse avada ja ülal pidada erakoole ja -õppeasutisi.

Õpetamine on riigikeelne. Vähemusrahvustele avatud koolides ja õppeasutistes toimub õpetamine nende rahvuskeeles ja riigikeeles seaduses tähendatud aluseil ja piires.

Õpetamine ja kasvatamine koolides ja õppeasutistes peab toimuma Eesti riiklikus vaimus riiklikul korraldusel ja järelevalvel.

Noorte kasvatamine vaimselt, kõlbliselt ja kehaliselt tublideks ning väärkaiks Eesti kodanikeks on vanemate kui ka riigi ja omavalitsuste tähtsamaid ülesandeid.

§ 23. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad ja riigi kaitse all. Nende levitamine on riigi ülevalvel.

Riiklikele teadusasutistele ja kõrgemaile teaduslikele õppeasutistele kindlustatakse seaduses ettenähtud piires autonoomia.

§ 24. Majandusliku elu korraldamine peab toimuma õigluse põhimõttel, mille sihiks on loovate jõudude elustamine, üldise jõukuse arendamine ja selle kaudu inimväärse ülalpidamise kindlustamine.

§ 25. Seaduses määratud aluseil on kodanikul vabadus elukutset valida, ettevõtteid avada, teotseda majandusaladel ja koonduda majanduslikesse ühinguisse ja liitudesse.

§ 26. Omandiõigus on kindlustatud. Selle õiguse kitsendused määratakse seadusega.

Omandi võõrandamine omaniku nõusolekuta võib toimuda ainult seaduse alusel ja korras üldistes huvides ja õiglase tasu eest. Vaidluse korral on pöördumine kohtu poole kindlustatud.

§ 27. Töö on iga töövõimelise kodaniku au ja kohus.

Iga kodaniku õigus ja kohus on ise soetada endale tööd. Riik aitab töö võimaldamiseks kaasa.

Töö on riigi kaitse all. Töötülide lahendamine, ka streigi teel, korraldatakse seadusega.

§ 28. Abivajaja eest hoolitsemine lasub eeskätt perekonna liikmel.

Seaduse alusel korraldatakse kodanikele vanuse, töövõimetuse või puuduse puhul abi sotsiaalkindlustuse või hoolekande korras. Vabatahtlikku hoolekannet soodustatakse.

Tööpõlgajaid, perekonna liikmena hoolitsemiskohuse mittetäitjaid ja ühiskonnale kahjulikke abivajajaid võidakse seaduse alusel võtta sundhooldamisele.

§ 29. Ühtki avalikku maksu ega koormatist ei või kellelegi peale panna muidu kui seaduse alusel.

Kellelegi ei või määrata riigi kulul tasu ega pensioni muidu kui seaduslikus korras.

§ 30. Kodanikel on õigus pöörduda märgukirjadega ja avaldustega asjaomaste riigi- ja muude avalikõiguslike asutiste poole. Juriidilistel isikutel on see õigus nende

ülesannete ulatuses. Pöördumised ei või omada süüteo tunnuseid.

§ 31. Võõrkeelte tarvitamise kord asjaajamisel kohtuis ja muus riiklikes asutistes määratakse seadusega.

Vähemusrahvusse kuuluvad kodanikud neis kohtades, kus elanikkude enamus on sel vähemusrahvusel, võivad tarvitada seaduses ettenähtud aluseil oma keelt asjaajamisel kohalikes omavalitsusasutistes.

§ 32. Ametikohtade täitmine riigi- ja omavalitsusasutistes ning -ettevõtteis toimub seaduse alusel ja korras kodanikega, kellel on ametikohale vastavad võimed ja ettevalmistus. Ainult seaduses tähendatud alustel võib neid ametikohti täita välismaalastega.

Riigi- ja omavalitsusasutiste ja -ettevõtete teenistuses olevate isikute kohtulikule vastutusele võtmiseks ei ole vaja eelluba.

§ 33. Kodanikkude õiguste ja kohuste loetelu käesolevas peatükis ei kõrvalda muid õigusi ega kohuseid, mis järelduvad Põhiseaduse mõttest või on kokkukõlas Põhiseadusega.

3. peatükk. Rahvas.

§ 34. Kõrgeimat riigivõimu teostab Eesti rahvas hääleõiguslike kodanikkude kaudu.

§ 35. Rahvas teostab riigivõimu:

- 1) Vabariigi Presidendi valimisega § 40 alusel;
- 2) Riigivolikogu valimisega;
- 3) kohalikkude omavalitsuste esinduskogude valimisega § 123 alusel;
- 4) rahvahääletusega.

§ 36. Hääleõiguslik on iga kodanik, kes on saanud kaks-kümmend kaks aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses.

§ 37. Hääleõiguslikud ei ole: 1) kodanikud, kes on tunnustatud nõdra- või hullumeelseks, 2) kodanikud, kes pimedatena, kurtummadena või pillajatena on hooldamise all, 3) valimisseaduste alusel mõned liigid avaliku hoolekande korras alaliselt ülalpeetavaid kodanikke ja 4) sundhooldamisele võetud kodanikud.

Seadusega võidakse ära võtta hääleõigus mõnelt liigilt kohtulikult karistatud kodanikelt.

Hääletamisest ei võta osa: 1) kodanikud, kes hääletamise ajal on vahistatud kohtu poolt määratud karistuse kandmiseks või kohtuvõimude poolt määratud tõkkevahendite teostamiseks, ja 2) kodanikud, kes nakkushaigetena seadusandlikus korras on eraldatud vastavasse ravi-asutistesse.

Hääletamisest ei võta osa sõjaväes ajateenistuses olevad kodanikud.

4. peatükk. Vabariigi President.

§ 38. Vabariigi President on riigipea.

Ta on riigivõimu ühtluse kandja ja riigi esindaja. Ta hoolitseb riigi välise puutumatus ja sisemise julgeoleku ning riigi ja rahva üldise heaolu ja õigusliku korra säilitamise eest.

§ 39. Vabariigi President peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) nimetab Eesti Vabariigi esindajad välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide esindajad;

- 2) nimetab ametisse ja vabastab ametist kõrgemaid riigiametnikke;
- 3) eriõigusel nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Presidendi juures oleva ametkonna juhtivad jõud;
- 4) annab kokkukõlas seadustega määrusi;
- 5) eriõigusel teostab valvet riigi- ja muude avalik-õiguslike asutiste tegevuse järele;
- 6) eriõigusel annetab riiklike au- ja teenetemärke;
- 7) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 40. Vabariigi President valitakse ametisse kuueks aastaks. Kandidaadiks Vabariigi Presidendi kohale võidakse üles seada iga hääleõiguslikku kodanikku, kes on vähemalt nelikümmend viis aastat vana.

Kandidaate Vabariigi Presidendi kohale seavad üles salajasel hääletamisel:

- 1) ühe kandidaadi Riigivolikogu;
- 2) ühe kandidaadi Riiginõukogu;
- 3) ühe kandidaadi omavalitsuste esinduskogude poolt valitud esindajate kogu, kes koosneb kaheksakümnest maa- ja neljakümnest linnaomavalitsuste esinduskogude poolt valitud esindajast.

Ülesseatud kandidaatidest valib rahvas Vabariigi Presidendi üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel. Hääletamisel loetakse Vabariigi Presidendiks valituks kandidaat, kes on saanud kõige rohkem hääli. Kui kandidaadid on saanud ühepalju hääli, loetakse valituks kõige vanem kandidaat. Hääletamine peab toimuma hiljemalt kahekümne päeva jooksul arvates kandidaatide ülesseadmisest.

Kui on üles seatud ainult üks kandidaat, siis peetakse Riigivolikogu Esimehe kokkukutsel ja juhatusel kõigi kolme kandidaati ülesseadnud asutise ühine valimiskoosolek. Kui ülesseatud kandidaat sellel valimiskoosolekul salajasel hääletamisel saab poolt vähemalt kolm viiendikku valimiskoosoleku seadusliku koosseisu häälest, siis see kandidaat loetakse Vabariigi Presidendiks valituks ja rahva hääletamine jääb ära.

Vabariigi Presidendi kandidaatide ülesseadmine ja valimise lähema korra määrab seadus.

§ 41. Vabariigi President loetakse ametisse astunuks Riigikogu üldkoosolekul Eesti rahvale järgmise pühaliku töötuse andmisega:

„Mina, N. N., astudes rahva tahtel Vabariigi Presidendi ametisse, pühalikult töotan vankumata kaitsta Eesti Vabariigi Põhiseadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult teostada minule antud võimu ja ustavalt täita oma kohuseid kõigi oma võimetega ja parima arusaamisega Eesti Vabariigi ja rahva kasuks.“

Vabariigi Presidendi volitused lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 42. Vabariigi Presidendi otsused ja muud aktid on kehtivad, kui nad kannavad Vabariigi Presidendi allkirja ning Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja. Nende otsuste ja aktide eest vastutab Vabariigi Valitsus poliitiliselt ja kaasallkirja andnud ministrid ka ametialaselt, eriti kandes vastutust selle eest, et ostus või akt oleks kokkukõlas Põhiseadusega ja seadustega.

Kaasallkirja ei vaja otsused ja aktid, mis Vabariigi President teeb Põhiseaduse järgi eriõigusel.

§ 43. Vabariigi Presidendi amet ei või olla seotud ühegi muu teenistusega ega kutseülesandega.

Kui Vabariigi Presidendiks on valitud Riigikogu liige, siis loetakse ta Riigikogust lahkunuks Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

§ 44. Vabariigi Presidendile ametiaja kestel makstav tasu määratakse seadusega, mida võib muuta alles järgneval valimisel valitava Vabariigi Presidendi kohta.

Ametist lahkunud Vabariigi Presidendile makstakse pensioni kolme neljandiku suuruses Vabariigi Presidendi palgast.

§ 45. Vabariigi Presidenti ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Riigikogu üldkoosoleku otsusel süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Kohtulikule vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka eraõiguse alal toimepandud ametialaste süütegude eest võib toimuda pärast ametist lahkumist samuti ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel. Vastutusele võtmist mõlemal juhul võib algselt määrata ainult Riigikogu seadusliku koosseisu enamus. Vastutusele võtmine otsustatakse Riigikogu üldkoosolekul Riigikogu seadusliku koosseisu kolmeneljandikulise häälteenamusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

Vabariigi Presidendi vastutusele võtmise korral tema ametisoleku kestel § 46 tähendatud Valimiskogu valib Vabariigi Presidendi Asetäitja, kes täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid kuni õigeks mõistva või kriminaaljälitamist lõpetava kohtuotsuse seadusjõusse astumiseni või uue Vabariigi Presidendi ametisse astumiseni. Vabariigi Presidendi Asetäitjal ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimise ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi õigeks või lõpetab tema suhtes kriminaaljälitamise, võetakse kohe ette

Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Kui kohus mõistab Vabariigi Presidendi süüdi, asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

§ 46. Kui Vabariigi Presidendi ametikoht on vaba või Vabariigi President seaduses tähendatud juhtudel on takistatud oma ametikohuste täitmisel, siis täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid Peaminister, pannes Peaministri ülesanded Vabariigi Presidendi ülesannete täitmise ajaks Peaministri asetäitjale.

Kui Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb enne tähtaega, siis asutakse kohe uue Vabariigi Presidendi valimisele. Kui takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuu, siis võidakse Valimiskogu otsusel asuda uue Vabariigi Presidendi valimisele.

Kui sõja ajal Vabariigi Presidendi ametikoht vabaneb või takistused Vabariigi Presidendi ametikohuste täitmisel on seaduses tähendatud juhtudel järjest kestnud üle kuu, siis Valimiskogu asub kohe Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele. Kui takistused on järjest kestnud üle ühe kuu, siis võib Valimiskogu riiklikel kaalutlustel asuda Vabariigi Presidendi Asetäitja valimisele ka enne kuut kuud.

Valimiskogusse kuuluvad: Peaminister, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja, Riigivolikogu Esimees, Riiginõukogu Esimees ja Riigikohtu Esimees. Valimiskogu kutsub kokku Peaminister kas omal algatusel või vähemalt kolme Valimiskogu liikme nõudmisel, nende hulgas sõja korral Sõjavägede Ülemjuhataja. Valimiskogu tegevuse lähem kord määratakse seadusega.

Vabariigi Presidendi Asetäitja volitused algavad pühaliku töötuse andmisega Valimiskogu ees ja lõpevad uue Vabariigi Presidendi ametisse astumisega.

Vabariigi Presidendi ülesandeid täitval Peaministril ei ole õigust määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ega Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist.

Vabariigi Presidendi Asetäitja ametisse astumisega lõpevad senise Vabariigi Presidendi volitused.

§ 47. Vabariigi Presidendi juures on Õiguskantsler, kelle nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Õiguskantsleri ülesandeks on valvamine riigi- ja muude avalikõiguslike asutiste tegevuse seaduspärasuse järele. Ta annab aru oma tegevusest, leitud puudustest ja tehtud korraldustest Vabariigi Presidendile ning esitab ülevaateid oma tegevusest Riigivolikogule ja Riiginõukogule teadmiseks.

Oma ametkonna juhtimise alal on Õiguskantsleril kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Tal on õigus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist.

Õiguskantsleri lähemad ülesanded ja tegevuse alused määratakse seadusega.

5. peatükk.

Vabariigi Valitsus.

§ 48. Vabariigi Valitsus teostab valitsemisvõimu.

Vabariigi Valitsus peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete:

- 1) teostab riigi poliitikat kõigil aladel;
- 2) hoolitseb seaduste täitmise eest;

3) teeb esitisi Vabariigi Presidendile tema võimkonda kuuluvate küsimuste kohta, välja arvatud küsimused, mis Vabariigi President otsustab erioigusel;

4) teeb vajalikke korraldusi Vabariigi Presidendi otsuste täitmiseks;

5) otsustab küsimusi, mis seadusega tema otsustada antud.

§ 49. Vabariigi Valitsus koosneb Peaministrist ja ministreist. Üksikute valitsemisalade korraldamiseks asutatakse seadusega sellekohased ministeeriumid.

Valitsemise lähem korraldus määratakse seadusega.

§ 50. Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

Peaministri ametist vabastamisega lahkub ametist kogu Vabariigi Valitsus.

Vabariigi Valitsuse üksiku liikme ametisse nimetamine ja ametist vabastamine toimub Peaministri ettepanekul.

§ 51. Vabariigi Valitsuse liikmed annavad ametisse astumisel Vabariigi Presidendile pühaliku töötuse, et nad vankumatault hoiavad Põhiseadust ja seadusi ning ustavalt ja erapooletult täidavad oma kohuseid.

Vabariigi Valitsus või tema üksik liige loetakse ametisse astunuks pühaliku töötuse andmisega.

Vabariigi Valitsus vabaneb ametist uue Vabariigi Valitsuse ametisse astumisega. Vabariigi Valitsuse üksik liige vabaneb ametist Vabariigi Presidendi otsuse tegemisega.

§ 52. Peaminister esindab Vabariigi Valitsust, juhib ja ühtlustab Vabariigi Valitsuse tegevust, juhatab Vabariigi Valitsuse istungeid, võib pärida aru üksikult ministreilt nende tegevuse kohta ja anda neile juhtrööre nende tegevuses.

Peaministri ettepanekul nimetab Vabariigi President ministrite seast Peaministrile asetäitja. Kui Peaminister ega ka tema asetäitja ei saa täita Peaministri ülesandeid, siis täidab neid Vabariigi Valitsuse kõige vanem liige.

§ 53. Minister juhib ministeeriumi, korraldab ministeeriumi tegevusalasse puutuvaid küsimusi ning täidab muid ülesandeid, mis talle pandud seadusega määratud alusel ja ulatuses.

Vabariigi President võib nimetada ametisse ministreid, ilma et nende juhtimisele kuuluks mõni ministeerium.

Kui minister haiguse või muude takistuste tõttu ajutiselt oma ülesandeid täita ei saa, paneb Vabariigi President Peaministri ettepanekul tema ülesanded mõnele teisele ministrile.

§ 54. Vabariigi Valitsusel ja üksikul ministrel on õigus anda määrusi seaduses ettenähtud alusel ja ulatuses.

§ 55. Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised. Erilistel pidulikel juhtudel võib neid kuulutada avalikuks Vabariigi Presidendi korraldusel.

Vabariigi Valitsus teeb oma otsused asjaomase ministri ettepanekul. Vabariigi Valitsuse otsused on kehtivad, kui nad kannavad Peaministri, asjaomase ministri ja Riigisekretäri allkirja.

§ 56. Kui Vabariigi President on Vabariigi Valitsuse istungil, siis juhatab tema seda istungit.

Vabariigi President võib Vabariigi Valitsuselt ja igalt ta liikmelt nõuda ettekandeid nende võimkonda kuuluvais asjus.

Vabariigi President võib kutsuda nõupidamisele Vabariigi Valitsust ja tema liikmeid.

§ 57. Vabariigi Valitsuse juures on Riigikantselei Riigisekretäri juhtimisel. Riigisekretär teotseb Peaministri järelevalvel. Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

Riigisekretäril on oma ametkonna juhtimise alal kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta.

Riigisekretäri ja Riigikantselei lähemad ülesanded määrab seadus.

§ 58. Peaministri ja ministrite kohtulikult vastutusele võtmine võib toimuda ainult Riigikogu üldkoosoleku otsusel, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu kolmeviendikulise häälteenamusega. Vastutusele võtmist võib algatada Vabariigi President eriõigusel kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule. Vastutusele võtmise ja asja arutamise lähema korra määrab seadus.

Vastutusele võtmisega lahkuvad Peaminister või minister ametist.

§ 59. Riigivolikogu võib avaldada oma sellekohase otsusega Vabariigi Valitsusele või tema üksikule liikmele otsest umbusaldust.

Umbusaldusküsimust võidakse algatada Riigivolikogu istungjärgul, kusjuures vastava kirjaliku nõudmisega peab esinema vähemalt üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Küsimus võib otsustamisele tulla kõige varem järgmisel päeval pärast selle esitamist, kui Vabariigi Valitsus ei nõua küsimuse kiiremat otsustamist. Umbusaldus loetakse avaldatuks, kui selle poolt on Riigivolikogu seadusliku koosseisu enamusega.

Kolme päeva jooksul arvates umbusalduse avaldamisest võib Vabariigi President, kui ta ei vabasta ametist Vabariigi

Valitsust või tema üksikut liiget või ei määra Riigivolikogu uue koosseisu valimisi, anda umbusaldusküsimuse otsustamiseks Riiginõukogule, kes teeb otsuse järgmisel koosolekul arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega ühineb Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, kui ta ei pea tarvilikuks määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist. Ei ühine Riiginõukogu oma seadusliku koosseisu enamusega Riigivolikogu otsusega, siis Vabariigi President kas vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme või määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised.

Kui Vabariigi President on eelmiste lõigete korras määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised või Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise ning kui Riigivolikogu uus koosseis avaldab samale Vabariigi Valitsusele või samale Vabariigi Valitsuse liikmele seitsme päeva jooksul pärast kokkutulekut käesoleva paragrahvi teise lõike korras otsest umbusaldust, siis Vabariigi President vabastab ametist Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme, ja sel juhul, kui Riiginõukogu vabastatava valitsuse suhtes Riigivolikogu otsusega eelmise lõike korras ei ühinenud, määrab ühtlasi ka Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise.

6. peatükk. Riigikogu.

1. jagu. Üldeeskirjad.

§ 60. Riigikogu teostab seaduste vastuvõtmist ja muid ülesandeid Põhiseaduse alusel.

Riigikogu on kahekojaline rahvaesindus. Ta koosneb Riigivolikogust ja Riiginõukogust.

§ 61. Riigikogu teostab temale kuuluvat võimu Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogu koosolekul ja Riiginõukogu koosolekul.

§ 62. Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite asjaajamise sisemine kord ja läbikäimine omavahel, samuti Riigikogu liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse Riigikogu koduskorraga, mis võetakse vastu Riigikogu üldkoosoleku otsusega.

Riigikogu, Riigivolikogu ja Riiginõukogu ning nende organite vahekord ja läbikäimine kord muude asutistega, samuti Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikmete õigused ja kohused Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides määratakse seadusega.

§ 63. Riigikogul, Riigivolikogul ja Riiginõukogul on õigus nõuda Peaministri või üksikute ministrite ilmumist oma koosolekule seletuste andmiseks.

Peaministril ja ministreil on õigus anda seletusi Riigikogu üldkoosolekul, Riigivolikogus ja Riiginõukogus ning nende komisjonides.

2. jagu. Riigikogu üldkoosolek.

§ 64. Riigikogu üldkoosolek koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu liikmeist. Riigikogu üldkoosolek on otsusevõimeline, kui koos on vähemalt pool Riigikogu seaduslikust koosseisust. Oma otsused, peale juhtude, mis Põhiseaduses korraldatud teisiti, teeb Riigikogu üldkoosolek koosolevate liikmete häälteenamusega.

§ 65. Riigikogu üldkoosoleku juhatus koosneb Riigivolikogu ja Riiginõukogu juhatusest.

Riigikogu üldkoosoleku kutsub kokku Riigikogu üldkoosoleku juhatus omal algatusel või Vabariigi Presidendi nõudmisel.

Üldkoosolekut juhatab Riigivolikogu Esimees, tema äraolekul või juhtudel, kui ta mõnesugustel põhjustel ei saa juhatada koosolekut, Riiginõukogu Esimees, nende mõlemate puudumisel või juhtudel, kui nad ei saa juhatada koosolekut, teised juhatuse liikmed.

§ 66. Peale muude Põhiseaduses ettenähtud ülesannete võidakse Riigikogu üldkoosolekut kokku kutsuda pidulikel juhtudel, samuti ka Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse seletuste ärakuulamiseks.

Sõja ajal antakse Vabariigi Presidendi nõudmisel Riigikogu üldkoosoleku otsustada kõik riigikaitse vajadusest tingitud kiireiseloomulised Riigikogu võimkonda kuuluvad küsimused.

3. jagu. Riigivolikogu.

§ 67. Riigivolikogul on kaheksakümmend liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel ning isiku valimise teel enamusvalimise põhimõttel.

Õigus Riigivolikogu liikmete valimistest osa võtta on igal hääleõiguslikul Eesti kodanikul, kui ta on omanud vastavas valimisringkonnas või vastava omavalitsuse administratiivpiirkonnas elukohta või töökohta vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi, kusjuures elukutselisest tööst tingitud põhjustel uue elukoha või uue töökohta omajail või elukohast või töökohast eemalviibijail on valimisõigus elukoha või töökohta ringkonnas.

Riigivolikogu liikmeks võib valida iga hääleõiguslikku Eesti kodanikku, kes on vähemalt kakskümmend viis aastat vana ja kes on vähemalt ühe aasta kestel enne valimisi omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-alal.

Riigivolikogu valimiste lähem kord määratakse seadusega.

§ 68. Iga viie aasta järel teostatakse Riigikoguvolikogu uue koosseisu valimised.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riigivolikogu uue koosseisu valimisi enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riigivolikogu uue koosseisu valimised peavad toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramiseks.

Riigivolikogu liikmete volitused algavad Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamise päevast ning samast päevast lõpevad Riigivolikogu eelmise koosseisu liikmete volitused.

§ 69. Riigivolikogu liige oma kohuste täitmisele asudes annab pühaliku töötuse, milles väljendatakse, et ta jääb ustavaks Eesti Vabariigile ja ta põhiseaduslikule korrale. Pühaliku töötuse andmise kord ja töötuse tekst määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega. Kui Riigivolikogu liige keeldub pühaliku töötuse andmisest või annab selle tingimisi, siis lõpevad tema volitused.

§ 70. Riigivolikogu valib oma esimesel istungil pärast valimisi esimehe ja teised juhatuse liikmed. Seda istungit juhatab esimehe valimiseni senine Riigivolikogu Esimees.

§ 71. Riigivolikogu astub kokku korraliseks istungjärguks igal aastal jaanuari ja oktoobri teisel teisipäeval. Pärast uusi valimisi kutsub Vabariigi President Riigivolikogu kokku korraliseks istungjärguks hiljemalt kahe nädala kestel pärast valimiste tagajärgede väljakuulutamist.

Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda Riigivolikogu ka erakorralisteks istungjärgudeks. Riigivolikogu juhatus on kohustatud kokku kutsuma Riigivolikogu, kui seda nõuab Vabariigi President või üks neljandik Riigivolikogu seaduslikust koosseisust. Riigivolikogu on kohustatud Vabariigi Presidendi nõudmisel kokkukutsutava erakorralise istungjärgu päevakorda võtma ja arutama ainult küsimusi, mida nõuab Vabariigi President.

Riigivolikogu istungjärgud lõpetab Vabariigi President. Jaanuari teisel teisipäeval kokkuastuvat Riigivolikogu korralist istungjärku Vabariigi President ei või lõpetada enne kolme kuu möödumist, oktoobri teisel teisipäeval kokkuastuvat – mitte enne kahe kuu möödumist ja pärast Riigivolikogu uue koosseisu valimisi kokkukutsutavat – mitte enne kahe nädala möödumist, välja arvatud juhud, kui Vabariigi President on nende tähtaegade kestel määranud Riigivolikogu uue koosseisu valimised või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pöörduvad Vabariigi Presidendi poole esitisega lõpetada istungjärk varemini. Nende tähtaegade hulka ei arvata seda aega, mil Riigivolikogu istungjärk on katkestatud Vabariigi Presidendi poolt või Riigivolikogu ja Riiginõukogu ühtlase otsuse kohaselt.

Vabariigi Presidendil on õigus katkestada Riigivolikogu korralist ja erakorralist istungjärku üks kord istungjärgu kestel kuni kahe nädalani.

Riigivolikogu korralised istungjärgud ühes Riigivolikogu juhatuse enda algatusel või Riigivolikogu liikmete nõudmisel kokkukutsutud erakorraliste istungjärgudega ei või kesta üle kuue kuu aastas.

Vabariigi Presidendi sellekohasel nõudmisel kutsutakse Riigivolikogu üksikud komisjonid kokku ka Riigivolikogu istungjärgude vaheajal.

§ 72. Vaheajal, arvates Riigivolikogu koosseisu volituste viieaastase kestuse möödumisest või Vabariigi Presidendi poolt Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisest kuni Riigivolikogu valimiste tagajärgede väljakuulutamiseni, võib Riigivolikogu kokku kutsuda istungjärgudeks ainult Vabariigi Presidendi nõudmisel, kes määrab nende istungjärgude päevakorra ja lõpetamise.

§ 73. Sõja ajal on Vabariigi Presidendil õigus Riigivolikogu istungjärke lõpetada § 71 ettenähtud tähtaegadest kinni pidamata, ära kuulates Riigikogu üldkoosoleku juhatuse ja Sõjavägede Ülemjuhataja arvamused.

Sõja ajal võib Riigivolikogu erakorralisi istungjärke kokku kutsuda ainult Vabariigi Presidendi nõudel, samuti ka Riigikogu üldkoosoleku juhatuse algatusel ja Vabariigi Presidendi nõusolekul Vabariigi Presidendi poolt määratud päevakorraga.

§ 74. Riigivolikogu on otsustusvõimeline, kui koos on vähemalt pool tema seaduslikust koosseisust.

§ 75. Riigivolikogu koosolekud on avalikud. Ainult erakorralistel juhtudel, kui sellega nõustub vähemalt kaks kolmandikku koosolevaist liikmeist, võib Riigivolikogu oma koosoleku kinniseks kuulutada.

§ 76. Riigivolikogu liikmed ei ole seotud mandaatidega.

§ 77. Riigivolikogu liikmed ei või olla riigiteenistuses Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse, valitsus- või kohtuasutiste ega riigiettevõtete poolt ametisse nimetatuna või kinnitatuna.

Eelmise lõike eeskiri ei käi Vabariigi Valitsuse liikmete kohta ega isikute kohta, kes nimetatakse või kinnitatakse ametisse era-, omavalitsusliikmete või autonoomsete asutiste ettepanekute korras.

Riigivolikogu liige ei tohi võtta riigilt hankeid ega kontsessioone riigi varade kasutamiseks.

Riigivolikogu liige ei või sellisena ajada võõraid asju teiste isikute nimel või huvides valitsusasutistes.

Üksikasjad käesoleva paragrahvi kohaldamiseks määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 78. Riigivolikogu liige ei kanna peale kodukorras ettenähtu mingit vastutust hääletamise ega poliitiliste avalduste eest, mis ta teinud Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides.

Riigivolikogul on aukohus, kelle kujundamise ja asjaajamise kord ning võimupiirid, niivõrd kui need ei puuduta Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse Riigikogu kodukorras.

Riigivolikogu juhatus võib anda aukohtu otsustada ka Riigivolikogu liikme ja väljaspool Riigivolikogu koosseisu oleva isiku vahelisi auasju, mis on põhjustanud Riigivolikogu liige Riigikogu üldkoosolekul või Riigivolikogus või nende komisjonides.

Aukohtu lähem asjaajamiskord ja võimupiirid, niivõrd kui need puudutavad Riigikogu koosseisu mittekuuluvaid isikuid, määratakse § 62 teises lõikes tähendatud seadusega.

§ 79. Ilma Riigivolikogu nõusolekuta ei või tema liiget vangistada, välja arvatud juhud, kui ta on tabatud süüteoalt. Vangistamisest ja selle põhjustest teatatakse mitte hiljemini kui neljakümne kaheksa tunni kestel Riigivolikogu juhatusetele, kes esitab selle Riigivolikogule otsustamiseks järgmisel koosolekul.

Riigivolikogul on õigus oma liikmeile määratud vangistust või muid kitsendusi edasi lükata kuni Riigivolikogu istungjärgu vaheajani või volituste lõpuni.

§ 80. Riigivolikogu liikmed vabastatakse nende volituste kestel sõjaväeteenistusest.

§ 81. Riigivolikogu liikmed saavad tasu ainult Riigivolikogu istungjärkude aja eest. Peale selle saavad Riigivolikogu liikmed tasuta sõidu või sõiduraha.

Riigivolikogu liikmete tasu ja tasuta sõidu või sõiduraha alused määratakse seadusega, mida võib muuta ainult Riigivolikogu järgneva koosseisu kohta.

§ 82. Igal Riigivolikogu liikmel on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole. Ühel neljandikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust on õigus pöörduda Riigivolikogu koosolekul kirjaliku arupärimisega Vabariigi Valitsuse poole. Arupärimisele tuleb vastata seletusega. Riigivolikogul on õigus kujundada ankeetkomisjone, keda Riigivolikogu juhatus võib kokku kutsuda ka istungjärkude vaheajal.

§ 83. Kui Riigivolikogu liige kaotab oma valimisõiguse, on vangistatud Riigivolikogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku töotust või annab selle tingimisi, toimuvad vastavas valimisringkonnas uued valimised juhul, kui Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte vähem kui kolm kuud. Uus liige astub lahkunud liikme asemele kuni Riigivolikogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

4. jagu. Riiginõukogu.

§ 84. Riiginõukogu liikmeiks on:

1) ameti poolest:

- a) Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja;
- b) kahe tähtsama ja suurema Eestis oleva kiriku pead;
- c) kahe autonoomse kõrgema teadusliku õppeasutise rektorid;
- d) emissioonipanga juhataja;

2) valimise alusel:

- a) maaomavalitsuste poolt - kolm liiget;
- b) linnaomavalitsuse poolt - üks liige;
- c) kutsealaste omavalitsuste poolt kuusteist liiget; neist põllumajanduse alalt ühes kalandusega - viis, tööstuse, käsitöö, kaubanduse, laevanduse ja ühistegevuse alalt - viis, töövõtjaskonna poolt - kolm, linnakinnisomandi alalt - üks, vabakutsete alalt - üks, kodumajanduse alalt - üks;
- d) kaitseliidu poolt - üks liige;
- e) hariduse ja kultuuri alalt - üks liige;
- f) vähemusrahvuste kultuuri alalt - üks liige;
- g) rahvatervishoiu alalt - üks liige;

3) nimetamise alusel:

Vabariigi Presidendi eriõigusel nimetamisega kümme liiget.

Isikliku õiguse alusel on õigus olla Riiginõukogu liikmeiks endistel Vabariigi Presidentidel, kes käesoleva Põhiseaduse alusel ametis olnud, ja endistel sõjaaegsetel Sõjavägede Ülemjuhatajatel.

Riiginõukogu liikmed peavad olema hääleõiguslikud Eesti kodanikud, kes 1) on vähemalt nelikümmend aastat vanad, 2) vähemalt kolm aastat enne valimist või nimetamist on omanud elukohta Eesti Vabariigi maa-ala ja 3) valimise või nimetamise juhul vastavad § 85 ettenähtud nõuetele.

Riiginõukogu liikmeiks valimiste põhjal kuuluvad isikud peavad omama valimisõigust valimistel vastavates asutistes.

Riiginõukogu koosseisu kujundamise lähem kord määratakse seadusega.

§ 85. Riiginõukogu liikmete valimisel või nimetamisel on üldiseks juhtnõuiks vastavate kodanikkude 1) lugupeetud ning väärikas isiksus ja tuntud kodanikutublidus ning riiklik mõtlemisviis ja 2) teadmised ning elukogemused, mis kasulikud Riiginõukogu tegevuses.

Riiginõukogu kujundamise seadusega määratakse teadmiste ja elukogemuste alusena lähemalt kodanikkude tegevuse kestus nende elukutselises töös või avalikus tegevuses, kuid nõnda, et selle töö või tegevuse nõutava kestuse alammäär ei oleks alla kahe aasta ja ülemmäär üle kümne aasta.

Riiginõukogu kujundamise seaduse eelmises lõikes tähendatud osa muutmise ja täiendamise seaduse vastuvõtmine võib toimuda ainult Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusega, kusjuures ei tule rakendamisele § 95 viimase lõike eeskiri.

§ 86. Iga viie aasta järel teostatakse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine.

Vabariigi Presidendil on õigus määrata Riiginõukogu uue koosseisu kujundamist enne viie aasta möödumist, kui seda nõuavad riiklikud kaalutlused. Sel juhul Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine peab toimuma hiljemalt neljakümne viie päeva kestel arvates päevast, mil Vabariigi President tegi otsuse Riiginõukogu uue koosseisu kujundamiseks.

Riiginõukogu liikmete volitused algavad Riiginõukogu üldise koosseisu kujundamise tagajärgede väljakuulutamise päevast arvates ning samast päevast lõpevad Riiginõukogu eelmise koosseisu liikmete volitused. Juhul aga, kui Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine on Vabariigi Presidendi poolt määratud ühes Riigivolikogu uue koosseisu valimiste määramisega, algavad ja lõpevad Riiginõukogu koosseisu liikmete volitused ühel ajal

Riigivolikogu koosseisu liikmete volituste algamisega ja lõppemisega.

- § 87.** Riiginõukogu istungjärgud algavad ja lõpevad ühel ajal Riigivolikogu istungjärgudega. Riigivolikogu istungjärgude kohta kehtivad eeskirjad kuuluvad rakendamisele ka Riiginõukogu istungjärgude kohta.
- § 88.** Keegi ei saa ühel ajal olla Riigivolikogu ja Riiginõukogu liige.
- § 89.** Põhiseaduse § 69, 70, 74, 75, 76, § 77 kolmandat, neljandat ja viendat lõiget, § 78, 79, 80 ja 81 kohaldatakse vastavalt ka Riiginõukogule ja tema liikmeile.
- § 90.** Igal Riiginõukogu liikmel on õigus Riiginõukogu koosolekul pöörduda kirjalikult esitatud küsimustega Vabariigi Valitsuse või üksiku ministri poole.
- § 91.** Kui Riiginõukogu liige kaotab õiguse olla Riiginõukogu liige, on vangistatud Riiginõukogu loal, lahkub surma läbi või volitusi maha pannes, või keeldub andmast pühalikku töotust või annab selle tingimisi, siis valitakse või nimetatakse tema asemele sel juhul, kui Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõpuni on jäänud aega mitte vähem kui kolm kuud, uus liige samas korras, nagu oli valitud või nimetatud lahkunud liige. Uus liige astub lahkunud liikme asemele kuni Riiginõukogu selle koosseisu volituste lõppemiseni.

7. peatükk. Seadusandlus.

- § 92.** Seaduste algatamise õigus on Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel ja vähemalt ühel viiendikul Riigivolikogu seaduslikust koosseisust.

Riigivolikogu liikmete poolt algatatud seaduseelnõud, mis tingivad riigi tulude ja kulude eelarveis uute kulu-

summade sissevõtmist või riigi tulude vähendamist või kustutamist, tuleb algatajate poolt varustada vajalike rahaliste arvestustega, ära näidates kulude katteks vastavad tuluallikad. Need eelnõud võivad tulla Riigivolikogus arutlusele ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigi relvastatud jõude ja kodanikkude kohuseid riigikaitse alal puudutavate seaduste algatamise õigus on ainult Vabariigi Valitsusel Vabariigi Presidendi teadmisel.

Riigivolikogul kui ka Riiginõukogul on õigus nende seadusliku koosseisu enamuse otsusel pöörduda Vabariigi Valitsuse poole esitisega algatada nende poolt soovitavaks tunnustatud seadus.

- § 93.** Algatatud seaduseelnõud kuuluvad vastuvõtmisele esmalt Riigivolikogus.
- § 94.** Riigivolikogu poolt vastuvõetud seaduseelnõu kohta peab Riiginõukogu otsuse tegema hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates eelnõu saamisest Riigivolikogu juhatusele. Mõnede seaduseelnõude liikide kohta võidakse seda tähtaega § 62 teises lõikes tähendatud seadusega pikendada või lühendada. Istungjärgu lõpetamise või katkestamise juhtudel ei loeta nende tähtaegade hulka aega, mil Riigikogu ei ole koos.
- § 95.** Kui Riiginõukogu teatab Riigivolikogu juhatusele oma nõustumisest seaduseelnõuga, siis loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks ja esitatakse välja kuulutamiseks. Samuti loetakse eelnõu Riigikogu poolt vastuvõetud seaduseks, kui Riiginõukogu § 94 määratud tähtaja kestel ei teata oma seisukohta.

Kui Riiginõukogu teeb eelnõus parandusi, tulevad need Riigivolikogus arutamisele.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu poolt vastuvõetud parandustega või kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkõlastusmenetlust asuvad ühisele seisukohale, esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu vastupidisest seisukohast või kokkõlastusmenetluse nurjumisel võtab vastu kas kogu seaduseelnõu või selle üksikud osad endisel tema poolt vastuvõetud kujul oma seadusliku koosseisu kolmeviendikulise häälteenamusega, siis esitatakse seadus väljakuulutamiseks.

§ 96. Seadused kuulutab välja Vabariigi President.

Vabariigi Presidendil on õigus riiklikel kaalutlustel jätta välja kuulutamata Riigikogu poolt vastuvõetud seadus, andes selle Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Sellekohase põhistatud otsuse teatab Vabariigi President hiljemalt kolmekümne päeva kestel arvates seaduse kättesaamisest. Kui seadus uuel arutamisel ja otsustamisel võetakse vastu muutmatult Riigivolikogu ja Riiginõukogu seadusliku koosseisu häälteenamusega või kui Riigivolikogu võtab selle vastu § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel seadusliku koosseisu kolmeviendikulise häälteenamusega, siis Vabariigi President kuulutab seaduse välja.

Kui Vabariigi President välja kuulutamata jäetud seaduse otsustab anda Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks ajal, kui tema poolt on määratud Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine § 68 ja 86 korras, siis arutab ja otsustab Riigikogu uus koosseis seda seadust eelmises lõikes ettenähtud korras.

§ 97. Riigikogus tema koosseisu volituste lõppemisel lõplikult vastu võtmata jäänud seaduseelnõud loetakse Riigikogus

äralangenuiks, välja arvatud § 96 neljandas lõikes tähendatud erand.

§ 98. Kui Vabariigi President riigi huvides tähtsas küsimuses peab tarvilikuks teada saada rahva seisukohta, on tal õigus Riigikogu üldkoosoleku juhatuse nõusolekul esitada küsimus rahvale otsustamiseks rahvahääletuse korras. Rahva otsus tehakse hääletamisest osavõtnute häälteenamusega.

Rahva otsus on riigiorganeile siduv ja nad peavad asuma viivitamatult sellest otsusest järelduvate korralduste tegemisele.

Rahvahääletamisel käesoleva paragrahvi korras ei saa tulla otsustamisele Põhiseaduse muutmisesse, maksudesse, riigikaitse, välislepinguisse ega riigi rahalistesse kohustustesse puutuvad küsimused.

§ 99. Vabariigi President võib Riigikogu istungjärkude vaheajal edasilükkamatu riikliku vajaduse korral anda seadusi dekreedina. Dekreedina kehtimapanud seadused saadetakse istungjärku alguseks Riigikogule, kes võib vastu võtta nende muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seadusi. Riigikogu võib seda teha kinni pidamata seaduseelnõude algatamiseks ettenähtud korras, kui Riigivolikogu kahe nädala kestel arvates korralise või era-korralise istungjärku algusest on otsustanud võtta arutlusele dekreedide muutmise või kehtivusetuks tunnustamise seaduse eelnõu.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta:

- 1) rahvahääletuse seadust;
- 2) Riigivolikogu valimise ega Riiginõukogu kujundamise seadust;
- 3) Vabariigi Presidendi valimise seadust;

- 4) Põhiseaduse § 62 tähendatud kodukorda ja seadust;
- 5) Põhiseaduse § 39 p. 7, § 101, § 134 teises lõikes ja § 138 tähendatud seadusi;
- 6) Vabariigi Presidendi ega Riigikogu liikmete tasu seadust;
- 7) Vabariigi Presidendi ega Vabariigi Valitsuse liikmete kohtulikule vastutusele võtmist käsitlevaid seadusi;
- 8) Riigikontrolli kohta käivaid seadusi;
- 9) kohtute korraldamise seadust;
- 10) riigi eelarve seadust;
- 11) välis- ja siselaenudesse puutuvaid seadusi;
- 12) seadusi, millele alusel võidakse sõlmida lepinguid või riigile võtta kohustusi, mis tingivad sama eelarveaasta või eeltulevate eelarve-aastate riigi tulude ja kulude eelarveisse uute kulusummade sissevõtmist;
- 13) kontsessioonide, monopolide ja riigi fondide kohta käivaid seadusi.

Vabariigi President ei või dekreedina kehtima panna ega muuta riigi tulude ja kulude eelarvet ega akte, mis Põhiseaduse alusel kuuluvad Riigikogu poolt vastuvõtmisele otsuste kujul.

§ 100. Ükski seadus ei hakka kehtima ilma Vabariigi Presidendi väljakuulutamise otsuseta.

Kui seaduses eneses ei ole ette nähtud muud korda ega tähtaega, hakkab seadus kehtima kümnendal päeval pärast avaldamist Riigi Teatajas.

8. peatükk. Välislepingud.

§ 101. Vabariigi President sõlmib ja ratifitseerib lepinguid välisriikidega.

Enne ratifitseerimist Vabariigi Presidendi poolt kuuluvad välislepingud Riigikogu kinnitamisele. Välislepingud esitab Riigikogule kinnitamiseks Vabariigi Valitsus. Seadusega määratakse välislepingute liigid, mis ei kuulu enne ratifitseerimist Riigikogu kinnitamisele või millede kinnitamine toimub erikorras.

§ 102. Välislepingute kinnitamine toimub Riigikogu sellekohase otsusega, mis tehtud vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele, kusjuures Vabariigi President võib nõuda üksikute välislepingute kinnitamise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

Riigi piire võib muuta ainult Põhiseaduse muutmiseks ettenähtud korras kinnitatud välislepingutega.

9. peatükk. Riigi eelarve.

§ 103. Iga aasta kohta võtab Riigikogu vastu riigi tulude ja kulude eelarve.

Eelarve-ettepaneku esitab Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel Riigikogule hiljemalt seitsekümmend päeva enne eelarve-aasta algust. Riigikogu võib suurendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid ja eelarvesse võtta uusi kulusid ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul. Riigikogu ei või kustutada ega vähendada eelarve-ettepanekus ettenähtud kulusid, mis on määratud seadusega.

§ 104. Riigi tulude ja kulude eelarve võtavad vastu Riigivolikogu ja Riiginõukogu. Riiginõukogu teeb oma otsuse Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarve kohta hiljemalt viieteistkümnepäeva kestel arvates Riigivolikogu otsuse saamisest.

Kui Riiginõukogu teatab oma nõustumisest Riigivolikogu poolt vastuvõetud eelarvega, loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks. Samuti loetakse eelarve Riigikogu poolt vastuvõetuks, kui Riiginõukogu ei teata oma seisukohta eelmises lõikes tähendatud tähtjal.

Riiginõukogu võib Riigivolikogus vastuvõetud eelarve ettepanekus teha parandusi oma seadusliku koosseisu enamusega.

Kui Riigivolikogu ühineb Riiginõukogu parandustega või kui pärast § 62 teises lõikes tähendatud seaduses ettenähtud kokkukõlastusmenetlust Riigivolikogu ja Riiginõukogu asuvad ühisele seisukohale, loetakse eelarve vastuvõetuks.

Kui Riigivolikogu hoolimata Riiginõukogu vastupidisest seisukohast või kokkukõlastusmenetluse nurjumisel võtab oma seadusliku koosseisu enamusega vastu eelarve endisel tema poolt vastuvõetud kujul või osalt ühinedes Riiginõukogu parandustega, siis loetakse eelarve vastuvõetuks.

§ 105. Paragrahvi 62 teises lõikes tähendatud seaduses määratakse tähtjad, mille kestel Riigivolikogu ja Riiginõukogu peavad tegema eelmises (104) paragrahvis ettenähtud otsused. Kui Riigivolikogu või Riiginõukogu ei tee otsust neil tähtaegadel, loetakse eelarve vastuvõetuks sel kujul, nagu see on seatud tähtjaks Riigivolikogu või Riiginõukogu poolt vastu võetud. Kui Riigivolikogu ja Riiginõukogu kumbki pole seatud tähtjaks eelarvet vastu võtnud, siis võidakse kuni eelarve vastuvõtmiseni teha iga kuu kulutusi kuni ühe kaheteistkümnendiku osani eelmise aasta eelarve summadest; lähema korra selle kohta määrab riigi eelarve seadus.

§ 106. Riigikogu poolt vastuvõetud eelarve esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks ja see jõustub arvates eelarveaasta algusest.

§ 107. Riigi laenude tegemine toimub Riigikogu otsusel. Sellekohase ettepaneku esitab Riigikogule Vabariigi Valitsus Vabariigi Presidendi teadmisel.

Otsuse tegemine toimub vastavalt § 94 ja 95 eeskirjadele. Vabariigi President võib nõuda laenude tegemise otsustamist Riigikogu üldkoosolekul.

10. peatükk. Riigikontroll.

§ 108. Riigiasutiste ja riigiettevõtete majandusliku tegevuse kui ka riigi eelarve täitmise kontrolli teostab Riigikontroll. Riigikontrolli korraldus ja tegevuse lähemad alused määratakse seadusega. Samuti määratakse seadusega kontrolli teostamine sõjaväes sõja ajal.

Seadusega võidakse määrata Riigikontrolli kaastöö omavalitsuste ja muude avalikõiguslikul alusel teotsevate asutiste majandusliku tegevuse kontrollimisel riigisummade kasutamise ala.

Seadusega määratakse erialused ja kord nende eraettevõtete majandusliku tegevuse kontrollimiseks, mille aktsiate enamus kuulub riigile.

§ 109. Riigikontrolli juhib Riigikontrolör. Riigikontrolör nimeta ametisse Vabariigi President eriõigusel Riigikogu üldkoosoleku poolt esitatud kandidaatide hulgast. Riigikontrolöri vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel kas omal algatusel või Riigikogu üldkoosoleku ettepanekul, mis tehtud Riigikogu seadusliku koosseisu enamusega.

§ 110. Riigikontroll on omas tegevuses seaduse alusel iseseisev.

Riigikontrolör esitab aruanded kontrolli teostamise ja selle tagajärgede kohta Vabariigi Presidendile ning Riigivolikogule ja Riiginõukogule.

§ 111. Riigikontrolöriil on õigus oma ülesandesse puutuvais asjus osa võtta sõnaõigusega Vabariigi Valitsuse istungeist. Oma ametkonna juhtimise alal on Riigikontrolöriil kõik õigused, mis vastavate seadustega on ette nähtud ministrite kohta. Ta annab kaasallkirja Vabariigi Presidendi otsuseile Riigikontrolli alal ja võtab vastutuse nende otsuste eest endale.

Riigikontrolöri kohtulikule vastutusele võtmine toimub ühiseil aluseil ministrite vastutusele võtmisega.

11. peatükk. Kohus.

§ 112. Õigusemõistmist teostavad oma tegevuses sõltumatud kohtud.

§ 113. Kõrgeimaks kohtuks on riigikohtunikest koosnev Riigikohus.

Seadusega määratakse vastava ministri õigus korraldada kohtute toimetuste ja asjaajamise järelevaatust ja nõuda aruandeid kohtute tegevuse kohta.

Kohtuasutiste sisemine järelevalve määratakse seadusega.

§ 114. Riigikohtunikke ja muid kohtunikke, ära kuulanud vastava ministri arvamuse, nimetab ametisse eriõigusel Vabariigi President Riigikohtu poolt esitatud kandidaatide hulgast. Kandidaatide ülesseadmise ja esitamise alused ning lähem kord määratakse seadusega.

§ 115. Riigikohtunikud vabastatakse ametist seitsmekümnenda eluaasta täitumisel ja muud kohtunikud kuuekümnenda eluaasta täitumisel, kusjuures viimaste vanuse

ülemäärana üksikuis kohtuliikides võib seadusega tõsta kuni seitsmekümnenda eluaasta täitumiseni.

Erikohtuusse kuuluvate ametikohtunikkude vanuse ülemäärana määrab seadus.

Kestva töövõimetuse tagajärjel vabastatakse riigikohtunikud ja kohtunikud ametist sellekohase seaduse alusel.

§ 116. Kohtunikke võib tagandada ametist või ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise ainult kohtu otsusega.

Seaduse alusel kohtute koosseisude muutmise tingitud juhtudel võib kohtunikke ilma nende nõusolekuta paigutada ühest kohast teise või vastavate vabade kohtade puudumisel ametist vabastada, kusjuures kohtunuametist vabastatule makstakse tasu viimase ametikoha järgi kahe aasta kestel.

Kohtunikkude kohtulikule vastutusele võtmine teenistus- alaste süütegude eest ning asjaarutamiskord määratakse seadusega.

§ 117. Kohtunikud ei või pidada peale seaduses ettenähtud juhtude kõrvalist palgalist ametit.

§ 118. Seadusega võib luua erikohtuid mõnda liiki asjade või alade jaoks.

Erikohtute koosseisu määramine kas nimetamise või valimise põhimõttel toimub seaduses ettenähtud aluseil ja korras. Samuti määrab seadus nende kohtunikkude ametialase seisundi, kusjuures ametikohtunikkude nimetamise korral neile kohaldatakse § 114 - 117 eeskirju.

§ 119. Erakorralised kohtud on lubatud seaduse piires ainult sõja ajal, kaitseseisukorra piirkonnas ja sõjalaevadel.

§ 120. Vabariigi President võib üksikuil isikuil kohtute poolt määratud ja jõustunud karistusi armuandmise teel

eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada.

Vabariigi Valitsuse liikmeile ja Riigikontrolörile nende ametialase tegevuse eest kohtu poolt määratud karistusi võib Vabariigi President eriõigusel kustutada või kergendada või neid karistuse tagajärgedest vabastada ainult Riigikogu üldkoosoleku esitusel.

§ 121. Seadusega määratakse menetluse algatamine ja kord riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamisel kohtutes.

12. peatükk. Omavalitsused.

1. jagu. Kohalikud omavalitsused.

§ 122. Kohaliku valitsemisala korraldamine ja kohalikkude elu- alade arendamine toimub seaduse alusel kohalikkude omavalitsuste kaudu.

§ 123. Kohaliku omavalitsuse korraldavaks organiks on esinduskogu, kes valitakse üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel. Valijaiks on kohaliku omavalitsuse piirkonda kuuluvad hääleõiguslikud kodanikud, kes omavalitsuse piirkonnas omavad püsivat elukohta või töökohta.

Teise astme omavalitsuste korraldus ja nende esinduskogude kujundamise alused määratakse seadusega.

Seaduse alusel võidakse korraldada omavalitsuste liite ja omavalitsuste ühisasutisi.

§ 124. Kohalikel omavalitsustel on õigus oma piirkonna kohta seaduse alusel ja piires anda määrusi.

Neil on õigus seaduse alusel oma ülesannete täitmiseks võtta makse ning peale panna koormatise.

§ 125. Kohalikkude omavalitsuste lähem korraldus ja järelevalve nende üle määratakse seadusega.

2. jagu. Kutsealased omavalitsused.

§ 126. Kutsealade korraldamiseks ja arendamiseks kutsutakse seaduse alusel ellu sellekohased omavalitsused.

Nende omavalitsuste organisatsioon, ülesanded, võimupiirid, valimise alused ja järelevalve määratakse seadusega. Samuti määrab seadus koostöö korralduse nende endi vahel ning riigi- ja muude asutistega.

§ 127. Kutsealastel omavalitsustel on seaduse alusel ja piires õigus oma tegevusaladel kehtima panna kohuslikke korraldusi vastavasse omavalitsusse kuuluvate isikute kohta, samuti neilt makse võtta oma ülesannete täitmiseks.

13. peatükk. Riigikaitse.

§ 128. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses tähendatud aluseil ja korras.

§ 129. Riigikaitse ja relvastatud jõudude kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Tema rakendab riigikaitseks seaduste alusel kõik jõuallikad.

Relvastatud jõudude otseseks juhiks on rahu ajal Sõjavägede Juhataja või Põhiseaduses tähendatud juhtudel Sõjavägede Ülemjuhataja ja sõja ajal Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President eriõigusel.

§ 130. Mobilisatsiooni väljakuulutamise või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni Vabariigi President võib anda riigikaitse ja relvastatud jõudude

korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 131. Vabariigi President annab seaduses tähendatud aluseil riigikaitseks ja relvastatud jõududesse puutuvaid seadusi ja määrusi.

§ 132. Vabariigi President kuulutab oma otsusega välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni.

Vabariigi President kuulutab sõja Riigikogu üldkoosoleku vastava otsuse alusel.

Riigikogu üldkoosoleku otsust ootamata Vabariigi President otsustab sõjategevuse alustamise Vabariigile kallatungi korral või vastastikuseks kaitseks sõlmitud liidulepingu täitmisest tingitud juhtudel.

Vabariigi President sõlmib rahulepingud, mis enne ratifitseerimist esitatakse Riigikogule kinnitamiseks.

§ 133. Mobilisatsiooni väljakuulutamise alates Vabariigi President otsustab sõjapidamiskulude eelarve ning sõjapidamiskuludeks vajaduse korral sise- ja välislaenu tegemise.

Sellekohane otsus saadetakse Riigikogule teadmiseks. Sõjapidamise rahaline aruanne esitatakse selle valmimisel Riigikogule.

§ 134. Riigikaitse ja relvastatud jõudude alal Vabariigi Presidendi poolt antud seadused dekreedina, seadlused, määrused, otsused ja muud aktid kannavad peale Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja ka Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja allkirja.

Relvastatud jõududele Vabariigi Presidendi poolt antavate käskude ja korralduste kaasallkirja andmise kohuslikkuse juhud määrab seadus ja allkirjade andmise korra – Vabariigi President.

§ 135. Mobilisatsiooni või sõja korra nimetab Vabariigi President ametisse Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja allub vahetult Vabariigi Presidendile; ta on kõigi relvastatud jõudude otsene juht ning ta juhib sõjalist tegevust oma äranägemisel.

Sõjavägede Ülemjuhataja annab aru ja vastutab oma tegevuse eest ainult Vabariigi Presidendi ees.

§ 136. Sõja ajal on Sõjavägede Ülemjuhatajal riigikaitse teostamise alal sõjalise tegevuse huvides õigus anda juhtnõore ja teha korraldusi ka temale mittealluvaile ametisikuile ja -asutistele.

§ 137. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja lähemad võimupiirid määratakse seadusega.

§ 138. Vabariigi Presidendil on õigus seaduses tähendatud juhtudel määrata Sõjavägede Juhataja asemele ametisse Sõjavägede Ülemjuhatajat ka rahu ajal. Neil juhtudel on Sõjavägede Ülemjuhatajal peale Sõjavägede Juhataja võimupiiride õigus anda juhtnõore ja korraldusi ka temale mittealluvaile ametisikuile ja -asutistele riigi sisemise ja välise julgeoleku alal seaduses tähendatud aluseil.

§ 139. Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja võtab sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungeist.

§ 140. Sõja ajal Vabariigi President, otsustades Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme ametist vabastamist või ametisse kutsumist, kuulab ära Sõjavägede Ülemjuhataja arvamuse.

§ 141. Sõjavägede Ülemjuhatajat ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Vabariigi Presidendi eriõigusel tehtud otsusega süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Sõjavägede Ülemjuhataja vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka ametialaste süütegude eest pärast ametist lahkumist ja Sõjavägede Juhataja

vastutusele võtmine võib toimuda samuti ainult Vabariigi Presidendi erioigusel tehtud otsusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

§ 142. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi juures on rahu ajal nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseis ja võimupiirid määratakse seadusega. Riigikaitse Nõukogu koosseisu kuuluvad Peaminister, viis Vabariigi Valitsuse liiget Vabariigi Presidendi nimetamisel, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja ja sõjavägede staabi ülem. Peale nende kuuluvad Riigikaitse Nõukogu koosseisu Riigivolikogu Esimees ja Riiginõukogu Esimees.

§ 143. Sõjaväeteenistuses olevail kodanikel on kõik kodanikkude õigused ja kohused, mis kindlustatud Põhiseadusega ja seadusega, niivõrd kui neist õigustest ja kohustest sõjavägede distsipliini ja teenistuse erilaadi huvides seadusega ei ole tehtud erandeid.

§ 144. Riikliku vajaduse korral Vabariigi President kuulutab välja sellekohase seaduse alusel kogu riigis või selle üksikuis osades kaitseisukorra tähtajaga mitte üle ühe aasta. Kaitseisukord hakkab kehtima väljakuulutamise, kusjuures Vabariigi Presidendi otsusega võidakse määrata, et mõned liigid süütegusid, mis toime pandud mitte rohkem kui kolm päeva enne kaitseisukorra väljakuulutamist, kuuluvad jälitamisele kaitseisukorra kohta kehtimapanud eeskirjade kohaselt.

Vabariigi Presidendi otsus kaitseisukorra väljakuulutamise kohta esitatakse Riigikogule hiljemalt seitsme päeva kestel arvates väljakuulutamisest. Riigikogu otsustab küsimuse üldkoosolekul. Kui Riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega otsustab Vabariigi Presidendi otsuse jätta kinnitamata, kaotab kaitseisukord kehtivuse Riigikogu otsuse väljakuulutamise.

Mobilisatsiooni väljakuulutamise hakkab kaitseisukord kogu riigis kehtima ilma väljakuulutamisetähtaegast ning kestab kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni.

Kaitseisukorra ajal võib seaduse alusel ja piires kitsendada kodanikkude õigusi, mis tähendatud Põhiseaduse teises peatükis.

§ 145. Sõja ajal pikenduvad Vabariigi Presidendi, Riigikogu koosseisu ja omavalitsuste esinduskogude koosseisude volitused. Volituste pikendumise korral kuulutatakse valimised välja mitte hiljem kui kolme kuu möödumisel arvates demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamistest.

Kui kaitseisukord on kuulutatud välja kogu riigis, võib Vabariigi President Riigikogu nõusolekul valimised edasi lükata kuni kaitseisukorra lõppemiseni kogu riigis või riigi mõnes osas. Riigikogu teeb sellekohase otsuse oma seadusliku koosseisu enamusega.

14. peatükk. Põhiseaduse muutmine.

§ 146. Põhiseaduse muutmise algatamise õigus on Vabariigi Presidendil kui ka Riigivolikogu või Riiginõukogu seadusliku koosseisu enamusel.

§ 147. Eelmise (146) paragrahvi korras algatatud Põhiseaduse muutmise eelnõu võtab vastu Riigikogu seaduste vastuvõtmiseks ettenähtud korras, selle erinevusega, et eelnõu võetakse vastu mõlemas kojas vastava koja seadusliku koosseisu enamusega ja § 95 viimases lõikes tähendatud juhtudel võetakse vastu Riigivolikogus seadusliku koosseisu kahekolmandikulise enamusega. Pärast eelnõu vastuvõtmist Riigikogus Vabariigi President määrab Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamise, mis peavad

toimuma mitte hiljem kui kolme kuu kestel arvates Põhiseaduse muutmise eelnõu vastuvõtmise päevast Riigikogus.

Kui Riigikogu uus koosseis eelmises lõikes ettenähtud korras võtab muutmatult vastu Riigikogu eelmise koosseisu poolt vastuvõetud eelnõu, loetakse Põhiseaduse muutmise seadus vastuvõetuks ja esitatakse Vabariigi Presidendile väljakuulutamiseks.

§ 148. Riigikogu poolt eelmise (147) paragrahvi teise lõike korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse Vabariigi President kuulutab välja kolme kuu möödumisel arvates selle vastuvõtmisest, kui sama aja kestel Vabariigi President ei ole nõudnud selle seaduse rahvale otsustamiseks andmist rahvahääletuse korras.

Vabariigi President võib anda rahvale rahvahääletuse korras otsustamiseks enda poolt algatatud eelnõu, kui Riigikogu uus koosseis pole seda § 147 teise lõike korras vastu võtnud kolme kuu möödumisel arvates Riigikogu selle uue koosseisu kokkutulekust.

§ 149. Kui Riigikogu see koosseis, kellele on antud Vabariigi Presidendi poolt algatatud Põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, ei ole seda eelnõu vastu võtnud kolme kuu möödumisel, arvates eelnõu Riigikogule otsustamiseks andmisest, või on selle eelnõu lükanud tagasi, võib Vabariigi President rahvahääletuse korras pöörduda rahva poole põhimõttelise küsimusega sama eelnõu kohta. Kui rahvas otsustab hääletamisest osavõtnute hääleteenamusega küsimuse jaatavalt, kuulutatakse välja Riigivolikogu uue koosseisu valimised ja Riiginõukogu uue koosseisu kujundamine. Riigikogu uus koosseis võtab hiljemalt kuue kuu kestel arvates tema kokkutulemisest harilikus seadusandlikus korras vastavalt rahva otsusele vastu Põhiseaduse muutmise seaduse. Selle eelnõu

kohta kohaldatakse eelmise (148) paragrahvi esimese lõike eeskirja.

§ 150. Põhiseaduse muutmise seadus loetakse rahva poolt vastuvõetuks, kui selle poolt antud häälte arv ületab vastu antud häälte arvu.

Rahvahääletuse korras vastuvõetud Põhiseaduse muutmise seaduse kuulutab Vabariigi President välja viivitamatult.

Lähema korra rahvahääletuse kohta määrab seadus.

Tallinnas, 17. augustil 1937.

K. Päts
Peaminister Riigivanema ülesannetes
Joh. Müller
Kohtuminister

Eesti Vabariigi riigivanem Konstantin Päts koos Rahvuskogu delegatsiooniga Oru lossi terrassil. Esireas vasakult: Rahvuskogu liige Aleksander Tõnisson, Heinrich Lauri, Jakob Kristelstein, teise koja esimees Jüri Uluots, riigivanem Konstantin Päts, teise koja esimees Mihkel Pung, Rahvuskogu liikmed August Jürima ja Anton Palvadre, kindralmajor Nikolai Reek, Rahvuskogu liikmed Ado Anderkopp ja Jüri Jaakson. Teises reas: riigisekretär Karl Terras, riigivanema esindaja Rahvuskogu juures Johannes Klesment, Rahvuskogu peasekretär Artur Mägi, Rahvuskogu liige ja Riikliku Propagandatalituse juhataja Hugo Kukke. 29.07.1937. Rahvusarhiiv. Foto: A. Kalm

Eesti Vabariigi riigivanem Konstantin Päts kirjutab Kadrioru lossis alla Rahvuskogu poolt vastuvõetud põhiseadusele ja selle elluviimise seadustele. Seisavad vasakult: riigivanema vanem käskudetäitja ohvitser kolonelleitnant Herbert Grabbi, sõjavägede ülemjuhataja kindralleitnant Johan Laidoner, haridusminister kolonel Aleksander Jaakson, Rahvuskogu teise koja abiesimees kindralmajor Aleksander Tõnisson, riigikontrolör Karl-Johannes Soonberg, riigi majandusnõukogu president August Jürima, sotsiaalminister Oskar Kask, Riikliku Propagandatalituse juhataja kohusetäitja Juhan Kaarlimäe, peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu. 17.08.1937. Rahvusarhiiv. Foto: A. Kalm

Riigivanem Konstantin Päts alla kirjutamas Rahvuskogu poolt vastu võetud põhiseaduse jõustumise käskkirjale. Riigivanema juures seisab riigisekretär Karl Terras. Laua taga istuvad (paremalt): sõjavägede ülemjuhataja kindral Johan Laidoner, sõjaminister Paul Lill, teedeminister Nikolai Viitak, seljaga peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu. Seisavad (vasakult): riigi majandusnõukogu esimees August Jürima, Rahvuskogu abiesimees Heinrich-Eduard Lauri, Rahvuskogu esimees professor Jüri Uluots, kohtuministeeriumi nõunik Johannes Klesment, Rahvuskogu peasekretär Artur Mägi, Riigikohtu esimees Kaarel Parts. Rahvusarhiiv. Foto: A. Kalm

Riigivanem Konstantin Päts ja sõjavägede ülemjuhataja Johan Laidoner Eesti Vabariigi 20. aastapäeva auks korraldatud paraadil. Rahvusarhiiv.
Foto: A. Kalm

Uue põhiseaduse mälestusmärk. I klass.
Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum

KOMMENTAAR

Riigi kasvades muutus mahukamaks ja detailirohkemaks ka põhiseaduse tekst. Kas see ka paremaks sai, on iseküsimus.

Riigiõiguslikult olid aastad 1934–1938 küsitava õiguspärasusega. Konstantin Päts katkestas Riigikogu erakorralise istungjärgu kaitseseisukorra tõttu 2. oktoobril 1934, esinduskogu juriidilised volitused lõpetati aga alles 1937. aastal. Üleminekuajal, s.o uuele, 1938. aasta põhiseadusele üleminekul seadusi vastu võttes toimus Rahvuskogu kui kahekojaline Riigikogu, mida kehtiv, s.o 1934. aasta põhiseadus ette ei näinud.

Kui 1920. aasta põhiseaduse puuduseks oli tasakaalu puudumine parlamendi ja täitevvõimu vahel esimese kasuks ja teise kahjuks, siis järgmise, 1934. aasta põhiseaduse muudatustega läks tasakaalupendel üle teisele poole ning võimaldas koondada kogu võimu riigipea (riigivanema kui täitevvõimu juhi) kätte. Sel põhjusel räägiti avalikkuses aastatest 1934–1938 kui põhiseaduse kriisi ja ülemineku ajast, mis peaks lõppema tasakaalustatud demokraatliku riigikorralduse sisseseadmisega.

Uue põhiseaduse eelnõu esitas Rahvuskogule riigivanem Konstantin Päts. Eelnõu ettevalmistamine toimus paari aasta vältel Pätsi moodustatud komisjonide ja ka tema antud juhiste põhjal. Kuigi Rahvuskogus toimus põhiseaduse eelnõu üle tõsiseid arutelusid ja vaidlusi, sai uus põhiseadus üldise võimustruktuuri kujundamises ja riigiorganite pädevustes

riigivanema soovi kohane ning sarnanes 1934. aasta põhiseadusega.

Presidentaalsuse (autoritaarsuse) säilimisele uues põhiseaduses viitavad paljud asjaolud. Kuigi põhiseadus algab preambuli, üldeeskirjade ning seejärel Eesti kodanike õiguste ja kohustuste ning seejärel rahva peatükiga, nagu demokraatlikule riigikorraldusele omane ja kohane, siis selge nihe autoritaarsuse suunas ilmneb kõrgemate riigiorganite esitluse järjekorrast – president kui riigipea, siis valitsus ja seejärel Riigikogu.

Riigipeaks olev president oli riigivõimu ühtluse kandja⁴¹, kes esindas riiki, tal oli õigus rahvaesindus ehk Riigikogu istungjärk katkestada, erakorralisi istungjärke kokku kutsuda, Riigikogu laiali saata ja uusi valimisi määrata, Riigikogus vastuvõetud seadusi välja kuulutama jätta jne. Riigikogul aga puudusid võrreldavad võimalused, et presidendi tegevust mõjustada. Ka nägi uus põhiseadus ette valitsuse faktilise sõltumatuse rahvaesindusest ning selle staatuse presidendi juhtimise all oleva tööorganina.

Põhiseadus piiras ka mõnda Eestis varem tuntud ja praktiseeritud demokraatiavormi. Kaotati ära rahvalgatus ja rahvahääletuse korraldamise otsustamine anti presidendi ainupädevusse. Kuigi retoorikas ja formaalselt taotleti rahva huve paremini teenivat võimukorraldust, säilis riigiõiguslikult seni kehtinud autokraatne võimustruktuur ja -jaotus.

Kuigi põhiseaduse tekst oli üldilmelt demokraatlik, sh nägi ette kõiki ajastu olulisi põhiõigusi ja vabadusi

⁴¹ Selline määratlus on üldiselt omane monarhiatele.

ning õigusriikluse ja demokraatia põhinorme, tuleb kogu teksti ja selle rakendamist hinnata läbi edasi kehtiva kaitseisukorra prisma⁴². See andis riigipeale ja valitsusele suure suvamäära selles, kuidas põhiseadust tegelikkuses rakendada.

Riigipea, kes uue põhiseaduse järgi ei kandnud enam riigivanema, vaid presidendi nimetust, kasutas talle ainult „edasilükkamatu riikliku vajaduse“ jaoks Riigikogu istungjärkude vaheajaks antud õigust dekreetide vastuvõtmiseks peaaegu piiramatult. Samuti oli tal võimalus eriõiguse alusel suunata ametisse nimetamise kaudu talle lojaalse riigiametkonna kujundamist ja eelkõige seda, kes määrati kõrgematele ametikohtadele. Riigipeal oli õigus anda oma võimkonnas õigusakte, lähtudes „riiklikest vajadustest või kaalutlustest“. Millised need on, oli presidendi enda otsustada. Vabariigi President oli ka riigikaitse ja relvastatud jõudude kõrgeim juht.

Lisaks üldisele võimustruktuuri ja pädevuste määratlemisele nägi uus põhiseadus ette mitu riigiõiguslikku uuendust. Neist olulisematena võib esile tuua järgmisi:

⁴² Algselt kehtestati sõjaseisukord veneaegsete/tsaariaegsete sõjaseisukorda reguleerivate normide alusel, hiljem kehtis kaitseisukord juba kaitseisukorra seaduse alusel sisuliselt kogu iseseisvuse esimese perioodi. 12. märtsil 1934 (riigipöördel) kuulutas riigivanem Päts oma otsusega selle kehtivaks kogu riigis. Ohu olemasolu ja selle suurus hindas ainuisikuliselt riigipea ning sellel puudus Riigikogu heakskiit, nagu seadus ette nägi. 11. aprillil 1938 andis riigipea dekreediga uue kaitseisukorra seaduse, mida pikendati iseseisvusaja lõpuni. Pärast 1940. aasta juunipöört kasutasid sedasama seadust Johannes Varesse valitsuse siseministrid võimule ebasobivate isikute ja organisatsioonide jälitamisel ja represseerimisel.

- kahekojaline rahva esinduskogu (Riigikogu), mis koosnes valitavast Riigivolikogust ja moodustatavast Riiginõukogust,
- Vabariigi Presidendi asetäitja ametikoha sisseadmine,
- Vabariigi Presidendi õigus osaleda ja juhtida valitsuse istungeid, nõuda valitsuselt ja igalt selle liikmelt ettekandeid nende võimkonda kuuluvais asjus,
- loodi õiguskantsleri ametikoht Vabariigi Presidendi juures⁴³,
- nähti ette korra loomine riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamiseks⁴⁴,
- omavalitsused jaotusid 1) kohalikeks ja 2) kutsealasteks omavalitsusteks.

Riigiõiguslikult oli uues põhiseaduses ehk kõige suurem uuendus kahekojalise parlamendi kasutuselevõtt. See samm järgis mitme teise riigi praktikat ning taotles valitud rahvaesinduse (alamkoja) stabiliseerimist ning riigivõimu kontrollitavust ja järjepidevust.

Ühest küljest oli see süsteem mõeldud (rahva) demokraatiaga sageli kaasneva populismi tasandamiseks, teisalt aga taotles süsteem selgelt senise (presidentiaalse) võimu toetamist. Kahekojalisus oli uus ja Eesti riigiõiguslikus praktikas seni ainukordne, kuigi printsiipi kasutati juba Rahvuskogu puhul.

Esimene koda (alamkoda) ehk Riigivolikogu nähti ette 80-liikmelisena ning see valiti viieaastase tsükliga üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel ning isikuvalimise teel enamusvalimise põhimõttel. Riigivolikokku kandideerimise (passiivse valimisõiguse) eaks oli 25 eluaastat.

Teine koda (ülemkoda) ehk Riiginõukogu koosnes vähemal 40-aastastest Eesti kodanikest, kes⁴⁵ leiti

- ameti alusel – sõjavägede ülemjuhataja, kahe suurema kiriku pead, kahe juhtiva ülikooli rektorid, Eesti Panga president,
- valimise alusel – maaomavalitsustest 3 liiget, linnaomavalitsustest 1 liige, kutsealaste omavalitsuste poolt 16 liiget, kaitseliidust 1 liige; hariduse ja kultuuri alalt 1 liige; vähemusrahvustelt 1 esindaja; rahvatervise alalt 1 liige,
- Vabariigi Presidendi eriõigusel nimetatud 10 liiget,
- isikliku õiguse alusel – endised vabariigi presidendid ja sõjavägede ülemjuhatajad.

Riiginõukogul oli õigus mitte nõustuda Riigivolikogu poolt vastu võetud seaduseelnõudega ja saata need uuesti arutamiseks Riigivolikokku.

Seadusi kuulutas välja Vabariigi President. Temale kuulus ka õigus saata seaduseelnõu tagasi uueks

⁴³ Sisuliselt oli see riigipea juriskonsuldi ametikoht.

⁴⁴ Kord nähti küll ette, aga seda ei hakatud rakendama.

⁴⁵ § 85 kohaselt pidid Riiginõukogu liikmed olema lugupeetavad ja väärikad isiksused ja tuntud oma kodanikutubliduses ja riiklikus mõtteviisis ja kelle teadmised ja kogemused olid kasulikud Riiginõukogu tegevuses.

arutamiseks Riigivolikokku⁴⁶, algatada rahvahääletus ning anda Riigikogu istungjärkude vahelisel ajal edasilükkamatu riikliku vajaduse korral seaduse jõuga dekreete. Riigipea oli siiski piiratud §-s 99 loetletud konstitutsiooniliste seaduste muutmises dekreedioiguse alusel. Vabariigi Presidendile kuulus ka välispepingute sõlmimise ja ratifitseerimise õigus.

Riigivõimu järkjärguline koondamine ja konsolideerimine riigipea Konstantin Pätsi ja tema lähikonna kätte lõi ühe ja olulise eelduse vaikivaks alistumiseks ja omariikluse kaotamiseks. Tõenäoliselt oleks Euroopas rulluv suurvõimude konflikt toonud nii või teisiti kaasa väikeriikide allutamise, kuid vaba demokraatlik poliitiline protsess oleks andnud lisavõimaluse selleks, et vaikiv alistumine ei oleks olnud sedavõrd kitsa ringi otsus. Ka väiksemat mõõtu vastupanu oleks olnud suure sümboolse väärtusega ning vähendanuks oluliselt alistaja hilisema Eesti vabatahtliku Nõukogude Liitu astumise argumendi kaalu ja usutavust⁴⁷.

Vabariigi Presidendi asetäitja ametikoha sisseviimine pole iseenesest märkimisväärne riigiõiguslik uuendus. Esiletoomist õigustab ainult see, et võimuahelat kasutati omariikluse kaotamisel riigi *de jure* järjepidevuse tagamiseks⁴⁸.

Oluliseks uuenduseks võib pidada seni Eestis kehtinud omavalitsussüsteemi muutmist. Kuni 1934. aastani kehtis kahetasandiline süsteem: I astmena valla ja linna omavalitsused ning II astmena maakonna omavalitsused. 1938. aasta põhiseaduse § 122 määratles kohaliku omavalitsuse sisuliselt riigi täitevvõimu kohaliku organina. Selles peegeldus eemaldumine 1920. aasta kohaliku omavalitsuse autonoomia põhimõttest.

Omavalitsuste süsteem muudeti taas kahetasandiliseks ning uuenduslikult viidi põhiseadusesse juba varasematel aastatel ellu kutsutud kutsekojad, kellest said kutsealased omavalitsused. Nii üks kui ka teine pidi toimuma sellekohase seaduse alusel, kuid jäi segaste aegade saabumisel täielikult ellu rakendamata.

Riigiõiguslikus mõttes oli tähtis uuendus Vabariigi Presidendi juures asuva õiguskantsleri ametkonna sisseviimine. Uus, seaduslikkuse järelevalveks mõeldud institutsioon ei olnud sõltumatu, vaid Vabariigi Presidendi juures asuv ja teda nõustav. Lühikese tegevusaja jooksul toimus õiguskantsler valdavalt kui presidendi ja valitsuse nõustaja ning õigusaktidele eelotsustuse andja⁴⁹. Samuti oli tema kohus lahendada kodanike avaldusi ja kaebusi ning suunata sellealast tegevust. Tolleaegsel õiguskantsleril puudus Skandinaavias ja tänapäevases Eestis tuntud ombudsmani ehk „rahva advokaadi“ funktsioon.

⁴⁶ Nn edasilükkav veto, mis on kasutusel ka praeguses põhiseaduslikkuse järelevalves.

⁴⁷ Vt lk 58 Vene Föderatsiooni seisukohta Tartu rahu kehtivuse suhtes.

⁴⁸ Põhiseaduse koostamise aegadel vaevalt et osati seda ette näha.

⁴⁹ Praeguse õiguskantsleri pädevuseks õigusaktide suhtes on hinnata õigustloovate ehk jõustunud aktide põhiseaduspärasust ning algatada vajaduse korral põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve menetlus Riigikohtus.

Kolmanda ehk kohtuvõimu puhul nägi põhiseadus esimest korda sõnaselgelt ette valitsuse liikme (ministri) järelevalveõiguse kohtute tegevuse üle ehk „korraldada kohtute toimetuste ja asjaajamise järelevaatust ja nõuda aruandeid kohtute tegevuse kohta“. Ka selles pädevuses peegeldub autoritaarsuse suundumus ja võimu koondumine täitevvõimu kätte ning eemaldumine võimude lahususe, sõltumatuse ja tasakaalustatuse põhimõttest.

Samas nägi põhiseaduse § 121 ette asjakohase seaduse vastuvõtmise, et algatada menetlus ja näha ette kord riigivõimu teostamise põhiseaduspärasuse üle otsustamiseks kohtutes. Selles sättes võib näha tänapäeval tuntud ja demokraatiates laialt kasutatud põhiseaduslikkuse kohtuliku järelevalve sisseseadmist. Paraku jäi sätte praktiline sisustamine ja teostamine algusjärku. Uue põhiseadusega ette nähtud riigiõiguslike muudatuste ja uuenduste detailsema teostamise tarvis võeti vastu üleminekuaja seadus, mis hakkas kehtima koos põhiseadusega.

Konstantin Päts, kelle ametinimetus sel ajal oli riigihoidja, kehtestas oma 11. aprilli 1938 dekreediga uue kaitseseisukorra seaduse⁵⁰, mis andis riigipeale, sõjavägede ülemjuhatajale ja sisekaitse ülemale suured õigused riigiametnike üle, „kitsendades vajaduse korral kodanike põhiseaduslikke õigusi“⁵¹. Kaitseseisukorra seadus toob ilmekalt esile lõhe põhiseaduse (demokraatliku) teksti ja selle praktilise teostamise vahel.

⁵⁰ RT 1938, 40, 365.

⁵¹ Üksikasjalikum loend sisekaitse ülemate pädevustest põhiõiguste ja vabaduste ning tsiviilühiskonna piiramise võimaluste kohta on toodud seaduse §-s 20.

II OSA

OMARIIKLUSE KAOTAMINE NING EESTI RIIKLIK KORRALDUS NÕUKOGUDE VÕIMU AASTATEL

Kui 1940. aasta juunis omariiklus kaotati, siis sellele järgnenud poole sajandi jooksul kehtis Eestit annekteerinud ja okupeerinud võõrriigi põhiseadus ja õiguskord. See oli eestlastele, nagu ka teistele allutatud rahvastele raske aeg, kus tuli üle elada ränged stalinlikud repressioonid, järgnenud režiimi lödvenemine Hruštšovi sula aegadel, aeglane stagneerumine Brežnevi ajal ning 1990ndate lõpus Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, mida Gorbatšov edutult päästa püüdis.

Kogu Nõukogude Liidu riigiõigust iseloomustas sõnade (alustades põhiseadusest) ja tegude ning tegelikkuse järsk lahkemine, mida püüti ületada Kommunistliku Partei propaganda ja julgeolekujõudude range järelevalvega.

Omariikluse kaotamine algas järk-järgult tükk aega enne, kui see tegelikkuses formaalse vormistuse sai. Iseseisvuse kaotamisele aitas kaasa sise- ja geopoliitiliste tegurite kogum, millest võib esile tuua järgmised:

- Euroopa suurvõimude ehk Nõukogude Liidu ja Saksamaa ning nende liitlaste liikumine sõjalise kokkupõrke suunas ning sellega kaasnev mõjusfääride jagamine,

- Eesti riigisisene demokraatiast eemaldumine, autoritaarsus riigi juhtimises, võimuotsustuste ahendamise kitsa ringi kätte,
- riigi üksijäämine ning poliitilise eliidi kinnistumine iseseisvuse algusaegadel edu toonud neutraalsuse ja rahumeelsuse dogmasse,
- riigi tippjuhtkonna majanduslik seotus ja seeläbi ka poliitiline mõjustatavus Nõukogude Venemaast,
- Nõukogude (stalinliku) Venemaa sihipärase kommunistliku propagandaga kaasa läinud vasakpoolsete intellektuaalide ja töölisliikumise juhtide lihtsameelsus, kohanemine ja kollaboratsioonism.

Kõik see viis hääletule (ilma vastuhakuta) alistumisele ja nn „vabatahtlikule“ astumisele Nõukogude Liitu. Hilisem Nõukogude Liit ja praegune Nõukogude Liidu õigusjärglane Venemaa Föderatsioon on kasutanud seda ära oma propagandas Eesti vabatahtlikust astumisest Nõukogude Liitu ja iseseisva riigi subjektsuse kaotamisest 1940. aastal.

Iseseisvuse kaotamisele rajasid teed 23. augustil 1939 nn Molotovi-Ribbentropi pakt ja selle salajased lisaprotokollid. Selle Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise lepinguga jagati Euroopa mõjusfäärideks ning otsustati Eesti ja teiste Balti riikide edasine kuulumine NSV Liidu huvisfääri.

Tegeliku suveräänsuse otsustava kaotuse tõi kaasa 28. septembri 1939 nn baaside leping ehk vastastikuse abistamise pakt Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel⁵². Sellega sai Eesti Vabariigist sisuliselt NSV Liidu sõjaline protektoraat.

16. juunil 1940 esitas Nõukogude Liit Eesti Vabariigile ultimaatumi valitsuse vahetuseks ja Nõukogude vägede takistamatuks sisenemiseks. 17. juunil 1940 Eesti Vabariik okupeeriti ning Eesti Vabariigi põhiseaduslik kord kaotas *de facto* kehtivuse.

Poliitilise võimu näivalt legaalseks ülevõtmiseks korraldati kehtivat põhiseadust rikkudes Riigivolikogu uue koosseisu valimised, mille eesmärk oli „tagada ühtse poliitilise meelsusega Riigivolikogu koosseis“. See ka saavutati.

14.–15. juulil 1940 toimunud Riigivolikogu valimiste järel võttis uus Riigivolikogu 21. juulil vastu deklaratsiooni riigivõimust Eestis ning kuulutas Eestis kehtivaks Nõukogude võimu ja Eesti nimetati Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks⁵³. See otsus oli riigiõiguslikult *ultra vires*⁵⁴ ja kehtiva põhiseaduse vastane.

22. juulil 1940 võttis Riigivolikogu, omamata selleks rahva volitust, nagu põhiseadus eeldanuks, vastu deklaratsiooni Eesti NSV astumisest Nõukogude Liitu. 6. augustil samal aastal vormistas NSV Liidu Ülemnõukogu Eesti inkorporeerimise NSV Liitu.

Kuna Eesti Vabariigi seni kehtinud riigiõiguslik kord kukutati ebaseaduslikult ja sõjalise vägivalla ähvardusel, siis kaotas Eesti Vabariik kehtivuse tegelikkuses, *de facto*, kuid eksisteeris edasi õiguslikult, *de jure*. Õiguslik järjepidevus ehk riigiõiguslik kontinuiteet sai Eesti (oma)riikluse ideoloogiliseks teljeks. Seda kanti, küll mõningate objektiivsete raskustega, läbi kogu okupatsioonide perioodi Eesti kodanikkonna ja eksiilvalitsuste kaudu ning riigiõiguslik järjepidevus sai aluseks Eesti iseseisvuse

⁵² Seejuures kinnitasid pooled lähtumist 2. veebruaril 1920 sõlmitud Tartu rahulepingust.

⁵³ RT 1940, 74, 733.

⁵⁴ Ld k 'väljaspool pädevust, võimu ületav'.

taastamisel 1990ndatel⁵⁵. Õiguslikku järjepidevust toetasid ka mõjukate lääneriikide, eelkõige USA mittetunnustamispoliitika ning Eesti Vabariigi välisesinduste töö osaline jätkumine. Õigusliku järjepidevuse kandmisel oli oluline osa emigratsioonis olnud eestlaskonnal.

25. augustil 1940 kinnitas ENSV Riigivolikogu Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi konstitutsiooni, mis oli loodud stalinliku NSV Liidu 1936. aasta konstitutsiooni eeskujul kiirkorras (19 päeva pärast NSVL-i vastuvõtmist!). NSV Liidu 1977. aasta konstitutsiooni alusel töötati välja liiduvabariikide, sh Eesti NSV konstitutsioonid ning 13. aprillil 1978 kinnitas Eesti NSV Ülemnõukogu ühehäälselt Eesti NSV teise ja viimase konstitutsiooni.

1941. aasta suvel puhkes sõjategevus seniste liitlaste Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel ning selle tulemusena järgnes Eestis Nõukogude okupatsioonile (1940–1941) Saksa okupatsioon (1941–1944). Saksa okupatsiooni aegne omavalitsus Hjalmar Mäe juhtimisel ei olnud sisuliselt autonoomne, vaid oli Saksa okupatsioonivõimu abiorgan.

Saksamaa taandumisel 1944. aastal tehti katse taastada Eesti omariiklus. Nende püüdluste koordineerimiseks loodi Eesti Vabariigi Rahvuskomitee, mille vahendusel anti rahvale teada, et Eestis toimunu oli alates 21. juunist 1940 põhiseaduse vastane ja õigustühine.

18. septembril 1944 nimetas peaminister Vabariigi Presidendi ülesannetes Jüri Uluots ametisse Vabariigi Valitsuse eesotsas

Otto Tiefiga. 22. septembril lahkus valitsus pealetungivate Nõukogude vägede eest pealinnast. Eksiili Rootsis õnnestus eri teid pidi jõuda presidendi kohusetäitjal Jüri Uluotsal, välisminister August Reil, kohtuminister Johannes Klesmentil. Rootsi jõudis ka riigisekretär Helmut Maandi. Nende kaudu kandus edasi Eesti riigi õiguslik järjepidevus. Rahvuskomitee, Tiefi valitsus ja järgnevad eksiilvalitsused olid reljeefseks näiteks Eesti omariikluse kestlusest ja taastamispuüdest.

Aastatel 1944–1991 oli Eesti uuesti annekteeritud ja okupeeritud ning inkorporeeritud NSV Liidu koosseisu.

Nõukogude Liidu ühiskondlik ja õiguskord oli Eestile okupeeriva võimu poolt peale sunnitud. Sel põhjusel ei esitata siinkohal võõrvõimu riigiõiguslikke akte.

⁵⁵ Oma 2. jaanuari 1990 kirjas kirjutas eksiilvalitsuse peaminister Heinrich Mark, et „Vabariigi Valitsus eksiilis /.../ hoiab alles Eesti Vabariigi juriidilist kontinuiteeti, et seda edasi anda eesti rahvale siis, kui see saab oma asju vabalt otsustada.“

Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Liidu liikmeks

Riiginõukogu otsustas eineda vastava paluaga K S S S Liidu liikmeks võtta ees

Riiginõukogu on otsustanud võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Nõukogude Liidu liikmeks...

... (Caption text describing the portrait)

... (Text describing the appointment process and the individual's background)

... (Continuation of the article text)

... (Continuation of the article text)

Miks tahab Eesti astuda Nõukogude Liitu

Et teha rahvas meid meiega ühendamiseks tahab Eesti astuda Nõukogude Liitu

Sotsialistlik Riik, kaasi põhlema sõnad

... (Text discussing the reasons for Estonia's desire to join the Soviet Union)

... (Text discussing the reasons for Estonia's desire to join the Soviet Union)

... (Text discussing the reasons for Estonia's desire to join the Soviet Union)

... (Text discussing the reasons for Estonia's desire to join the Soviet Union)

... (Text discussing the reasons for Estonia's desire to join the Soviet Union)

Rubla, hõbebr., ... (Text about the ruble and silver)

Üksiknumbr 6 saan

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

... (Text regarding the subscription or publication details)

Uhinemine N S S Liiduga loob Eestiile tõelise teisteistmuse ja muudab

... (Text discussing the political situation and the role of the Soviet Union)

... (Text discussing the political situation and the role of the Soviet Union)

... (Text discussing the political situation and the role of the Soviet Union)

Kuidas tehti liitumise otsus

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

... (Text detailing the process of the decision to join the Soviet Union)

Eesti sõjaväe ja punaarmee tervitus Riigivõlkkogule

... (Text regarding the military and the State Council)

... (Text regarding the military and the State Council)

... (Text regarding the military and the State Council)

Riigivolikogu II koosseisu I istungjärgu 7. koosolek. Punaarmee ja -laevastiku delegatsioon Riigikogus. Rahvusarhiiv. Foto: V. Termin

1941. aasta 14. juuni öösel alustasid küüditamist läbiviivad rühmad tegevust samaaegselt üle Eesti. Õhtul magama läinud pered aeti üles ning neile loeti ette määrus, mille alusel nad kuulutati kas arreteeritaks või kodumaalt välja saadetuks. Mingit kohtuotsust selleks polnud. Korterid ja hooned otsiti läbi. Kaasa lubati võtta kuni 100 kg asju. Foto: Rein Pae

III OSA

OMARIIKLUSE TAASTAMINE JA KEHTIV PÕHISEADUSLIK KORD

Nagu iseseisvuse loomine, oli ka selle taastamine järkjärguline ning poliitiliselt pingeline protsess. Omariikluse taastamise sammud tuli teha olusid ja võimalusi ning plahvatusohtlikku sisepoliitilist olukorda arvestades.

Ühiskondlikud olud omariikluse taastamisel olid ehk keerukamadki kui iseseisvuse loomise aegadel. Tuli leida koostöö ühiskonna eri rühmade, sh Välis-Eesti kodanikkonna vahel, organiseerida Eestis elavad sünnijärgsed Eesti kodanikud, arvestada Eestis viibivate võõrvägede ja julgeolekujõududega ning kohapealsete Kommunistliku Partei ja Nõukogude juhtidega. Arvestada tuli ka Eesti lähinaabrite ja ülejäänud maailma, eriti suurriikide reaktsioonide ja toetuse või vastuseisudega.

Sel põhjusel tuli riigiõiguslikke otsuseid teha sammhaaval ning see seletab osati, miks iseseisvust ettevalmistavate aktide arv on suurem ja need on vastuolulisemad kui riikluse loomise aegadel.

Poliitilised ja riigiõiguslikud otsused aastatel 1988–1992 sündisid teravas poliitilises pingeväljas, majanduslikus viletsuses ning okupeeriva riigi arvukate julgeolekujõudude kohaloleku tingimustes. Oma arusaamu ellu viia ja huvide eest seista püüdsid

nii rahvuslik õigusliku järjepidevuse liikumine, Nõukogude esindusorganid ning lisaks, nii otse kui ka varjatult, NSV Liidu keskvõim ja selle julgeolekujõud.

Aastaid 1988–1992 iseloomustasid ägedad poliitilised vaidlused ja vastasseisud, kus üks keskseid riigiõiguslikke küsimusi oli see, kas nimetada Eesti NSV ümber Eesti Vabariigiks ja seeläbi aktsepteerida Nõukogude perioodi kui legitiimset riiklust ja minna nn „kolmanda vabariigi“ teed. Teine vaatenurk oli taastada Eesti Vabariik annekteerimise ja okupeerimise õigusvastasuse ja riikluse *de jure* kestlikkuse ning Eesti kodanikkonna põhiselt õigusliku järjepidevuse alusel.

Üldistatult oli kolmanda vabariigi idee taga Rahvarinde liikumine, parandatud ja demokraatliku „inimnäolise“ sotsialismi pooldajad ja valdav osa Nõukogude võimuorganite esindajaid. Suuna esindajaid ajendas pragmaatiline arusaamine sellest, et nõukogulik sotsialism ja kommunistlik ideoloogia on majanduslikult ja ideoloogiliselt läbi kukkunud ning on sellisena saanud ohuks nii majanduslikule heaolule, rahvusele kui ka kultuurile. Laiema tausta sellelaadseks arusaamiseks andis Nõukogude Liidu uue põlvkonna juhi Mihhail Gorbatsšovi algatatud nõukogude sotsialismi reformimise ehk nn uutmise poliitika. Kokkuvõtvalt taotleti senise nõukogude sotsialistliku süsteemi uuendamist ja paremaks muutmist, mitte aga selle hülgamist.

Õigusliku järjepidevuse liikumine esindas tugevat rahvuslikku ja omariikluse aadet ning see rajanes riigi- ja rahvusvahelise õiguse tugeval alusel. Selle fundamentaalne lähtekoht oli arusaamine, et kui rahvas on end kord riigina määratlenud ja kehtestanud, siis ei pea ta seda tegema mitu korda. Lisaks toimus omariikluse kaotamine 1940. aastal kehtivat põhiseadust rikkudes, välissurve ja ähvarduse ning riigi sõjalise jõuga ülevõtmise teel.

Eesti-välistest teguritest rajas selleks teed Molotovi-Ribbentropi pakt 23. augustil 1939 ja selle salaprotokollid, mis jagasid Ida-Euroopa natsionaalsotsialistliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel mõjusfäärideks.

Õigusliku järjepidevuse suunda esindas kodanike komiteede liikumine ja Eesti Kongress, mis valiti Eesti kodanike poolt. Kongressile eelnes enneolematu omaalgatuslik massiliikumine Eesti kodanikkonna registreerimiseks ja organiseerimiseks. 24. veebruaril 1990 valis 557 613 registreeritud Eesti kodanikku Eesti Kongressi 499 liiget.

Tegelik (administratiivne) riigivõim murdeaegade Eestis oli Eesti NSV esindus- ja täitevorganite käes. Nende tegevus ja koosseis oli Kommunistliku Partei poolt suunatud ja julgeolekujõudude poolt järele valvatud. Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu valimised, mis toimusid 18. märtsil 1990, olid esimesed nõukogude aja valimised, mis olid enam-vähem vabad, ning neil osales 78,2% valimisõiguslikest Eesti elanikest⁵⁶.

Kokkuvõtvalt – mõlema tiiva esindusorganid moodustusid aega ja olusid arvestades rahva huve ja ootusi peegeldavalt ning enam-vähem demokraatlikult-legitiimselt.

⁵⁶ Valimistel osalesid lisaks õigusjärgsetele Eesti kodanikele ka teised Eesti elanikud, sh Nõukogude armee esindajad.

ESTO päevad Stockholmis. 1980. Rahvusarhiiv.

MRP-48. Miiting Hirvepargis. 1987. Rahvusrhiiv. Foto: E. Norman

OMARIIKLUSE TAASTAMISE EELKONSTITUTSIOONILISED AKTID

8. ENSV Ülemnõukogu 16. novembri 1988 deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest⁵⁷

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU DEKLARATSIOON EESTI NSV SUVERÄÄNSUSEST.

Eesti rahvas on Läänemere kallastel oma maad harinud ja kultuuri arendanud enam kui viis tuhat aastat. 1940. aastal sai rahvuslikult homogeenisest, suveräänsest Eesti Vabariigist Nõukogude Liidu koostisosa, seejuures nähti ette suveräänsusgarantiide säilimine ja rahvuse õitseng. Stalinismi- ja stagnatsioonaja sisepoliitika ignoreeris neid garantiisid ja seisukohti.

Selle tulemusena on Eestimaal kujunenud eestlastele kui põhirahvusele ebasoodus demograafiline situatsioon, looduskeskkond on paljudes vabariigi piirkondades katastroofiolukorras, majanduse jätkuv destabiliseerimine mõjub negatiivselt kogu vabariigi elanikkonna elatustasemele.

Eesti NSV Ülemnõukogu näeb raskest olukorrast vaid ühte väljapääsu: Eestimaal edasine areng peab toimuma suveräänsuse tingimustes. Eesti NSV suveräniteet tähendab, et talle kuulub tema kõrgeimate võimu-, valitsemis- ja kohtuorganite näol kõrgeim võim oma territooriumil. Eesti NSV suveräniteet on terviklik ja jagamatu. Selle kohaselt peaks vabariigi edasine staatus NSV Liidus olema määratud liidulepinguga.

Eesti NSV Ülemnõukogu ei ole nõus NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt arutusele pandud nende NSV Liidu konstitutsiooni muudatuste ja täiendustega, mis välistavad Eesti NSV konstitutsioonilise õiguse enesemääramisele. Toetudes rahvusvahelistele paktidele majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta 16. detsembrist 1966, mis on ratifitseeritud NSV Liidu poolt, ja teistele rahvusvahelise õiguse normidele, deklareerib Eesti NSV kõrgeim rahva võimu esindav organ, Eesti NSV Ülemnõukogu, oma seaduste ülimuslikkust Eesti NSV territooriumil.

Muudatused ja täiendused NSV Liidu konstitutsioonis jõustuvad edaspidi Eesti NSV territooriumil nende heakskiitmisel Eesti NSV Ülemnõukogu poolt ning vastavate muudatuste ja täienduste tegemisel Eesti NSV konstitutsioonis.

Eesti NSV Ülemnõukogu kutsub üles kõiki, kes on sidunud oma saatuse Eestimaaga, konsolideerima demokraatliku ja sotsialistliku Eesti ühiskonna ülesehitamiseks.

Suveräänsuse juriidiline ja faktiline realiseerimine tähendab ühtlasi seda, et Eestimaa rahvas ei nõustu tulevikus ühegi seadusega, mis oleks diskrimineeriv mistahes teise Eesti NSV-s elava rahvuse esindajaile.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees A. RÜÜTEL
Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär V. VAHT

Tallinn, 16. novembril 1988.

⁵⁷ Deklaratsioon avaldati Rahva Hääles. Kasutatud on ERR-i arhiivi dokumenti.

Balti kett Molotovi-Ribbentropi pakti 50. aastapäeval 23. augustil 1989.
Rahvusarhiiv. Foto: H. Leppikson

mõeldud kasutamiseks ning Nõukogude juhtkond oli sügavalt häiritud, kui mõiste „suveräänsus“ võeti kasutusele selle tegeliku sisu tähenduses. Pahameel järgnes vaatamata sellele, et deklaratsioonis välditi annekteerimise ja okupeerimise teemat.

26. novembril 1988 võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seadluse „16. novembril 1988 vastu võetud Eesti NSV seaduse „Muudatuste ja täienduste tegemise kohta Eesti NSV konstitutsioonis (põhiseaduses)“ ja Eesti NSV Ülemnõukogu deklaratsiooni „Eesti NSV suveräänsusest“ mittevastavuse kohta NSV Liidu konstitutsiooni ja NSV Liidu seadustega“.

Maanõukogu ja Ülemnõukogu staatuses oli ka märkimisväärseid erinevusi. Maanõukogu eelselt polnud Eesti riiki. Ülemnõukogu eelselt oli Eesti riik olemas, alguses tegelikkuses, hiljem faktiliselt okupeeritult ja *de jure* eksililis.

Ülemnõukogu oli õigusliku järjepidevuse seisukohalt riikluse kaotuse ja okupeerimise järgne võõrvõimu omavalitsusorgan. Kuna Nõukogude võim tervikuna, sh Eesti NSV Ülemnõukogu, oli formaalselt osaline omariikluse kaotuseni ja repressioonideni viinud süsteemis, oli õigustatud nii usaldamatus kui ka küsimus Ülemnõukogu legitiimsusest suveräänsuse ja omariikluse taastamises⁶⁰.

⁶⁰ Samas ei saa mööda vaadata Ülemnõukogu poolt aastatel 1990–1992 tehtud suuremahulisest organisatoorsest ja õiguslikust tööst omariiklusele üleminekuks. Ammendav loend sel perioodil vastu võetud deklaratsioonidest, otsustest ja seadustest on esitatud kogumikus „Dokumente, materjale ja meenutusi Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusest aastatel 1990–1992“ (Tartu, 2012).

Suveräänsusdeklaratsiooni aegsete poliitiliste olude ja deklaratsiooni juriidilise mõju kontekstis oli suveräänsusdeklaratsioon oma sisult eelkonstitutsiooniline akt. Deklaratsiooni ja pakutud (Nõukogude-aegse) põhiseaduse (konstitutsiooni) täienduste ja parandustega kuulutati Eesti NSV seadused ülimuslikuks NSV Liidu seaduste suhtes, integreeriti rahvusvaheline õigus Eesti õigussüsteemi, põhiseaduslikele õigustele ja vabadustele, sh eraomandile kehtestati kohtulik kaitse, Eesti territooriumil olevad varad, sh maavarad, kuulutati Eesti NSV omandiks ning seadustati kodanikualgatused, -liikumised ja -organisatsioonid.

Tähelepanuvääriv riigiõiguslik uuendus Eesti NSV konstitutsiooni oli selle §-s 2 pakutu: „... tagada kodanikele ja juriidilistele isikutele konstitutsiooniliste õiguste kohtulik kaitse“. Tegelikkuses jäi see küll realiseerimata, kuid peegeldas hästi ajastu püüdlusi. Põhimõte leidis hiljem kinnituse 1992. aasta põhiseaduse §-s 15.

Suveräänsusdeklaratsiooniga pakuti välja ka liidulepingut⁶¹ NSV Liidu keskvoimuga ning seda sammu on käsitatud ka kui vastse suveräänsuse vabatahtlikku loovutamist Nõukogude Liidule. Formaalselt ja tagantjärele vaadates on see vaade põhjendatud. Ei tohi aga kõrvale jätta 1988. aasta olusid ja võimalust räägeteks repressioonideks. Neid õnneks ei järgnenud, asi piirdus nn „seaduste sõjaga“, kuid see sai selgeks alles hiljem. Reaalsed sõjajõud Nõukogude armee näol lahkusid Eestist lõplikult alles 31. augustil 1994.

⁶¹ Liiduleping oli algselt akt, millega vormistati 1924. aasta detsembris Nõukogude Liidu loomine.

De facto võimu ehk Nõukogude võimu esindusorgani – Eesti NSV Ülemnõukogu – poliitilist valmisolekut liikuda põhiseadusliku riigivõimu taastamisele näitas Eesti NSV Ülemnõukogu otsus „Ajaloolis-õiguslikust hinnangust Eesti 1940. aastal toimunud sündmuste suhtes“ aasta hiljem ehk 12. novembril 1989⁶². Sama näitas ka Eesti NSV kõigi tasandite rahva- saadikute täiskogu 2. veebruari 1990 deklaratsioon Eesti riikliku iseseisvuse küsimusest.

9. Eesti Kongressi⁶³ 11. märtsi 1990 deklaratsioon seadusliku riigivõimu taastamisest Eesti Vabariigi maa-alal

Eesti Kongress, väljendades Eesti Vabariigi kodanikkonna kindlat tahtet, toetudes Eesti Vabariigi kui rahvusvaheliselt tunnustatud iseseisva ja sõltumatu riigi vägivaldse annekteerimise jätkuvalle mittetunnustamisele maailma demokraatlike riikide poolt ning lähtudes sellest, et Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahelised riigiõiguslikud suhted põhinevad endiselt 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingule, deklareerib:

- 17. juunil 1940. aastal alustas Nõukogude Liit sõjalise kallaletungi ähvardusel tänaseni kestvat agressiooni Eesti Vabariigi vastu ning okupeeris ja annekteeris Eesti Vabariigi, rikkudes sellega kehtivate lepingutega võetud kohustusi.
- Okupatsioonivõimu kontrolli all ebaseaduslikult valitud Riigivolikogu otsused Eesti Vabariigi põhiseadusliku korra muutmiseks, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi väljakuulutamiseks ja viimase astumisest NSV Liidu koosseisu on õigusvastased ja seega kehtetud.
- Eesti Vabariik on tänaseni NSV Liidu poolt okupeeritud ja annekteeritud riik, kus puudub seaduslik riigivõim. Eesti NSV võimuorganid on okupatsioonivõimu haldusasutused, kusjuures tegelik kõrgeim riigivõim Eestis kuulub okupeerivale riigile – NSV Liidule.

⁶² ENSV ÜVT 1989, 34, 519.

⁶³ Eesti Kongress oli Eesti Vabariigi õigusjärgsete kodanike esinduskogu, mis moodustati rahvaalgatuse alusel 24. veebruaril 1990 toimunud üleriigilistel valimistel. Eesti Kongressi dokumendid ei ole kantud Eesti Vabariigi ametlike dokumentide kogusse. Eesti Kongressi 11. märtsi 1990 deklaratsioon sisaldub väljaandes „Eesti Kongressi materjalid“ (1990).

- Iseseisev ja sõltumatu Eesti Vabariik tuleb taastada anneksiooni tühistamise, okupatsioonivägede väljaviimise ja kõrgeima riigivõimu üleandmise teel Eesti Vabariigi põhiseaduslikule rahvaesindusele.

Eesti Vabariigi taastamine peab põhinema Eesti Vabariigi kodakondsuse järjepidevusel ning kehtival Eesti Vabariigi Põhiseadusel.

- Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel tuleb taastada heanaaberlikud suhted võrdõiguslikkuse, huvide vastastikuse austamise ja mõlemale poolele kasuliku koostöö alusel, vastavalt Tartu Rahulepingu vaimule ning kirjatähele.

Tallinnas, 11. märtsil 1990

EESTI KONGRESS
Esimene istungjärk 11.-12. märts 1990. a.

KAVA

Esimene päev, 11. märts

PIDULIK AVAMINE

11.00 Eesti Vabariigi hümn
E. Võrk "Lipulaul"
Avapalvus - õpetaja J. Kiivit
R. Tobias. "Sanctus" oratooriumist "Joonase lähetamine". Dirigent P. Lilje

ESIMENE ISTUNG

11.30 Avakõne - T. Kelam
11.45 Kongressi juhatajate valimine
11.50 Kongressi tööorganite moodustamine ja päevakava kinnitamine
12.10 "Eesti Kongressi statuudi ja kodukorra" vastuvõtmine
12.20 "Deklaratsioon Eesti Kongressi volitustest ja õiguspädevusest"
"Eesti Kongressi deklaratsioon seadusliku riigivõimu taastamisest Eesti Vabariigi maa-alal"
ettekanne - T. Velliste
sõnavõttud
13.00 Tervitused
13.20 Deklaratsioonide vastuvõtmine
13.30 "Eesti Kongressi pöördumine NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi poole"
ettekanded - E. Savisaar ja R. Tamme
sõnavõttud
14.00 Tervitused
14.30 LÜUNA ("Olümpia" hotelli restoranis)

TEINE ISTUNG

16.30 Pöördumise vastuvõtmine
16.40 Mandaatkomisjoni aruanne
16.50 "Eesti Kongressi Memorandum" ✓
ettekanne - T. Parmin
sõnavõttud
17.10 Eesti Kongressi pöördumine ÜRO poole
ettekanne - M. Laar
sõnavõttud
17.30 "Läkitus Eesti Vabariigi Peakonsulaadile"
ettekanne - V. Rumessen
sõnavõttud

Eesti Kongressi I istungjärku kava 11.-12. märtsil 1990.
Võrumaa Muuseum.

Vaade Estonia kontserdisaali, kus toimub Eesti Kongress. Laval presiidium, kõneleja puldis, osavõtjad saalis. Tallinna Linnamuuseum. Foto: H. Leppikson

Eesti Kodanike Peakomitee valimiskoosolek. Kõneleb Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimees Trivimi Velliste. Rahvusarhiiv. Foto: T. Volmer

KOMMENTAAR

Omariikluse taastamine Eestis toimus suhteliselt ainulaadsel viisil – Nõukogude ehk tegelikku riigi (administratiivset) võimu esindava Ülemnõukogu ning õiguspärase, Eesti kodanikkonda esindava Eesti Kongressi ja Eesti Komitee ning eksiilvalitsuse koostöös. Eesti Kongressi töös osalesid ka edumeelsed ENSV tegelased ja Rahvarinde liidrid. Omas ajas olid need kaks liikumist – s.o kodanike komiteed ja ENSV uuendusmeelsed – selgelt konstitutsioonilised jõud.

Nagu Eesti Kongress selgelt esile tõi, rajanes Eesti Komitee ja kodanike komiteede liikumine oma püüdlustes ja ideelises baasis Eesti Vabariigi ja selle kodanikkonna riigiõiguslikul järjepidevusel ning Nõukogude korra ja selle sammude ebaseaduslikkusele ja kehtetusel algusest peale (*ex tunc*⁶⁴). Taotleti anneksiooni tühistamist, okupatsioonivägede väljaviimist ja võimu üleandmist põhiseaduslikule rahvaesindusele. Tehti otseviide Tartu rahule kui Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhete alusele.

Nõukogude korra ebaseaduslikkus algusest peale tähendas muu hulgas ka seda, et riigiõiguslikult (formaalselt) ning loogiliselt õigustatult peeti kehtivaks 1938. aasta põhiseadust. Seni kehtiva põhiseaduse järgset riigivõimu kandev eksiilvalitsus nägi oma funktsiooni hoida alles Eesti Vabariigi kontinuiteeti, et anda see üle Eesti rahvale siis, kui rahvas saab oma asju vabalt otsustada.

Tol ajaperioodil Eesti territooriumi ja rahva üle tegelikku administratiivset võimu omav Eesti NSV Ülemnõukogu ja ühiskonda kontrolliva Kommunistliku Partei edumeelsem osa tajus Nõukogude Liidu allakäiku ja oli valmis muudatusteks ning otsis teid olukorra parandamiseks või ka oma kontrolli alla saamiseks.

Vabanemisliikumise osapoolte vahel oli nii isikulisi kui ka ideelisi vastuolusid ja pingeid. Samas oli ka selgelt tajutav ühine vastutus ja soov kasutada võimalust ning väljuda riigiõiguslikust määramatusest. Õigusliku järjepidevuse liikumine avaldas tugevat ideelist survet, nõukogude tagapõhjaga liikumine aga organisatsioonilis-korraldavat tuge ühise eesmärgi saavutamiseks. Mõlema tiiva lähenemist kinnitas Eesti Komitee initsiatiivil tehtud Eesti NSV Ülemnõukogu 30. märtsi 1990 deklaratsioon Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst⁶⁵. See oli kahe konstitutsioonilise jõu selge koostegutsemise otsus ühise eesmärgi nimel.

⁶⁴ Ld k 'tagasiulatuvalt, algusest peale'.

⁶⁵ ENSV ÜVT 1990, 12, 179.

10. Eesti NSV Ülemnõukogu 30. märtsi 1990* otsus Eesti riiklikust staatusest⁶⁶

Eesti NSV Ülemnõukogu kinnitab, et Eesti Vabariigi okupeerimine NSV Liidu poolt 17. juunil 1940. a. ei ole katkestanud Eesti Vabariigi olemasolu de jure. Eesti Vabariigi territoorium on okupeeritud tänaseni.

Eesti NSV Ülemnõukogu, arvestades eesti rahva selgesti väljendatud tahet Eesti Vabariigi iseseisvuse ja seadusliku riigivõimu taastamiseks tunnistas Eestis NSV Liidu riigivõimu ebaseaduslikkust selle kehtestamise momendist alates ja kuulutab välja Eesti Vabariigi taastamise (*restitutio ad integrum*); kuulutab välja üleminekuperioodi, mis lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamisega. Üleminekuperioodiks töötab Eesti NSV Ülemnõukogu välja valitsemise ajutise korra koos õiguslike garantiidega kõigile elanikele, rahvusest sõltumata.

Käesolev otsus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL
Tallinn, 30. märtsil 1990.

* Originaalis on akti vastuvõtmise kuupäevaks märgitud 29. märts. Ilmselt on tegu tehnilise veaga ja edaspidi on akti vastuvõtja ehk Ülemnõukogu ise viidanud sellele kui 30. märtsi aktile ning nii on see ka laiemasse levikusse kinnistunud.

⁶⁶ ENSV ÜVT 1990, 12, 180.

KOMMENTAAR

30. märtsil 1990 tunnistas Eesti NSV elanike esinduskogu ja tegelikku riigivõimu omav Eesti NSV Ülemnõukogu selgelt ja üheselt mõistetavalt Eesti kestvate okupeeritust, NSV Liidu riigivõimu ebaseaduslikkust ja omariikluse *de jure* jätkuvust.

Nõukogude süsteemil ja selle esinduskogul võttis ligi poolteist aastat poliitilist küpsemist suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmisest 16. novembril 1988, et jõuda järeldusteni, mille esitas Eesti Kongress 11. märtsil 1990. See aga ei vähenda otsustuse riigiõiguslikku kaalukust, sest ilma selleta oleks iseseisvuse taastamine olnud raskendatud, kui mitte võimatu.

Olgu rõhutatud, et Ülemnõukogu oli vahetult enne otsuse vastuvõtmist (18. märtsil 1990) ümber valitud, kusjuures uude koosseisu pääses ka Eesti Kongressi saadikuid, muinsuskaitse liikumise eestvedajaid jt Eesti Vabariigi taastamise eest seisvaid inimesi.

Otsusega võeti suund Eesti riikluse taastamisele täies mahus (ld k *restitutio ad integrum*) ning kuulutati välja üleminekuperiood Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamiseks. Ettepaneku Ülemnõukogule Eesti Vabariigi taastamiseks tegi Eesti Komitee 28. märtsil 1990. Riigiõiguslikult ei olnud see otsus veel iseseisvuse väljakuulutamise, vaid iseseisvuse taastamise kavatsuse üheselt mõistetav väljakuulutamine.

11. Eesti NSV Ülemnõukogu 8. mai 1990 seadus Eesti sümboolikast⁶⁷

Eesti NSV Ülemnõukogu, lähtudes eesmärgist taastada iseseisev Eesti riik ja juhindudes Eesti NSV Ülemnõukogu 1990. aasta 30. märtsi otsusest „Eesti riiklikust staatusest“ otsustab:

1. Tunnistada kehtetuks nimetus „Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik“ ja võtta kasutusele ametliku nimetusena „Eesti Vabariik“.
2. Lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümn kasutamine riiklike sümbolitena.
3. Rakendada Eesti Vabariigi 1938. a. põhiseaduse järgmised paragrahvid:
  - § 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.
  - § 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.
  - § 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtima pandud seadused. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena. Keegi ei või end vabandada seaduse mitteteadmiselega.
  - § 5. Eesti riigikeeleks on eesti keel.
  - § 6. Eesti riigivärvideks on sinine, must ja valge. Riigilipu ja riigivapi kuju määrab seadus.
4. Üleminekuperioodil on lubatud kasutada ka Eesti NSV vapiga pitsateid ja planke.
5. Käesolev seadus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL
Tallinn, 8. mail 1990.

KOMMENTAAR

Seadusega astuti üleminekuaja esimesed praktilised riigiõiguslikud sammud põhiseadusliku korra taastamiseks. Aktiga reguleeriti rohkem, kui selle nimetus viitab. Lisaks sümboolika muutmisele – õigemini taastamisele – jõustati ka Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse esimesed paragrahvid.

Seadusega öeldakse lahti seni kasutusel olnud Nõukogude-aegsetest riiklikest sümbolitest, nagu vapp, lipp ja hümn.

Riigiõiguslikult küsitav on Eesti NSV Ülemnõukogu poolt Eesti NSV ümbernimetamine Eesti Vabariigiks. Õigusjärgne Eesti Vabariik *de jure* eksisteeris eksiilis ning polnud oma pädevust põhiseadusjärgsele riigivõimule (veel) üle andnud. Ka oli Ülemnõukogu oma varasemates otsustes tunnustanud õigusliku järjepidevuse printsiipi.

Samavõrd on riigiõiguslikult küsitav ENSV Ülemnõukogu poolt Eesti Vabariigi põhiseaduse §-de 1, 2, 4, 5 ja 6 jõustamine⁶⁸.

Seadusega millegi rakendamine on õigusliku jõu andmine. ENSV Ülemnõukogul sellekohane riigiõiguslik pädevus ja legitiimsus puudus. Otsus lõi tarbetu segaduse ka Ülemnõukogu enda poolt juba varem, s.o 30. märtsil 1990 heaks kiidetud õigusliku järjepidevuse doktriini.

⁶⁷ EV ÜVT 1990, 14, 239.

⁶⁸ Seaduse p 3 kasutab küll sõna *rakendada*. Rakendamine on *kasutusele võtmine*. Sel viisil püüti ilmselt vältida sõna *jõustamine*, mis oluks riigiõiguslikult ebakorrekne.

Kas selle taga oli varjatud soov „kanaliseerida protsessid struktuuridesse“⁶⁹ või siiras, kuid riigiõiguslikult küsitav tahe taastada Eesti omariiklus, dogmaatiline diletantlus segatud populismiga või lihtsalt kiirustamisest tekkinud järelemõtlematus, pole selge ja see ei ole tagantjärele ka tähtis.

Seadust tuleb hinnata kui toonastes oludes ja ajas suurt sümboolset tähendust ja avalikku mõju omava ning rahvast omariiklusele mobiliseerivat akti.

12. Eesti Vabariigi 16. mai 1990 seadus Eesti valitsemise ajutise korra alustest⁷⁰

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu, toetudes 30. märtsi 1990. aasta otsusele „Eesti riiklikust staatusest“ otsustab:

1. Lõpetada Eesti Vabariigi riigivõimu-, valitsemis-, kohtu- ja prokuratuuriorganite allutatus NSV Liidu vastavatele organitele ja lahutada nad NSV Liidu vastavast süsteemist.
2. Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhted rajada Eesti Vabariigi ja Vene NFSV vahel 2. veebruaril 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingu kehtivusele.
3. Üleminekuajal teostavad Eestis kõrgemat seadusandlikku võimu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja täitev-korraldavat võimu Eesti Vabariigi Valitsus. Omavalitsusüksuste võimuorganiteks on vastavad volikogud. Eesti Vabariigi Ülemnõukogul on õigus kehtestada vajaduse korral vabariigis eriolukord.
4. Kõik seni Eesti territooriumil toimivad normatiivaktid kehtivad kuni Eesti Vabariigi Ülemnõukogu või Eesti Vabariigi Valitsus neid ei tühistata, ei muuda või kui nad ei ole vastuolus käesoleva seadusega või järgnevate Eesti Vabariigi normatiivaktidega.
5. Õigusemõistmist Eestis teostavad NSV Liidu kohtuvõimust lahutatud ja sõltumatud Eesti kohtud, kes juhivad õigusemõistmist käesoleva seaduse 4. paragrahvist. Eesti kohtute poolt süüdimõistetud Eesti alalised elanikud kannavad karistust üksnes Eesti Vabariigi territooriumil.
6. Majandusvaidlusi ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel lahendab Eesti Vabariigi Riiklik Arbitraaž.

⁶⁹ Väljend viitab mõne omaaegse võimulolija püüdele suunata kontrolli alt väljunud poliitilised protsessid ametlikesse partei ja Nõukogude organite poolt loodud või toetatud liikumistesse, nagu töökollektiivid, ametiühingud, Rahvarinne jmt.

⁷⁰ EV ÜVT 1990, 15, 247.

7. Eesti Vabariigi prokuröri kinnitab ametisse Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Ülemnõukogu esimehe ettepanekul.

Maakondade ja linnade prokurörid nimetab ametisse Eesti Vabariigi prokurör ja kinnitab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu.

8. Eesti Vabariik tagab Eesti Vabariigi kõigi elanike rahvusvahelistest üldtunnustatud normidest tulenevad sotsiaalsed, majanduslikud ja kultuurialased õigused ja poliitilised vabadused. Eesti Vabariigi elanike poliitilised õigused ja vabadused määratakse eraldi aktiga kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega.

NSV Liidu sõjaväelaste ja nende perekonnaliikmete seisund Eestis määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liiduga sõlmitavate kokkulepetega.

Eestist ümber asuda soovivate NSV Liidu kodanike ümberasumise tagatised määratakse Eesti Vabariigi ja NSV Liidu või vastava liiduvabariigiga või iseseisva riigiga sõlmitavate kokkulepetega.

9. Eesti Vabariik tagab kõigile elanikele usuvabaduse, sealjuures vabaduse tunnistada oma usku, saada ja anda usuõpetust, kuuluda kirikusse või usuorganisatsiooni ja täita selle tavasid.

10. Kõik Eesti Vabariigis tegutsevad riigiorganid, ettevõtted, asutused, organisatsioonid ning üksikisikud on kohustatud täitma Eestis käesoleva seaduse alusel kehtivaid seadusi ja teisi normatiivakte.

11. Käesolev seadus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL
Tallinn, 16. mail 1990.

KOMMENTAAR

Kuigi seadus seda sõnaselgelt ei postuleerinud, lõpetas see sisuliselt Eesti NSV riigiõigusliku korra ja 1978. aasta konstitutsiooni kehtivuse, sest nägi ette uue võimustruktuuri loomise.

Samal kuupäeval, s.o 16. mail 1990 võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu ka otsuse „Eesti NSV Ülemnõukogu tegevusprogrammist üleminekuperioodil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseni ja valitsemise ajutisest korrast“⁷¹.

Nii seadusest kui ka Ülemnõukogu otsusest nähtub selge ja otsene soov eraldada Nõukogude Liidust ning selle ühiskondlikust ja õiguskorrast. Pärast 30. märtsi 1990 otsust Eesti Vabariigi taastamisest (*restitutio ad integrum*) polnuks muu lähenemine olnud enam ka mõeldav. Küsida võib, miks oli sama kuupäevaga vaja kahte eraldi, kuid kattuva sisuga akti ehk seadust ja otsust. Ilmselt seletub see sündmuste kiiruse, vähese koordineerimise ja olude pingelisusega.

Seaduses ei mainita Eesti Kongressi ja koostööd sellega. Seda tehakse otsuse alapunktis VI („Eesti Vabariigi Ülemnõukogu suhted Eesti Kongressiga“), kus sedastatakse, et üleminekuperioodil tegutsevad nii Eesti Vabariigi Ülemnõukogu kui ka Eesti Kongress iseseisvate esinduskogudena.

⁷¹ Otsust ei ole selle korraldusliku iseloomu tõttu eelkonstitutsiooniliseks aktiks peetud ja siinkohal seda ei esitata.

Sellega tunnistas formaalselt okupatsiooniorgan Ülemnõukogu Eesti Kongressi kui õigusjärgsete Eesti kodanike esindus- ja võimuorganit. Riiklusega seotud põhiküsimustes (riiklik staatus, riikidevahelised suhted, põhiseadus, kodakondsus) peab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vajalikuks Eesti Vabariigi *de facto* taastamise nimel kooskõlastatud tegevust Eesti Kongressi ja tema poolt moodustatud Eesti Komiteega.

See on selgesõnaline ja oluline riigiõiguslik tunnustus kahe esinduskogu üheaegsest olemasolust ja võrdväärsest rollist Eesti omariikluse taastamisel. Eel- osundatud põhimõtet tunnustati ja arvestati edaspidi Põhiseaduse Assamblee loomisel ja selle töötamisel.

Eesti NSV Ülemnõukogu saadikutele mandaatide kätteandmine. Mandaadi saab EKP Keskkomitee esimene sekretär Vaino Väljas. 28. märtsil 1990. Rahvusarhiiv. Foto: E.Tarkpea

Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu I istungjärg 1990. aasta märtsis.
Rahvusarhiiv. Foto: E. Norman, E. Tarkpea

Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisu I istungjärg. Ülemnõukogu juhatus. Vasakult: Viktor Andrejev, Ülo Nugis, Marju Lauristin. Rahvusarhiiv. Foto: E. Norman

13. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 20. augusti 1991 otsus Eesti riiklikust iseseisvusest⁷²

Lähtudes Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina,

toetudes 1991. aasta 3. märtsi rahvahääletusel Eesti elanikkonna selgesti väljendatud tahteavaldusele taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus,

arvestades 1990. aasta 30. märtsi Eesti NSV Ülemnõukogu otsust «Eesti riiklikust staatusest» ja Eesti NSV Ülemnõukogu deklaratsiooni «Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst», võttes arvesse, et NSV Liidus toimunud riigipööre seab tõsisesse ohtu Eestis toimuvad demokraatlikud protsessid ning on teinud võimatuks Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse taastamise NSV Liiduga kahepoolsete läbirääkimiste teel

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

1. Kinnitada Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust ja taotleda Eesti Vabariigi diplomaatiliste suhete taastamist.
2. Eesti Vabariigi põhiseaduse väljatöötamiseks ning rahvahääletusele esitamiseks moodustada Põhiseaduslik Assamblee, mille koosseis kujundatakse delegeerimise teel Eesti Vabariigi kõrgeima seadusandliku riigivõimuorgani Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ning Eesti Vabariigi kodanikkonna esinduskogu Eesti Kongressi poolt.
3. Viia läbi Eesti Vabariigi uue põhiseaduse järgi Eesti Vabariigi parlamendivalimised 1992. aasta jooksul.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL
Tallinn, 20. augustil 1991.

⁷² RT 1991, 25, 312.

KOMMENTAAR

Eesti omariikluse taastamine toimus veel Nõukogude Liidu osaks olemise ajal.

Laguneval Nõukogude Liidul oli endiselt suur administratiivne ja sõjaline jõud, et režiimivastased väljaastumised vägivallaga maha suruda. Seda oli tehtud varem, sh „välisriikides“, nagu 1956. aastal Ungaris ja 1968. aastal Tšehhoslovakkias. Eesti vabadusliikumises tuli seda võimalust alati arvestada.

Kuigi Nõukogude Liidu allakäik ja lagunemine oli tuntav ja nähtav pikemat aega, avas võimaluse Nõukogude Liit ise Moskvas toimunud (sõjalise) riigipöörde ehk nn augustiputšiga ja selle järel tekkinud võimuvaakumiga⁷³. Nagu impeeriumite lagunemisel omariikluse tekkeaegadelgi, kasutati võimalus 20. augustil 1991 ära.

Nõukogude tagapõhjaga jõududele andis legitimatsiooni Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisele 3. märtsil 1991 korraldatud referendum, kus küsimusele „Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse taastamist“ vastas jaatavalt 737 964 ehk 77,8% vastanuist⁷⁴. See oli selge rahva ehk konstitutsioonilise jõu enamuse tahe.

⁷³ Võimuvaakum (ld k *interregnum* 'võimude vahepeal') on olukord, kus endine võim on kaotanud efektiivse kontrolli ning uus võim ei ole seda veel üle võtnud ega kehtestanud. Eesti rahvas ja tema liidrid on seda olukorda edukalt kasutanud kahel korral.

⁷⁴ Referendumil oli õigus osaleda Eesti alalistel elanikel, sh mitteõigusjärgsetel (NSVL) kodanikel. NSV Liidu relvajõudude tegevteenistujatel seda õigust ei olnud.

Kuivõrd Eesti NSV viimase Ülemnõukogu valimisi võis pidada enam-vähem vabadeks valimisteks, siis oli tegelikku võimu omava nõukogude tagapõhjaga Eesti elanikke esindava tiiva esinduskogu ehk Ülemnõukogu legitiimsus valdavalt olemas.

Tagantjärele näib riigiõiguslikult problemaatiline Ülemnõukogu otsuse resolutiivosa esimese punkti alguse otsustus „kinnitada Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust“. Võib küsida, kas õigusliku järjepidevuse ja 1938. aasta põhiseaduse kehtivuse olukorras oli Ülemnõukogu pädev „kinnitama“ Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust. Ilmselt tuleb seda mõista kui Ülemnõukogu otsustavuse ülekinnitamist.

Sisuliselt oli poliitilise taseme otsus riikluse täiemahuliseks taastamiseks *restitutio ad integrum* tehtud juba varem, 30. märtsil 1990 ja ülekinnitamisel oli pigem poliitilise deklaratsiooni kui riigiõiguslik tähendus. 20. augustil 1991 kuulutati ettevalmistatud iseseisvus välja. Tollast sõnastust ja riigiõiguslikku loogikat tuleb hinnata varem tehtud otsustuste ja sise-poliitiliste hetkeolude kontekstis. Ajalooliselt ja ka riigiõiguslikult tähtis on see, et tehtud otsustus andis rahva poolt oodatud ja soovitud tulemust.

Otsusega kaasnes veel mitu asja juurde kuuluvat olulist riigiõiguslikku otsustust, nagu

- taasiseseisvumisele rahvusvahelise tunnustuse ja diplomaatiliste suhete taastamise taotlemine⁷⁵,

- uue põhiseaduse väljatöötamiseks kahe tiiva ehk Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi esinduskogude põhjal Põhiseaduse Assamblee loomine,
- uue põhiseaduse kehtestamiseks rahvahääletuse korraldamine,
- uue põhiseadusliku parlamendi (Riigikogu) valimiste korraldamine.

Iseseisvuse taastamisel kahe olulise rahvaliidumise senise koostöö otsustavale realiseerimisele avas tee Põhiseaduse Assamblee moodustamine, kokkutulemine ja töö. Rahvusvahelise tunnustuse tagas riigiõiguslikult korrektne ja rahumeelne riikluse taastamise käik.

⁷⁵ 22.08.1991 tunnustas (esimese riigina) Eesti Vabariiki Islandi Vabariik; 24.08.1991 Vene NFSV; 27.08.1991 võttis Euroopa Ühendus vastu deklaratsiooni, milles „tervitati Balti riikide iseseisvuse ja sõltumatuse,

mille nad kaotasid 1940. aastal, taastamist“. 6.09.1991 tunnustas Eesti Vabariiki NSV Liidu Riiginõukogu. 17.09.1991 võeti Eesti Vabariik vastu ÜRO-sse.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu istungjärg Toompeal 20.–21. augustil 1991.
Rahvusarhiiv. Foto: T. Veermäe

Põhiseaduse Assamblee I istung. Assamblee juhatus.
Paremalt: Ülo Uluots, Tõnu Anton, Lauri Vahtre. 13. septembril 1991.
Rahvusarhiiv. Foto: T. Veermäe

Põhiseaduse Assamblee alustas tööd Toompeal 13. septembril 1991.
Rahvusarhiiv. Foto: T. Veermäe

Rühm Põhiseaduse Assamblee liikmeid Toompeal 1992. aasta juulis.
Rahvusarhiiv. Foto: T. Veermäe

Rahvahääletus kastide juures Tallinnas 28. juunil 1992.
Rahvusarhiiv. Foto: A. Truuväärt

Eesti Vabariigi põhiseaduse rahvahääletus. Ajateenijad hääletamas.
Eesti Rahva Muuseum. Foto: J. Eelmets

Põhiseaduse rahvahääletuse Tallinna pressikeskuses.
Vasakult: Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel, ajakirjanik Tarmu Tammerk,
Eesti Vabariigi valimiskomisjoni esimees Eerik-Juhan Truuväli.
28. juunil 1992. Rahvusarhiiv. Foto: T. Veermäe

PÕHISEADUS

14. Eesti Vabariigi 1992. aasta põhiseadus⁷⁶

Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24. veebruaril, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade – võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõustunud põhiseaduse § 1 alusel 1992. aasta 28. juuni rahvahääletusel vastu järgmise põhiseaduse.

I. peatükk

ÜLDSÄTTED

§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ning võõrandamatu.

§ 2. Eesti riigi maa-ala, territoriaalveed ja õhuruum on lahutamatu ja jagamatu tervik.

⁷⁶ Esitatud on põhiseaduse kehtiv tekst. Vastu võetud 28.06.1992, RT 1992, 26, 349. Jõustus 03.07.1992. Tekst vastab 28.05.1992 rahvahääletusele pandud ja ajalehes Rahva Hääli avaldatud Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu tekstile. Kehtivat põhiseadust on muudetud viiel korral. Esimese muudatusega 2003. aastal pikendati kohalike omavalitsuste volikogude valimisperiood kolmelt aastalt neljale aastale. Teine muudatus tehti 2004. aastal rahvahääletusega Euroopa Liiduga ühinemise kohta (Eesti Vabariik ühines Euroopa Liiduga 01.05.2004). Kolmanda muudatusega 2007. aastal täiendati põhiseaduse preambulit eesti keele läbi aegade säilitamise kohustusega. Neljas muudatus 2011. aastal korrigeeris riigikaitset ja selle korraldust. Viienda muudatusega 2015. aastal alandati valimisiga kohalike esinduskogude valimisel 16 eluaastale.

Eesti on riiklikult korralduselt ühtne riik, mille territooriumi haldusjaotuse sätestab seadus.

§ 3. Riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa.

Seadused avaldatakse ettenähtud korras. Täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused.

§ 4. Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel.

§ 5. Eesti loodusvarad ja loodusressursid on rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult.

§ 6. Eesti riigikeel on eesti keel.

§ 7. Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge. Riigilipu ja riigivapi kuju sätestab seadus.

II. peatükk

PÕHIÕIGUSED, VABADUSED JA KOHUSTUSED

§ 8. Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt.

Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

§ 9. Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

§ 10. Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

§ 11. Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust.

§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

§ 13. Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides.

Seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest.

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbi vaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toiminguga põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toiminguga, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

§ 16. Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta.

§ 17. Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

§ 18. Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väarikust alandavalt kohelda ega karistada.

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele.

§ 19. Igaühel on õigus vabale eneseteostusele.

Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

§ 20. Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusel.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratudaresti täitmiseks;
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumise vältimiseks;

- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kellelki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

§ 25. Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 26. Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusse. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

§ 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all.

Abikaasad on võrdõiguslikud.

Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse.

Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

§ 28. Igaühel on õigus tervise kaitsele.

Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõime- tuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja koda- kondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoole- kannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja koha- like omavalitsuste erilise hoole all.

§ 29. Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elu- kutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestami- sel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetu.

Riik korraldab kutseõpet ja abistab tööotsijaid töö leidmisel.

Töötingimused on riigi kontrolli all.

Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulu- mine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühinged ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasuta- mise tingimused ja korra sätestab seadus.

Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

§ 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundus- ühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

§ 31. Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koon- duda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seadu- ses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõus- olekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.

Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda

liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik.

Pärimisõigus on tagatud.

§ 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 34. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaal- asja menetluse tagamiseks.

§ 35. Igaühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

§ 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast.

Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus.

Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

§ 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppe- maksuta.

Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

§ 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad.

Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud pii- res autonoomsed.

§ 39. Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

§ 40. Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus.

Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigi- kirikut ei ole.

Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, ava- likult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

§ 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veen- dumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.

Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

§ 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

§ 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.

Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au

ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

Tsensusuri ei ole.

§ 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

§ 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

§ 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.

Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

§ 49. Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

§ 50. Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuurautonoomia seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

§ 51. Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid.

Paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalike omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles.

§ 52. Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel on eesti keel.

Paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamiskeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt.

Võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

§ 53. Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Hüvitamise korra sätestab seadus.

§ 54. Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

§ 55. Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

III. peatükk RAHVAS

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu: 1) Riigikogu valimisega; 2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnistanud teovõimetuks.

§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

IV. peatükk RIIGIKOGU

§ 59. Seadusandlik võim kuulub Riigikogule.

§ 60. Riigikogul on sada üks liiget. Riigikogu liikmed valitakse vabadel valimistel proportsionaalsuse põhimõtte alusel. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.

Riigikogusse võib kandideerida iga vähemalt kahekümne ühe aastane hääleõiguslik Eesti kodanik.

Riigikogu korralised valimised toimuvad märtsikuu esimesel pühapäeval neljandal aastal, mis järgneb Riigikogu eelmiste valimiste aastale.

Riigikogu erakorralised valimised toimuvad põhiseaduse §-des 89, 97, 105 ja 119 ettenähtud juhtudel varemalt kakskümmend ja hiljemalt nelikümmend päeva pärast valimiste väljakuulutamist.

Riigikogu valimise korra sätestab Riigikogu valimise seadus.

§ 61. Riigikogu liikmete volitused algavad valimistulemuste väljakuulutamise päevast. Samast päevast lõpevad Riigikogu eelmise koosseisu liikmete volitused.

Riigikogu liige annab enne oma kohustuste täitmisele asumist ametivande jääda ustavaks Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale.

§ 62. Riigikogu liige ei ole seotud mandaadiga ega kanna õiguslikku vastutust hääletamise ja poliitiliste avalduste eest Riigikogus või selle organites.

§ 63. Riigikogu liige ei tohi olla üheski muus riigiametis.

Riigikogu liige on oma volituste ajaks vabastatud kaitseväeteenistuse kohustusest.

§ 64. Riigikogu liikme volitused peatuvad tema nimetamisel Vabariigi Valitsuse liikmeks ja taastuvad tema vabastamisel valitsuse liikme kohustustest.

Riigikogu liikme volitused lõpevad enne tähtaega:

- 1) tema asumisega mõnda teise riigiametisse;
- 2) teda süüdi mõistva kohtuotsuse jõustumisel;
- 3) tema tagasiastumisega seaduses sätestatud korras;
- 4) kui Riigikohus on otsustanud, et ta on kestvalt võimetu oma ülesandeid täitma;
- 5) tema surma korral.

Riigikogu liikme volituste peatumisel või ennetähtaegsel lõppemisel astub seaduses sätestatud korras tema asemele asendusliige. Asendusliikmel on kõik Riigikogu liikme õigused ja kohustused.

Riigikogu liikme volituste taastumisel lõpevad asendusliikme volitused.

§ 65. Riigikogu:

- 1) võtab vastu seadusi ja otsuseid;
- 2) otsustab rahvahääletuse korraldamise;
- 3) valib Vabariigi Presidendi vastavalt põhiseaduse §-le 79;
- 4) ratifitseerib ja denonsseerib välislepinguid vastavalt põhiseaduse §-le 121;
- 5) annab peaministrikandidaadile volitused Vabariigi Valitsuse moodustamiseks;
- 6) võtab vastu riigieelarve ja kinnitab selle täitmise aruande;
- 7) nimetab Vabariigi Presidendi ettepanekul ametisse Riigikohtu esimehe, Eesti Panga nõukogu esimehe, riigikontrolöri ja õiguskantsleri;
- 8) nimetab Riigikohtu esimehe ettepanekul ametisse Riigikohtu liikmed;
- 9) nimetab Eesti Panga nõukogu liikmed;
- 10) otsustab Vabariigi Valitsuse ettepanekul riigilaenu tegemise ja riigile muude varaliste kohustuste võtmise;
- 11) esineb avalduste ja deklaratsioonidega ning pöördumistega Eesti rahva, teiste riikide ning rahvusvaheliste organisatsioonide poole;
- 12) kehtestab riiklikud autasud, sõjaväelised ja diplomaatilised auastmed;
- 13) otsustab umbusalduse avaldamise Vabariigi Valitsusele, peaministrile või ministrile;
- 14) kuulutab riigis välja erakorralise seisukorra vastavalt põhiseaduse §-le 129;
- 15) kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni;
- 16) lahendab muid riigielu küsimusi, mis ei ole põhiseadusega antud Vabariigi Presidendi, Vabariigi

Valitsuse, teiste riigorganite või kohalike omavalitsuste otsustada.

§ 66. Riigikogu uue koosseisu esimene istung toimub kümne päeva jooksul arvates Riigikogu valimise tulemuste väljakuulutamist. Esimeseks istungiks kutsub Riigikogu kokku Vabariigi President.

§ 67. Riigikogu korralised istungjärgud toimuvad jaanuarikuu teisest esmaspäevast juunikuu kolmanda neljapäevani ning septembrikuu teisest esmaspäevast detsembrikuu kolmanda neljapäevani.

§ 68. Riigikogu erakorralised istungjärgud kutsub kokku Riigikogu esimees Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse või vähemalt viiendiku Riigikogu koosseisu ettepanekul.

§ 69. Riigikogu valib oma liikmete hulgast Riigikogu esimehe ja kaks aseesimeest, kes korraldavad Riigikogu tööd vastavalt Riigikogu kodukorra seadusele ja Riigikogu töökorra seadusele.

§ 70. Riigikogu otsustusvõimelisuse sätestab Riigikogu kodukorra seadus. Erakorralisel istungjärgul on Riigikogu otsustusvõimeline, kui kohal on üle poole Riigikogu koosseisust.

§ 71. Riigikogu moodustab komisjone.

Riigikogu liikmetel on õigus ühineda fraktsioonidesse.

Komisjonide ja fraktsioonide moodustamise korra ning õigused sätestab Riigikogu kodukorra seadus.

§ 72. Riigikogu istungid on avalikud, kui Riigikogu ei otsusta kahekolmandikulise häälteenamusega teisiti.

Hääletamine Riigikogus on avalik. Salajast hääletamist korraldatakse põhiseaduses või Riigikogu kodukorra sea-

duses ettenähtud juhtudel ainult ametiisikute valimisel või nimetamisel.

§ 73. Riigikogu aktid võetakse vastu poolthäälte enamusega, kui põhiseadus ei näe ette teisiti.

§ 74. Riigikogu liikmel on õigus pöörduda arupärimisega Vabariigi Valitsuse ja tema liikmete, Eesti Panga nõukogu esimehe, Eesti Panga presidendi, riigikontrolöri ja õiguskantsleri poole. Arupärimisele tuleb vastata Riigikogu istungil kahekümne istungipäeva jooksul.

§ 75. Riigikogu liikme tasu ning piirangud muu töötulu saamisel sätestab seadus, mida tohib muuta Riigikogu järgmise koosseisu kohta.

§ 76. Riigikogu liige on puutumatu. Teda saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

V. peatükk VABARIIGI PRESIDENT

§ 77. Vabariigi President on Eesti riigipea.

§ 78. Vabariigi President:

- 1) esindab Eesti Vabariiki rahvusvahelises suhtlemises;
- 2) nimetab ja kutsub tagasi Vabariigi Valitsuse ette panekul Eesti Vabariigi diplomaatilised esindajad ning võtab vastu Eestisse akrediteeritud diplomaatiliste esindajate volikirjad;
- 3) kuulutab välja Riigikogu korralised valimised ja vastavalt põhiseaduse §-dele 89, 97, 105 ja 119 Riigikogu erakorralised valimised;
- 4) kutsub kokku Riigikogu uue koosseisu vastavalt põhiseaduse §-le 66 ja avab selle esimese istungi;

- 5) teeb Riigikogu esimehele ettepaneku Riigikogu erakorralise istungjärgu kokkukutsumiseks vastavalt põhiseaduse §-le 68;
- 6) kuulutab välja seadused vastavalt põhiseaduse §-dele 105 ja 107 ning kirjutab alla ratifitseerimiskirjadele;
- 7) annab seadlusi vastavalt põhiseaduse §-dele 109 ja 110;
- 8) algatab põhiseaduse muutmist;
- 9) määrab peaministri kandidaadi vastavalt põhiseaduse §-le 89;
- 10) nimetab ametisse ja vabastab ametist valitsuse liikmed vastavalt põhiseaduse §-dele 89, 90 ja 92;
- 11) teeb Riigikogule ettepaneku Riigikohtu esimehe, Eesti Panga nõukogu esimehe, riigikontrolöri ja õiguskantsleri ametissenimetamiseks;
- 12) nimetab Eesti Panga nõukogu ettepanekul ametisse Eesti Panga presidendi;
- 13) nimetab Riigikohtu ettepanekul kohtunikud;
- 14) kehtetu
- 15) annab riiklikke autasusid, sõjaväelisi ja diplomaatilisi auastmeid;
- 16) on Eesti riigikaitse kõrgeim juht;
- 17) teeb Riigikogule ettepanekud sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning vastavalt põhiseaduse §-le 129 erakorralise seisukorra välja kuulutamiseks;
- 18) kuulutab Eesti vastu suunatud agressiooni korral välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni vastavalt põhiseaduse §-le 128;
- 19) vabastab süüdimõistetuid nende palvel armuandmise korras karistuse kandmisest või kergendab karistust;

20) algatab õiguskantsleri kriminaalvastutusele võtmise vastavalt põhiseaduse §-le 145.

§ 79. Vabariigi Presidendi valib Riigikogu või käesoleva paragrahvi neljandas lõikes sätestatud juhul valimiskogu.

Vabariigi Presidendi kandidaadi ülesseadmise õigus on vähemalt viiendikul Riigikogu koosseisust.

Vabariigi Presidendi kandidaadiks võib seada sünnilt Eesti kodaniku, kes on vähemalt nelikümmend aastat vana.

Vabariigi President valitakse salajasel hääletusel. Igal Riigikogu liikmel on üks hääl. Valituks tunnistatakse kandidaat, kelle poolt hääletab Riigikogu koosseisu kahekolmandikuline enamus. Kui ükski kandidaat ei saa nõutavat häälteenamust, siis korraldatakse järgmisel päeval uus hääletusvoor. Enne teist hääletusvoorutoimub uus kandidaatide ülesseadmine. Kui teises hääletusvoorus ei saa ükski kandidaat nõutavat häälteenamust, siis korraldatakse kahe teises voorus enim hääli saanud kandidaadi vahel samal päeval kolmas hääletusvoor. Kui Vabariigi Presidendi ei valita ka kolmandas hääletusvoorus, kutsub Riigikogu esimees ühe kuu jooksul Vabariigi Presidendi valimiseks kokku valimiskogu.

Valimiskogu koosneb Riigikogu liikmetest ja kohalike omavalitsuste volikogude esindajatest. Iga kohaliku omavalitsuse volikogu valib valimiskogusse vähemalt ühe esindaja, kes peab olema Eesti kodanik.

Riigikogu esitab valimiskogule presidendikandidaadiks kaks Riigikogus enim hääli saanud kandidaati. Presidendikandidaadi ülesseadmise õigus on ka vähemalt kahekümne ühel valimiskogu liikmel.

Valimiskogu valib Vabariigi Presidendi hääletamisest osavõtnud valimiskogu liikmete häälteenamusega. Kui

esimeses voorus ükski kandidaat ei osutu valituks, korraldatakse samal päeval kahe enim hääli saanud kandidaadi vahel teine hääletusvoor.

Vabariigi Presidendi valimise täpsema korra sätestab Vabariigi Presidendi valimise seadus.

§ 80. Vabariigi President valitakse ametisse viieks aastaks. Kedagi ei tohi valida Vabariigi Presidendiks rohkem kui kaheks ametiajaks järjestikku.

Vabariigi Presidendi korralised valimised toimuvad varemalt kuuskümmend ja hiljemalt kümme päeva enne Vabariigi Presidendi ametiaja lõppemist.

§ 81. Vabariigi President astub ametisse järgmise ametivande andmisega Eesti rahvale Riigikogu ees: "Astudes Vabariigi Presidendi ametisse, annan mina, (ees- ja perekonnanimi), pühaliku töötuse kaitsta vankumata Eesti Vabariigi põhi seadust ja seadusi, õiglaselt ja erapooletult kasutada minule antud võimu ning täita ustavalt oma kohuseid kõigi oma võimete ja parima arusaamisega Eesti rahva ja Vabariigi kasuks."

§ 82. Vabariigi Presidendi volitused lõpevad:

- 1) ametist tagasiastumisega;
- 2) teda süüdi mõistva kohtuotsuse jõustumisega;
- 3) tema surma korral;
- 4) uue Vabariigi Presidendi ametisseastumisega.

§ 83. Kui Vabariigi President on Riigikohtu otsusel kehtvalt võimetu oma ülesandeid täitma või ei saa ta neid seaduses nimetatud juhtudel ajutiselt täita või on tema volitused enne tähtaega lõppenud, lähevad tema ülesanded ajutiselt üle Riigikogu esimehele.

Ajaks, mil Riigikogu esimees täidab Vabariigi Presidendi ülesandeid, peatuvad tema volitused Riigikogu liikmena.

Riigikogu esimehel Vabariigi Presidendi ülesannetes ei ole õigust Riigikohtu nõusolekuta välja kuulutada Riigikogu erakorralisi valimisi ega keelduda seadusi välja kuulutamast.

Kui Vabariigi President ei saa oma ametikohustusi täita üle kolme kuu järjest või kui tema volitused on enne tähtaega lõppenud, valib Riigikogu neljateistkümne päeva jooksul uue Vabariigi Presidendi vastavalt põhiseaduse §-le 79.

§ 84. Ametisseastumisega lõpevad Vabariigi Presidendi volitused ja ülesanded kõigis valitavates ja nimetatavates ametites ning ta peatab ametisoleku ajaks oma erakondliku kuuluvuse.

§ 85. Vabariigi Presidenti saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

VI. peatükk VABARIIGI VALITSUS

§ 86. Täidesaatev riigivõim kuulub Vabariigi Valitsusele.

§ 87. Vabariigi Valitsus:

- 1) viib ellu riigi sise- ja välispoliitikat;
- 2) suunab ja koordineerib valitsusasutuste tegevust;
- 3) korraldab seaduste, Riigikogu otsuste ja Vabariigi Presidendi aktide täitmist;
- 4) esitab Riigikogule seaduseelnõusid ning ratifitseerimiseks ja denonsseerimiseks välislepinguid;
- 5) koostab riigieelarve eelnõu ja esitab selle Riigikogule, korraldab riigieelarve täitmist ning esitab Riigikogule riigieelarve täitmise aruande;
- 6) annab seaduse alusel ja täitmiseks määrusi ja korraldusi;
- 7) korraldab suhtlemist teiste riikidega;

- 8) kuulutab loodusõnnetuse ja katastroofi korral või nakkushaiguse leviku tõkestamiseks välja eriolukorra riigis või selle osas;
- 9) täidab muid ülesandeid, mis põhiseaduse ja seadustega on antud Vabariigi Valitsuse otsustada.

§ 88. Vabariigi Valitsusse kuuluvad peaminister ja ministrid.

§ 89. Vabariigi President määrab neljateistkümne päeva jooksul Vabariigi Valitsuse tagasiastumisest peaministri kandidaadi, kellele teeb ülesandeks uue valitsuse moodustamise.

Peaministrikandidaat esitab neljateistkümne päeva jooksul, arvates valitsuse moodustamise ülesande saamisest, Riigikogule ettekande tulevase valitsuse moodustamise aluste kohta, mille järel Riigikogu otsustab läbirääkimisteta avalikul hääletusel peaministrikandidaadile volituste andmise valitsuse moodustamiseks.

Riigikogult valitsuse moodustamiseks volitused saanud peaministrikandidaat esitab seitsme päeva jooksul valitsuse koosseisu Vabariigi Presidendile, kes nimetab kolme päeva jooksul valitsuse ametisse.

Kui Vabariigi Presidendi määratud peaministrikandidaat ei saa Riigikogu poolthälte enamust või ei suuda valitsust moodustada või loobub selle moodustamisest, on Vabariigi Presidendil õigus seitsme päeva jooksul esitada teine peaministrikandidaat.

Kui Vabariigi President ei esita seitsme päeva jooksul teist peaministrikandidaati või loobub selle esitamisest või kui teine kandidaat käesoleva paragrahvi lõigete kaks ja kolm tingimustel ja tähtaegadel ei saa Riigikogult volitusi või ei suuda valitsust moodustada või loobub selle moodustamisest, läheb peaministrikandidaadi ülesseadmise õigus üle Riigikogule.

Riigikogu seab üles peaministrikandidaadi, kes esitab valitsuse koosseisu Vabariigi Presidendile. Kui neljateistkümne päeva jooksul, arvates peaministrikandidaadi ülesseadmise õiguse üleminekust Riigikogule, on valitsuse koosseis Vabariigi Presidendile esitamata, kuulutab Vabariigi President välja Riigikogu erakorralised valimised.

§ 90. Muudatusi ametisse nimetatud Vabariigi Valitsuse koosseisus teeb Vabariigi President peaministri ettepanekul.

§ 91. Valitsus astub ametisse ametivande andmisega Riigikogu ees.

§ 92. Vabariigi Valitsus astub tagasi:

- 1) Riigikogu uue koosseisu kokkuastumisel;
- 2) peaministri tagasiastumise või surma korral;
- 3) kui Riigikogu avaldab Vabariigi Valitsusele või peaministrile umbusaldust.

Vabariigi President vabastab Vabariigi Valitsuse ametist uue valitsuse ametisseastumisel.

§ 93. Peaminister esindab Vabariigi Valitsust ja juhib selle tegevust.

Peaminister nimetab kaks ministrit, kellel on õigus asendada peaministrit tema äraolekul. Asendamise korral määrab peaminister.

§ 94. Valitsemisalade korraldamiseks moodustatakse seaduse alusel vastavad ministeeriumid.

Minister juhib ministeeriumi, korraldab ministeeriumi valitsemisalasse kuuluvaid küsimusi, annab seaduse alusel ja täitmiseks määrusi ja käskkirju ning täidab muid ülesandeid, mis talle on pandud seadusega sätestatud alustel ja korras.

Kui minister ei saa haiguse või muude takistuste tõttu ajutiselt oma ülesandeid täita, paneb peaminister tema ülesanded selleks ajaks mõnele teisele ministrile.

Vabariigi President võib peaministri ettepanekul nimetada ametisse ministreid, kes ei juhi ministeeriumi.

§ 95. Vabariigi Valitsuse juures on riigikantselei, mida juhib riigisekretär.

Riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist peaminister.

Riigisekretär võtab sõnaõigusega osa valitsuse istungitest.

Riigisekretäril on riigikantselei juhina samad õigused, mis on seadusega antud ministrile ministeeriumi juhtimisel.

§ 96. Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised, kui valitsus ei otsusta teisiti.

Valitsus teeb oma otsused peaministri või asjaomase ministri ettepanekul.

Valitsuse määrused kehtivad, kui nad kannavad peaministri, asjaomase ministri ja riigisekretäri allkirja.

§ 97. Riigikogu võib avaldada Vabariigi Valitsusele, peaministrile või ministrile umbusaldust otsusega, mille poolt hääletab Riigikogu koosseisu enamuse.

Umbusalduse avaldamise võib algatada vähemalt viiendik Riigikogu koosseisust kirjaliku nõude esitamisega Riigikogu istungil.

Umbusalduse avaldamine võib tulla otsustamisele kõige varem ülejärgmisel päeval pärast selle algatamist, kui valitsus ei nõua kiiremat otsustamist.

Valitsusele või peaministrile umbusalduse avaldamise korral võib Vabariigi President kolme päeva jooksul valitsuse ettepanekul välja kuulutada Riigikogu erakorralised valimised.

Ministrile umbusalduse avaldamise korral teatab Riigikogu esimees sellest Vabariigi Presidendile, kes vabastab ministri ametist.

Umbusalduse avaldamist võib samal alusel uuesti algatada kõige varem kolme kuu möödumisel eelmisest umbusaldushääletamisest.

§ 98. Vabariigi Valitsus võib siduda tema poolt Riigikogule esitatud eelnõu vastuvõtmise usaldusküsimusega.

Hääletamine ei saa toimuda varem kui ülejärgmisel päeval pärast eelnõu sidumist usaldusküsimusega. Kui Riigikogu ei võta eelnõu vastu, astub valitsus tagasi.

§ 99. Vabariigi Valitsuse liikmed ei tohi olla üheski muus riigiametis ega kuuluda tulundusettevõtte juhatusse või nõukogusse.

§ 100. Vabariigi Valitsuse liikmed võivad sõnaõigusega osaleda Riigikogu ja tema komisjonide istungitel.

§ 101. Vabariigi Valitsuse liiget saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

Valitsuse liiget süüdi mõistva kohtuotsuse jõustumisega lõpevad tema volitused.

VII. peatükk SEADUSANDLUS

§ 102. Seadusi võetakse vastu kooskõlas põhiseadusega.

§ 103. Seaduste algatamise õigus on:

- 1) Riigikogu liikmel;
- 2) Riigikogu fraktsioonil;
- 3) Riigikogu komisjonil;
- 4) Vabariigi Valitsusel;

5) Vabariigi Presidendi põhiseaduse muutmiseks. Riigikogul on õigus koosseisu hääldenamusega tehtud otsuse alusel pöörduda Vabariigi Valitsuse poole ettepanekuga algatada Riigikogu poolt soovitatav eelnõu.

§ 104. Seaduste vastuvõtmise korra sätestab Riigikogu kodukorra seadus.

Ainult Riigikogu koosseisu hääldenamusega saab vastu võtta ja muuta järgmisi seadusi:

- 1) kodakondsuse seadus;
- 2) Riigikogu valimise seadus;
- 3) Vabariigi Presidendi valimise seadus;
- 4) kohaliku omavalitsuse valimise seadus;
- 5) rahvahääletuse seadus;
- 6) Riigikogu kodukorra seadus ja Riigikogu töökorra seadus;
- 7) Vabariigi Presidendi ja Riigikogu liikmete tasu seadus;
- 8) Vabariigi Valitsuse seadus;
- 9) Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsuse liikmete kohtulikule vastutusele võtmise seadus;
- 10) vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus;
- 11) riigieelarve seadus;
- 12) Eesti Panga seadus;
- 13) riigikontrolli seadus;
- 14) kohtukorralduse seadus ja kohtumenetluse seadused;
- 15) välis- ja siselaenuksesse ning riigi varalistesse kohustustesse puutuvad seadused;
- 16) erakorralise seisukorra seadus;
- 17) rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 105. Riigikogul on õigus panna seaduseelnõu või muu riigielu küsimus rahvahääletusele.

Rahva otsus tehakse hääletamisest osavõtnute hääldenamusega.

Rahvahääletusel vastuvõetud seaduse kuulutab Vabariigi President viivitamatult välja. Rahvahääletuse otsus on riigiorganitele kohustuslik.

Kui rahvahääletusele pandud seaduseelnõu ei saa poolthääldenamust, kuulutab Vabariigi President välja Riigikogu erakorralised valimised.

§ 106. Rahvahääletusele ei saa panna eelarve, maksude, riigi rahaliste kohustuste, välislepingute ratifitseerimise ja denonsseerimise, erakorralise seisukorra kehtestamise ja lõpetamise ning riigikaitse küsimusi.

Rahvahääletuse korra sätestab rahvahääletuse seadus.

§ 107. Seadused kuulutab välja Vabariigi President.

Vabariigi President võib jätta Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse välja kuulutamata ja saata selle koos motiveeritud otsusega neljateistkümne päeva jooksul, arvates saamise päevast, Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Kui Riigikogu võtab Vabariigi Presidendi poolt tagasi saadetud seaduse muutmata kujul uuesti vastu, kuulutab Vabariigi President seaduse välja või pöördub Riigikohtu poole ettepanekuga tunnistada seadus põhiseadusega vastuolus olevaks. Kui Riigikohus tunnistab seaduse põhiseadusega kooskõlas olevaks, kuulutab Vabariigi President seaduse välja.

§ 108. Seadus jõustub kümnendal päeval pärast Riigi Teatajas avaldamist, kui seaduses eneses ei sätestata teist tähtaega.

§ 109. Kui Riigikogu ei saa kokku tulla, võib Vabariigi President edasilükkamatute riiklike vajaduste korral anda seaduse

jõuga seadlusi, mis kannavad Riigikogu esimehe ja peaministri kaasallkirja.

Kui Riigikogu on kokku tulnud, esitab Vabariigi President seadlused Riigikogule, kes võtab viivitamatult vastu nende kinnitamise või tühistamise seaduse.

§ 110. Vabariigi Presidendi seadlusega ei saa kehtestada, muuta ega tühistada põhiseadust ega põhiseaduse §-s 104 loetletud seadusi, riiklikke makse kehtestavaid seadusi ega riigieelarvet.

VIII. peatükk

RAHANDUS JA RIIGIEELARVE

§ 111. Eesti raha emissiooni ainuõigus on Eesti Pangal. Eesti Pank korraldab raharinglust ja seisab hea riigi vääringu stabiilsuse eest.

§ 112. Eesti Pank tegutseb seaduse alusel ja annab aru Riigikogule.

§ 113. Riiklikud maksud, koormised, lõivud, trahvid ja sündkindlustuse maksed sätestab seadus.

§ 114. Riigi vara valdamise, kasutamise ja käsutamise korra sätestab seadus.

§ 115. Iga aasta kohta võtab Riigikogu seadusena vastu riigi kõigi tulude ja kulude eelarve.

Vabariigi Valitsus esitab riigieelarve eelnõu Riigikogule hiljemalt kolm kuud enne eelarveaasta algust.

Valitsuse ettepanekul võib Riigikogu eelarveaasta kestel vastu võtta lisaelarve.

§ 116. Riigieelarve või selle eelnõu muutmise ettepanekule, mis tingib nendes ettenähtud tulude vähendamise, kulude

suurendamise või kulude ümberjaotamise, tuleb algatajal lisada rahalised arvestused, mis näitavad ära kulude katteks vajalikud tuluallikad.

Riigikogu ei tohi kustutada ega vähendada riigieelarvesse või selle eelnõusse võetud kulusid, mis on ette nähtud muude seadustega.

§ 117. Riigieelarve koostamise ja vastuvõtmise korra sätestab seadus.

§ 118. Riigikogu poolt vastuvõetud riigieelarve jõustub eelarveaasta algusest. Kui Riigikogu ei võta riigieelarvet eelarveaasta alguseks vastu, võib iga kuu teha kulutusi ühe kaheteistkümnendikuni eelmise eelarveaasta kulutustest.

§ 119. Kui Riigikogu ei ole riigieelarvet vastu võtnud kahe kuu jooksul pärast eelarveaasta algust, kuulutab Vabariigi President välja Riigikogu erakorralised valimised.

IX. peatükk

VÄLISSUHTED JA VÄLISLEPINGUD

§ 120. Eesti Vabariigi suhtlemise korra teiste riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega sätestab seadus.

§ 121. Riigikogu ratifitseerib ja denonsseerib Eesti Vabariigi lepingud:

- 1) mis muudavad riigipiire;
- 2) mille rakendamiseks on tarvis Eesti seaduste vastu võtmist, muutmist või tühistamist;
- 3) mille kohaselt Eesti Vabariik ühineb rahvusvaheliste organisatsioonide või liitudega;
- 4) millega Eesti Vabariik võtab endale sõjalisi või varalisi kohustusi;
- 5) milles ratifitseerimine on ette nähtud.

§ 122. Eesti maismaapiir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega. Eesti mere- ja õhupiir määratakse rahvusvaheliste konventsioonide alusel.

Eesti riigipiire muutvate lepingute ratifitseerimiseks on nõutav Riigikogu koosseisu kahekolmandikuline häälteenamus.

§ 123. Eesti Vabariik ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega.

Kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepingutega, kohaldatakse välislepingu sätteid.

X. peatükk RIIGIKAITSE

§ 124. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduse sätestatud alustel ja korras.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi põhiseaduse §-des 8 lõiked 3 ja 4, 11-18, 20 lõige 3, 21-28, 32, 33, 36-43, 44 lõiked 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 125. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas ega nimetatavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest.

§ 126. Riigikaitse korralduse sätestavad rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonide korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President.

Vabariigi Presidendi juures on nõuandva organina Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesandeid sätestab seadus.

§ 128. Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni korral kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 129. Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu puhul võib Riigikogu Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 130. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega ettenähtud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lõige 3, 22, 23, 24 lõiked 2 ja 4, 25, 27, 28, 36 lõige 2, 40, 41, 49 ja 51 lõige 1.

§ 131. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal ei valita Riigikogu, Vabariigi Presidenti ega kohalike omavalitsuste esinduskogusid ega lõpetata ka nende volitusi.

riigivõimu või kohaliku omavalitsuse õigustloov akt on põhiseaduse või seadusega vastuolus, teeb ta akti vastu võtnud organile ettepaneku viia see kahekümne päeva jooksul põhiseaduse või seadusega kooskõlla.

Kui akt ei ole kahekümne päeva jooksul põhiseaduse või seadusega kooskõlla viidud, teeb õiguskantsler Riigikohtule ettepaneku tunnistada see akt kehtetuks.

§ 143. Õiguskantsler esitab kord aastas Riigikogule ülevaate seadusandliku ja täidesaatva riigivõimu ning kohalike omavalitsuste õigustloovate aktide kooskõlast põhi seaduse ja seadustega.

§ 144. Õiguskantsleri õigusliku seisundi ja tema kantselei töökorralduse sätestab seadus.

§ 145. Õiguskantslerit saab kriminaalvastutusele võtta ainult Vabariigi Presidendi ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

XIII. peatükk KOHUS

§ 146. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

§ 147. Kohtunikud nimetatakse ametisse eluaegsetena. Kohtunike ametist vabastamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohtunikku saab ametist tagandada üksnes kohtu otsusega.

Kohtunikud ei tohi peale seaduses ettenähtud juhtude olla üheski muus valitavas ega nimetatavas ametis.

Kohtunike sõltumatuse tagatiseid ja õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 148. Kohtusüsteem koosneb:

- 1) maa- ja linnakohtutest ning halduskohtutest;
- 2) ringkonnakohtutest;
- 3) Riigikohtust.

Erikohtute loomise mõnda liiki kohtuasjade jaoks sätestab seadus.

Erakorraliste kohtute moodustamine on keelatud.

§ 149. Maa- ja linnakohtud ning halduskohtud on esimese astme kohtud.

Ringkonnakohtud on teise astme kohtud ning nad vaatavad apellatsiooni korras läbi esimese astme kohtu lahendeid.

Riigikohus on riigi kõrgeim kohus, kes vaatab kohtu lahendeid läbi kassatsiooni korras. Riigikohus on ühtlasi põhiseadusliku järelevalve kohus.

Kohtukorralduse ja kohtumenetluse korra sätestab seadus.

§ 150. Riigikohtu esimehe nimetab ametisse Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

Riigikohtu liikmed nimetab ametisse Riigikogu Riigi kohtu esimehe ettepanekul.

Muud kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 151. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 152. Kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Riigikohus tunnistas kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 153. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

XIV. peatükk KOHALIK OMAVALITSUS

§ 154. Kõiki kohaliku elu küsimusi otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused, kes tegutsevad seaduste alusel iseseisvalt.

Kohalikule omavalitsusele võib panna kohustusi ainult seaduse alusel või kokkuleppel kohaliku omavalitsusega. Seadusega kohalikule omavalitsusele pandud riiklike kohustustega seotud kulud kaetakse riigieelarvest.

§ 155. Kohaliku omavalitsuse üksused on vallad ja linnad.

Muid kohaliku omavalitsuse üksusi võib moodustada seaduses sätestatud alustel ja korras.

§ 156. Kohaliku omavalitsuse esinduskogu on volikogu, kes valitakse vabadel valimistel neljaks aastaks. Seadusega võib volikogu volituste perioodi lühendada seoses kohaliku omavalitsuse üksuste ühinemise või jagunemisega või volikogu tegutsemisvõimetusega. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses

ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa-alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt kuusteist aastat vanad.

§ 157. Kohalikul omavalitsusel on iseseisev eelarve, mille kujundamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohalikul omavalitsusel on seaduse alusel õigus kehtestada ja koguda makse ning panna peale koormisi.

§ 158. Kohaliku omavalitsuse üksuste piire ei tohi muuta vastavate omavalitsuste arvamust ära kuulamata.

§ 159. Kohalikul omavalitsusel on õigus moodustada teiste kohalike omavalitsustega liite ja ühisasutusi.

§ 160. Kohalike omavalitsuste korralduse ja järelevalve nende tegevuse üle sätestab seadus.

Muid kohtunikud nimetab ametisse Vabariigi President Riigikohtu ettepanekul.

§ 151. Esinduse, kaitse, riikliku süüdistuse ja seaduslikkuse järelevalve korralduse kohtumenetluses sätestab seadus.

§ 152. Kohus jätab kohtuasja lahendamisel kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega.

Riigikohus tunnistas kehtetuks mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseaduse sätte ja mõttega.

§ 153. Kohtunikku saab ametisoleku ajal kriminaalvastutusele võtta ainult Riigikohtu ettepanekul Vabariigi Presidendi nõusolekul.

Riigikohtu esimeest ja liikmeid saab kriminaalvastutusele võtta ainult õiguskantsleri ettepanekul Riigikogu koosseisu enamuse nõusolekul.

XIV. peatükk **KOHALIK OMAVALITSUS**

§ 154. Kõiki kohaliku elu küsimusi otsustavad ja korraldavad kohalikud omavalitsused, kes tegutsevad seaduste alusel iseseisvalt.

Kohalikule omavalitsusele võib panna kohustusi ainult seaduse alusel või kokkuleppel kohaliku omavalitsusega. Seadusega kohalikule omavalitsusele pandud riiklike kohustustega seotud kulud kaetakse riigieelarvest.

§ 155. Kohaliku omavalitsuse üksused on vallad ja linnad.

Muid kohaliku omavalitsuse üksusi võib moodustada seaduses sätestatud alustel ja korras.

§ 156. Kohaliku omavalitsuse esinduskogu on volikogu, kes valitakse vabadel valimistel neljaks aastaks. Seadusega võib volikogu volituste perioodi lühendada seoses kohaliku omavalitsuse üksuste ühinemise või jagunemisega või volikogu tegutsemisvõimetusega. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa-alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt kuusteist aastat vanad.

§ 157. Kohalikul omavalitsusel on iseseisev eelarve, mille kujundamise alused ja korra sätestab seadus.

Kohalikul omavalitsusel on seaduse alusel õigus kehtestada ja koguda makse ning panna peale koormisi.

§ 158. Kohaliku omavalitsuse üksuste piire ei tohi muuta vastavate omavalitsuste arvamust ära kuulamata.

§ 159. Kohalikul omavalitsusel on õigus moodustada teiste kohalike omavalitsustega liite ja ühisasutusi.

§ 160. Kohalike omavalitsuste korralduse ja järelevalve nende tegevuse üle sätestab seadus.

XV. peatükk **PÕHISEADUSE MUUTMINE**

§ 161. Õigus algatada põhiseaduse muutmist on vähemalt viiendikul Riigikogu koosseisust ja Vabariigi Presidendil.

Põhiseaduse muutmist ei saa algatada ega põhiseadust muuta erakorralise seisukorra ega sõjaseisukorra ajal.

§ 162. Põhiseaduse I peatükki "Üldsätted" ja XV peatükki "Põhiseaduse muutmine" saab muuta ainult rahvahääletusega.

§ 163. Põhiseadust saab muuta seadusega, mis on vastu võetud:

- 1) rahvahääletusel;
- 2) Riigikogu kahe järjestikuse koosseisu poolt;
- 3) Riigikogu poolt kiireloomulisena.

Põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu arutatakse Riigikogus kolmel lugemisel, kusjuures esimese ja teise lugemise vahet on vähemalt kolm kuud ning teise ja kolmanda lugemise vahet vähemalt üks kuu. Põhiseaduse muutmise viis otsustatakse kolmandal lugemisel.

§ 164. Põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu rahvahääletusele panekuks on nõutav Riigikogu koosseisu kolmeviieldikuline häälteenamus. Rahvahääletus toimub kõige varem kolme kuu pärast, arvates sellekohase otsuse vastuvõtmisest Riigikogus.

§ 165. Põhiseaduse muutmiseks Riigikogu kahe järjestikuse koosseisu poolt peab põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu saama Riigikogu koosseisu enamuse toetuse.

Kui Riigikogu järgmine koosseis võtab esimesel lugemisel oma koosseisu kolmeviieldikulise häälteenamusega

muutmatult vastu põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, mis sai eelmise koosseisu enamuse toetuse, siis on põhiseaduse muutmise seadus vastu võetud.

§ 166. Otsus põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu käsitlemiseks kiireloomulisena võetakse vastu Riigikogu neljaviiendikulise häälteenamusega. Põhiseaduse muutmise seadus võetakse sel juhul vastu Riigikogu koosseisu kahekolmandikulise häälteenamusega.

§ 167. Põhiseaduse muutmise seaduse kuulutab välja Vabariigi President ja see jõustub seaduses eneses määratud tähtajal, kuid mitte varem kui kolm kuud pärast väljakuulutamist.

§ 168. Põhiseaduse muutmist ei saa samas küsimuses algatada ühe aasta jooksul, arvates vastava eelnõu tagasilükkamisest rahvahääletusel või Riigikogus.

KOMMENTAAR

Põhiseaduse eelnõu koostas Põhiseaduse Assamblee. Assamblee moodustamise otsustas Ülemnõukogu 20. augustil 1991 pariteetsel alusel Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi esindajatest, mõlemast kogust 30 liiget.

Assambleele esitati kokku viie eelnõu projektid, millest töö aluseks võeti Jüri Adamsi eelnõu. Assamblees valminud eelnõu mõjutas oluliselt ka Jüri Raidla esitatud eelnõu.

Assamblee töötas 7 kuud ja pidas 30 istungit ning lõpetas töö Eesti Vabariigi põhiseaduse ja põhiseaduse rakendusseaduse eelnõu esitamisega⁷⁷. Assamblee töö tulemuse kinnitas Eesti Vabariigi hääleõiguslike kodanike rahvahääletus 28. juunil 1992.

Iseseisvuse taastamise järgne põhiseadus peegeldab varasemate põhiseaduste kogemust ning eelmisest põhiseadusest möödunud aegade arenguid. Riigiehituslikult saavutati võimuharude suhteliselt õnnestunud tasakaal ja vastastikuse kontrolli korraldus⁷⁸.

Eesti pöördus tagasi tasakaalustatud parlamentaarse riigikorralduse juurde. Riigipeale ehk Vabariigi

⁷⁷ Põhiseaduse saamise algmaterjalid, stenogrammid jmt on esitatud kogumikus „Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee“ (Juura, 1997).

⁷⁸ Õnnestumist näitab muu hulgas ka asjaolu, et väikeste täienduste ja parandustega on see põhiseadus kestnud kogu taasiseseisvumise aja. Ajaliselt on see periood pikem kui esimene iseseisvuse aeg, mille vältel koostati ja kehtestati sisuliselt kolm põhiseadust. See näitab, et Eesti riigiõiguslik korraldus on stabiliseerunud ning põhiseaduses on üldjoontes leitud võimude hea tasakaal ja vastastikune kontroll. Et põhiseadus on kohtutes otsekohaldatav õigus, siis peab selle tekst olema täpne, selge ja vastuolude vaba.

Presidendile jäi parlamentaarsele riigile kohaselt esindus- ja riigiõiguslike protseduuride teostamise funktsioon. Olulisemate riigiõiguslike muudatustena loobuti kahekojalisest parlamendist ja presidentaalsest riigikorraldusest.

Kuna uue põhiseaduse jõustumiseni oli formaalselt kehtiv okupatsioonieelne põhiseadus⁷⁹, siis oli arutlusaineiks ka selle rakendamine ja uuesti kasutuselevõtmine. Kui üldse, siis oleks see olnud võimalik ainult osaliselt, valikuliselt, sest kaduvikku olid läinud mitmed institutsioonid, näiteks kutsekojad, ning polnuks võimalik moodustada Riigikogu teist koda. Problemaatiline olnuks ka riigipea institutsiooni taastamine senistes pädevustes ja sobitumine uude olukorda jmt. Lisaks olid ühiskonnas toimunud suured muutused, mida tulnuks arvestada.

Neid asjaolusid võeti arvesse ning anti endale aru, et pole mõistlik teha poole sajandi pikkune tagasipööre ning hakata sealt uuesti tänapäeva tulema, kui ajalugu on andnud ainulaadse võimaluse uueks riigiõiguslikuks alguseks⁸⁰.

Iga põhiseadus sisaldab ideid, väärtusi ja eesmärke, mille nimel ja mille taotlemiseks on riik loodud ja põhiseadus kehtestatud. Põhiseaduse preambuli ja üldsätete põhjal võib tuletada järgmised aluspõhimõtted, millest Eesti uus riigikorraldus lähtub. Need on järgmised:

- riigivõimu tulenemine rahvast,
- riigi rajanemine vabadusel, õiglusel ja õigusel,
- riikluse järjepidevus,
- Eesti suveräänsus ja riikluse igikestvus, rahu taotlus,
- rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade.

Lisaks iseloomustavad 1992. aasta põhiseadust selgelt esile tooduna sellised põhimõtted:

- demokraatia,
- parlamentaarne vabariiklus,
- unitaarsus ehk riigi ühtsus, õigusriikluse põhimõte ja avaliku võimu teostamise seaduslikkus,
- rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normide Eesti õigussüsteemi integreeritus⁸¹,
- võimude lahusus ja tasakaalustatus,
- sotsiaalriikluse taotlus,
- inimväärikuse austamine,
- inimõiguste ja vabaduste austamine ja nende ülimuslikkus.

Üldtunnustatud põhiõigused ja -vabadused olid deklareeritud ka varasemates põhiseadustes. Need jäid siiski pigem poliitiliseks deklaratsiooniks kui siduvateks, kohtulikult kaitstavateks õigusteks, sest puudus

⁷⁹ 1938. aasta põhiseaduse kehtivust ei olnud keegi kunagi lõpetanud.

⁸⁰ Oli ka riike, näiteks Läti, kes läksid vana põhiseaduse jõustamise teed.

⁸¹ 26.09.1991 ühines Eesti Vabariik 28 rahvusvahelise lepinguga, mille depositaariks on ÜRO peasekretär. Praeguseks on lepingute arvu mitu korda suurem.

asjakohane, demokraatlikes riikides tuntud tänapäevane põhiseaduslikkuse kohtulik järelevalve. See viidi Eesti õiguskorda sisse alles 1992. aasta põhiseadusega, et tagada põhiseadusliku riigikorralduse, õigusriikluse ja riigivõimu teostamise põhiseaduspärasus ning igäihe põhiseaduslike õiguste ja vabaduste kaitse. Kuigi Riigikohus on hilisemalt laiendanud põhiseaduslikkuse kohtulikku kontrolli, puudub Eestis üksikisikul põhiseaduskohtule (Riigikohtule) otse põhiseaduslikkuse kaebuse esitamise võimalus.

Põhiseaduse § 15 lg-s 1 on sätestatud: „Igäihel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igäiks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.“ Põhiseaduslikkuse järelevalve kohustus lasub igal kohtul ning seaduse alusel ka õiguskantsleril ja Vabariigi Presidendil. Kuna põhiseadus on kohtutes otsekohalduv õigus, peab selle tekst, nagu iga juriidiline tekst, olema selge, täpne ja vastuolude vaba⁸².

Uue riigiõigusliku korra kehtestamisel nähti ette menetlus riigiaparaadi puhastamiseks endise võimu repressiivorganite esindajatest, et tagada uue riigivõimu suurem usaldusväarsus. Selle tarvis nägi põhiseaduse rakendamise seaduse § 6 ette leebe lustratsiooni⁸³

⁸² Kehtiva põhiseaduse lähemaks tundmaõppimiseks saab huviline kasutada põhiseaduse kommenteeritud väljaannet, millest viimane, neljas, parandatud ja täiendatud väljaanne ilmus 2017. aastal.

⁸³ Lustratsioon – 'puhastumine, selginemine'. Kasutati aastatel 1989–1992 Ida-Euroopas endise kommunistliku nomenklatuuri ja repressiivorganite ametnike massiliseks eemaldamiseks avalikust võimust.

nõude järgmises sõnastuses: „Kuni 2000. aasta 31. detsembrini peab Vabariigi Presidendi ametikohale, Riigikogusse või kohaliku omavalitsuse volikogusse kandideerija, samuti isik, kes taotleb peaministri, ministri, Riigikohtu esimehe, Riigikohtu liikme, kohtuniku, õiguskantsleri, riigikontrolöri, Eesti Panga presidendi, kaitseväge juhataja või ülemjuhataja või mis tahes muud valimise või nimetamise alusel täidetavat ametikohta riigi- või kohaliku omavalitsuse organis, andma kirjaliku süümevande selle kohta, et ta ei ole olnud Eestit okupeerinud riikide julgeolekuorganite või relvajõudude luure või vastuluure teenistuses ega agent ega ole osalenud kodanike jälitamisel ja repressioonidel nende poliitiliste veendumuste, ebalojaalsuse, klassikuuluvuse või Eesti Vabariigi riigi- või kaitseteenistuses olemise eest. Kui kohus tuvastab, et süümevandega kinnitatu ei vasta tõele, kõrvaldatakse kandidaat valimisnimekirjast või tühistatakse tema mandaat või isikut ei nimetata käesoleva paragrahvi 1. lõigus märgitud ametikohale või vabastatakse isik vastavalt ametikohalt.“

Valdavalt avaldas see psühholoogilise tõrje toimet. Eesti väiksuse tõttu oli inimeste taust ja tegevus üldiselt teada. Oli ka üksikuid kohtuprotsesse, kuid tõendus-/arhiivmaterjali puudulikkus⁸⁴ raskendas süüdimõistmist kohtutes. Süümevanne asendus alates 2001. aastast ametivandega.

⁸⁴ Repressiivorganite (KGB jt) arhiiv viidi enne iseseisvuse taastamist Eestist ära.

ÜHINEMINE EUROOPA LIIDUGA

15. Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus⁸⁵

Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seadus

Vastu võetud 14.09.2003

Eesti rahvas võttis 2003. aasta 14. septembril rahvahääletusel põhiseaduse § 162 alusel Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamiseks vastu järgmise seaduse:

- § 1. Eesti võib kuuluda Euroopa Liitu, lähtudes Eesti Vabariigi põhiseaduse aluspõhimõtetest.
- § 2. Eesti kuulumisel Euroopa Liitu kohaldatakse Eesti Vabariigi põhiseadust, arvestades liitumislepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi.
- § 3. Käesolevat seadust saab muuta ainult rahvahääletusega.
- § 4. Käesolev seadus jõustub kolm kuud pärast väljakuulutamist.

⁸⁵ RT I, 2003, 64, 429.

KOMMENTAAR

Iseseisvuse taastamise järgset õiguskorda on enim muutnud Eesti astumine Euroopa Liitu. See otsustati referendumiga. 14. septembri 2003 rahvahääletusel „Euroopa Liiduga ühinemise ja Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise küsimuses“ osales 64% hääleõiguslikest kodanikest. Seaduse vastuvõtmise poolt hääletas 66,8% ja vastu 33,2%.

Eesti kui väikeriigi jaoks oli ühinemisel Euroopa Liiduga nii majanduslik kui ka ideoloogiline tähendus, kuid esmajoones andis see omariiklusele julgeolekupoliitilise kaitse. Ühinemine Euroopa Liiduga oli kehtiva põhiseaduse vastuvõtmise ja kehtestamise järel suurim riigiõiguslik muudatus Eesti õiguskorras. Euroopa Liiduga ühinemise järel sai Eesti õigusruumi osaks suur hulk Euroopa Liidu õigust. Kokkuvõtvalt tuli põhiseaduse, aga ka muude seaduste norme hakata tõlgendada, arvestades Euroopa Liidu asjakohast õigust.

Kehtiva põhiseaduse avaparagrahvi 1 lõige 2 sätestab, et „Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ning võõrandamatu“. Kategooriliselt selges sõnastuses ja ilma klausliteta norm sai põhiprobleemiks Eesti ühinemise ettevalmistamisel ning Euroopa Liidu õiguse ning Eesti riigiõiguse ja õiguskorra sobitumisel.

Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu riigiõigusliku suhetumise mõistmiseks tuleb silmas pidada, et Euroopa Liit on loodud liikmesriikide poolt, mitte vastupidi. Euroopa Liit ja tema õigus on enneolematu⁸⁶.

⁸⁶ Ld k *sui generis* 'nähtus iseeneses'.

Sestap tõi tema toimeväljas olemine kaasa liikmesriikidele nende põhiseaduste jm õiguse tõlgendamisele ja kohaldamisele uudse ja enneolematu olukorra. Oli selge, et ilma ühtse õigusruumita ning õiguse hierarhilise süsteemi olemasoluta, sh Euroopa Liidu õiguse esmasuse põhimõtteta poleks liidu efektiivne toimimine võimalik.

Liikmesriikide vahel sõlmitud lepingutega loodi jagatud suveräänsuse ala, mida juhivad üldistes huvides Euroopa Liidu valitud juhtorganid koostöös liikmesriikidega. See on vajalik selleks, et Euroopa Liit toimiks efektiivselt ja saavutaks ühiselt seatud eesmärged, sh kaitseks demokraatiat, inimõigusi ja vabadusi, samuti Euroopa Liidu põhivabadusi.

Liikmesriikide kui suveräänide ja nende poolt loodud ühenduse ehk Euroopa Liidu vaheline pädevussuhe on põhjustanud nii akadeemilisi, poliitilisi kui ka riigiõiguslikke vaidlusi. Riigiõiguslikult on need keskendunud riikide suveräänsuse ja Euroopa Liidu õiguse omavahelisele suhtele. Teisisõnu sellele, kuidas mõista Euroopa Liidu õiguse suhet riikide põhiseadustesse – kas see on ülimuslikkuse (*supremacy*) või esmasuse (*primacy*) suhe. Kui see oleks ülimuslikkuse suhe, siis kaotaks tähenduse riikide suveräänsus. Sellega riigid nõus ei ole ning lähtuvad jagatud suveräänsuse põhimõttest.

Euroopa Liit on konstitutsiooniliselt piiratud liikmesriikide põhiseadustega, esmajoonel nende põhiseaduste aluspõhimõtetega, ning vastuolu korral kasutatakse Euroopa Liidu õiguse esmasuse, mitte ülimuslikkuse põhimõtet.

Seisukoha selles küsimuses on kujundanud ka paljude liikmesriikide konstitutsioonikohtud⁸⁷. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium sedastas oma 11. mai 2006 arvamuses⁸⁸ järgmist: „Kohaldada saab seejuures üksnes seda osa põhiseadusest, mis on Euroopa Liidu õigusega kooskõlas või reguleerib suhteid, mida Euroopa Liidu õigus ei reguleeri. Põhiseaduse nende sätete toime, mis pole Euroopa Liidu õigusega kooskõlas ja mida seepärast kohaldada ei saa, aga peatub. Teisisõnu tähendab see seda, et Euroopa Liidu ainupädevuses või Euroopa Liiduga jagatud pädevuses olevates valdkondades kohaldatakse Eesti seaduste, sealhulgas põhiseaduse vastuolu korral Euroopa Liidu õigusega Euroopa Liidu õigust.“ Teisisõnu tunnustatakse Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkust põhiseaduse ees.

Kuigi tegu on arvamuse, mitte otsusega, väljendab see riigi põhiseaduskohtu arusaamist, mis on juhiseks ka alamatele kohtutele ja teistele Euroopa Liidu õiguse kohaldajatele. Paraku rajaneb see arvamus Euroopa Liidu vääriti mõistetud olemuslikul algideel ja tema õiguse ülimuslikkuse ebatäpsel tõlgendamisel.

⁸⁷ Milleks need loodud ongi.

⁸⁸ Vt 3-4-1-3-06 Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 11. mai 2006 arvamus põhiseaduse § 111 tõlgendamise kohta.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Anderkopp, Ado. Põhiseaduse muutmise eelnõud. Tartu, 1933.
- Davies, Norman. Europe. A History. UK, Oxford University Press, 1997.
- Eesti! Sa seisad lootusrikka tuleviku lävel, kus sa vabalt ja iseseisvalt oma saatust määrata ja juhtida võid. Eesti riikluse alusdokumendid 1917–1920. Koostanud Ago Pajur. Tartu, Eesti Ajalooarhiiv, 2008.
- Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2017.
- Iganenud või igavene. Tekste kaasaegsest suveräänsusest. Toimetanud Hent Kalmo ja Marju Luts-Sootak. Tartu, TÜ Kirjastus, 2010.
- Iseseisvusmanifest. Artikleid, dokumente ja mälestusi. Tartu, Rahvusarhiiv, 2014.
- Maruste, Rait. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn, Juura, 2004.
- Must, Aadu. Muutugu või kadugu. Baltisakslased ja esimene maailmasõda. TÜ Kirjastus, 2016.
- Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos, Tallinn, Juura, 1997.
- Põhiseaduse teel. Dokumente ja materjale kogunud ja selgitanud Eerik-Juhan Truuväli. Tallinn, Ilo, 2008.
- Rousseau, Jean-Jacques. Ühiskondlikust lepingust ehk riigiõiguse põhiprintsiibid. Tallinn, Varrak, 1998.
- Vundamendi taastamine iseseisvale riigile. Dokumente, materjale ja meenutusi Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusest aastatel 1990–1992. Täiendatud väljaanne. Tartu, 2012.

KASUTATUD FOTOD

lk 3	II.3.KLMET86_5NT	186-187	ERAF.2.1.3113.1.
21	https://commons.wikimedia.org	188	https://www.eesti.ca/
22	ERA.T-6.1.21.1.	192-193	ERA.4944.1.20.24.
29	ERA.31.6.58.7.	194-195	EFA.204.0.253198.
30	ERA.31.6.58.8.	198-199	EFA.250.0.139849.
31	TLM F 23692.	200	RR. Digar
48-49	EAA.3825.1.138.34.	209	VK 3715 4 Ar1246.
50-51	EFA.8.4.2074.	208-209	TLM F 10112:76.
54-55	ERA.1583.1.4.15.1.	210-211	EFA.204.0.170881.
56-57	EAA.2113.1.15.45.	223	EFA.204.0.169141.
61-63	ERA.957.18.4.	224-225	EFA.204.0.254454.
64-65	AM F 23531:3	226-227	EFA.204.0.254428.
96-97	EAA.2073.2.389.1.	232-233	EFA.204.0.259488.
98-99	EAA.2073.2.391.1.	234-235	EFA.204.0.170049.
102	EFA.123.A.250.84a.	236-237	EFA.204.0.259860.
103	EFA.123.A.250.84.	238-239	EFA.204.0.256047
104-105	https://commons.wikimedia.org	240-241	EFA.204.0.263089.
109	EFA.123.A.250a.	242-243	ERM Fk 2971:3176
112-113	EAA.2111.1.13228.16.	244-245	EFA.204.0.176428.
114-115	EFA.3.0.40606.		
116-117	EFA.3.5.97.		
162-163	EFA.2.0.27595.		
164-165	EFA.2.0.27600.		
166-167	EFA.2.0.27768.		
168-169	EFA.2.0.27795.		
170	KLMET549_14NT		
184	RR. Digar		
185	RR. Digar		

